

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANJA VNUK

Integracija slepih in slabovidnih v redne izobraževalne ustanove

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANJA VNUK

MENTORICA: red. prof. dr. Zinka Kolarič

Integracija slepih in slabovidnih v redne izobraževalne ustanove

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana 2007

INTEGRACJA SLEPIH IN SLABOVIDNIH V REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE

Slepi in slabovidni predstavljajo populacijo, ki za normalen razvoj in uspešno izobraževanje potrebuje posebne prilagoditve. Vzgoja in izobraževanje te populacije je stara že stoletja, konec 20. stoletja pa so se na tem področju zgodile mnoge spremembe. Vsak človek ima pravico do participacije v družbi in enakovredne obravnave, zato se je vzgoja in izobraževanje slepih in slabovidnih preselila iz posebnih zavodov in institucij v redne izobraževalne ustanove. Ob tem se poraja vprašanje ali slepi in slabovidni lahko dohajajo svoje polnočuteče sošolce in osvojijo zahtevano znanje v šolah, kjer je učenje prilagojeno tistim, ki vidijo. Izkušnje kažejo, da lahko otroci z okvaro vida, ki nimajo dodatnih motenj, dosežejo enako stopnjo razvoja kot vrstniki, ki vidijo, tako na biološkem, telesnem, kognitivnem, socialnem kot na osebostnem razvoju. Sposobni so tolikšne samostojne koordinacije in orientacije ter obvladajo vsakodnevne naloge na področju samourejanja, da se lahko enakovredno vključijo v redni vrtec in nato v osnovno šolo, vendar le pod pogojem, da je tem otrokom nudena ustrezna strokovna pomoč od najzgodnejšega otroštva do zaključka izobraževanja. Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani se tako vse bolj spreminja v center, ki s svojimi mobilnimi strokovnimi službami pomaga otrokom in mladostnikom v njihovem domačem okolju.

Ključne besede: slepi in slabovidni/izobraževanje/integracija/segregacija.

THE INTEGRATION OF THE BLIND AND PARTIALLY SIGHTED INTO THE ORDINARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The blind and partially sighted are a population that needs special adjustments for the normal development and successful education. The education and schooling of this population has been several centuries old. At the end of the 19th century many changes took place in this area. Every person has the right to participate in the society and to equal treatment, thus education and schooling of the blind and partially sighted have been moved from special institutions to ordinary educational institutions. Furthermore there is a question arising, if the blind and partially sighted can keep up with their classmates with full senses and can absorb knowledge in schools, where education is adapted to those who can see. The experience has shown that children with sight disorder, who do not have additional disorders, can achieve the same level of development as their mates, who can see, in the biological, physical, cognitive, social development and in the personal development as well. They are capable of such an independent coordination and orientation and master everyday tasks in the area of self-management that they can equally be included in the ordinary kindergarten and then in the elementary school, but only under the condition that children are offered adequate professional assistance from the earliest childhood to the end of their education. The institute for the blind and partly sighted youth in Ljubljana has thus been more and more changing to the centre that assists children and young persons in their domestic environment with their mobile professional services.

Key words: the blind and partly sighted/ education/ integration/ segregation.

KAZALO DIPLOMSKE NALOGE

UVOD	6
TEORETIČNI DEL	9
1. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV IN PROCESOV	9
1.1 POMEN REHABILITACIJE	10
1.2 VLOGA DRUŽINE V NAJZGODNEJŠEM OBDOBJU OTROKOVEGA ŽIVLJENJA	11
1.3 INTEGRACIJA	12
2. VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH	15
2.1 PREDŠOLSKO OBDOBJE	21
2.1.1 UVELJAVLJANJE INTEGRACIJE ZA PREDŠOLSKO OBDOBJE	21
2.1.2 VLOGA VZGOJITELJEV V VRTCU PRI VKLJUČEVANJU OTROK V INTEGRACIJO	22
2.1.3 KAJ LAHKO SLEP ALI SLABOVIDEN OTROK PRISPEVA V REDNIH IZOBRAŽEVALNIH SISTEMIH?	24
2.1.4 VLOGA MOBILNEGA DEFEKTOLOGA V VRTCU	25
2.2 OSNOVNOŠOLSKO OBDOBJE	26
2.2.1 KAKO LAHKO UČITELJ POMAGA SLEPEMU ALI SLABOVIDNEMU OTROKU	27
2.2.2 INDIVIDUALNI UČITELJ	29
2.2.3 MOBILNA SOCIALNOPEDAGOŠKA SLUŽBA	30
2.2.4 TIMSKO DELO – INTERDISCIPLINARNI PRISTOP	31
2.2.5 STALIŠČA UČITELJEV DO VKLJUČEVANJA OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI V REDNE OSNOVNE ŠOLE	33
2.2.6 STALIŠČE TIFLOPEDAGOGOVI O INTEGRIRANEM IZOBRAŽEVANJU SLEPIH IN SLABOVIDNIH V REDNI OSNOVNI ŠOLI	34
2.2.7 POSEBNE INSTITUCIJE IN SEGREGACIJA	36
2.2.8 INTEGRACIJA V OSNOVNI ŠOLI - DA ALI NE?	37
2.3 SREDNJEŠOLSKO OBDOBJE	40
2.3.1 OKRNJENA IZBIRA, VENDAR NE MAJHNA	41
2.3.2 SREDNJA ŠOLA Z ENAKOVREDNIM PROGRAMOM IN PRILAGOJENIM IZVAJANJEM V CENTRU SLEPIH IN SLABOVIDNIH	44

2.3.3 REDNE SREDNJE ŠOLE	45
2.3.4 CELOVIT ŠOLSKI PRISTOP	47
2.3.5 ZAVODI ZA USPOSABLJANJE	49
2.3.6 ALI JE INTEGRACIJA V SREDNJI ŠOLI SPLOH ŠE VPRAŠANJE?	49
2.4 VISOKOŠOLSKO OBDOBJE	51
2.4.1 PRAVICE ŠTUDENTOV INVALIDOV	52
2.4.2 RAČUNALNIK – NEPOGREŠLJIV PRIPOMOČEK SLEPIH IN SLABOVIDNIH ŠTUDENTOV	55
2.4.3 DRUŠTVO ŠTUDENTOV INVALIDOV	57
<u>EMPIRIČNI DEL</u>	62
3. ANALIZA PREDNOSTI IN SLABOSTI PROCESA INTEGRACIJE	62
4. METODOLOŠKI PRISTOP	63
5. RAZPRAVA	68
<u>6. POSKUSNA TEORIJA O PRIMERNOSTI IN USPEŠNOSTI INTEGRACIJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK V OBIČAJNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE</u>	78
<u>7. ZAKLJUČEK</u>	84
<u>SEZNAM VIROV</u>	88
LITERATURA	88
MEDMREŽJE	91
<u>PRILOGE</u>	93
PRILOGA A	93
PRILOGA B	117
PRILOGA C	129

UVOD

Med pogovori z videčimi prijatelji in znanci, pogosto opažam prepričanje, da bi bilo njihovo življenje brez vida pusto in da bi se morali odreči skoraj vsem radostim življenja. Prepričani so, da slepi ne morejo skrbeti sami zase, ne morejo opravljati poklica in poskrbeti za lastno eksistenco. Z diplomsko nalogo želim prikazati, da se slepi lahko izobražujejo enako kot vsi polnočuteči otroci in mladostniki ter lahko dosežejo isto raven znanja in veščin, potrebnih za opravljanje izbranih poklicev. Lahko celo obiskujejo redne osnovne in srednje šole, mnogi celo dokončajo študij, se zaposlijo in si ustvarijo družino.

Predmet raziskave v diplomskem delu je potek izobraževanja slepih in slabovidnih tako v rednih izobraževalnih ustanovah, kot v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Raziskati želim ali je integracija na osnovnošolski ravni primerna za slepe in slabovidne ter njene prednosti in pomanjkljivosti na vseh stopnjah izobraževanja. Zanima me, ali okvara vida onemogoča »normalen« potek izobraževanja ali predstavlja le oviro, ki jo je mogoče z veliko truda in podpore okolice premagati. Ugotoviti želim, zakaj ima integracija danes tako pozitivno konotacijo, zakaj se posamezni starši odločijo zanjo in kakšno je mnenje tiflopedagogov.

V zadnjem desetletju je bilo napisanih veliko razprav o pozitivni vrednosti integracije. Prav to me je vzpodbudilo, da želim z raziskavo ugotoviti ali ima integracija tudi v praksi pozitivno noto oziroma katere so njene negativne plati. Zanima me, kako se potek integracije kaže v praksi v primerjavi s sprejeto zakonodajo in predpisi. V ta namen, bom izvedla intervjuje s slepimi in slabovidnimi osebami, ki so izobraževanje že zaključile. V raziskavo bom vključila tudi intervju tiflopedagoga, učitelja usposobljenega za poučevanje slepih in slabovidnih. Menim, da lahko slepi in slabovidni, ki so izobraževanje že zaključili, na podlagi lastnih izkušenj najbolje ovrednotijo eno ali drugo obliko izobraževanja. S sodelujočimi v raziskavi bom izvedla nestrukturirane intervjuje, saj menim, da lahko le na ta način pridobim največ informacij in podatkov, ki jih ni mogoče zaslediti v literaturi.

V teoretičnem delu se bom osredotočila na potek izobraževanje slepih in slabovidnih v rednih izobraževalnih ustanovah na različnih stopnjah izobraževanja, od vrtca do fakultete, kakšen pomen ima integracija in kaj omogoča zakonodaja na tem področju. Hkrati želim predstaviti

vlogo družine pri vključevanju slepih in slabovidnih otrok ter kakšni pogoji morajo biti zagotovljeni, da je integracija lahko uspešna.

V prvem poglavju bom predstavila problematiko slepih in slabovidnih, njihove duševne značilnosti in pomen procesa rehabilitacije. Predstavila bom pojem integracije, kakšen je njen namen in kakšen pomen ima tako za vključevanje hendikepa v družbo, kot za sprejemanje hendikepa s strani družbe. Raziskati želim poudariti pomen družine v najzgodnejšem obdobju otrokovega življenja, saj lahko, kot je znano, v tem obdobju otroka najbolje »pripravimo« na kasnejše življenje, ga opremimo z veščinami in znanjem, ki mu bo lajšal prehod v kasnejša obdobja. Družina predstavlja most, ki lahko otroku s podporo in vzpodbudami lajša vstop v širšo okolico.

V drugem poglavju bom predstavila izobraževanje slepih in slabovidnih. Zajela bom pot od predšolskega obdobja, preko osnovnošolskega in srednješolskega, vse do visokošolskega obdobja. Osredotočila se bom na integrirano obliko izobraževanja, zakone, ki ga omogočajo, institucije in službe, ki slepim in slabovidnim otrokom pomagajo prehoditi težko pot, nenazadnje pa se bom dotaknila tudi segregiranega načina izobraževanja, ki še vedno ostaja pomembna alternativa za mnoge posameznike. Opisala bom problematiko in stališča delavcev v rednih izobraževalnih ustanovah, težave s katerimi se slepi in slabovidni otroci srečujejo ter pozitivne in negativne vidike integracije za vsako stopnjo izobraževanja posebej.

Drugi del diplomskega dela sem namenila raziskavi. Predmet analize bo potek izobraževanja posameznikov, ki so zaključili šolsko obdobje. Izvedla bom intervjuje z dvema slepima osebama, eno slabovidno osebo in učiteljico tiflopedagoginjo. Ne glede na majhnost vzorca, bo ta raznolik glede na spol, starost, izobrazbo, izkušnje in stopnjo vida, vključiti pa želim tudi tiflopedagoginjo - učiteljico, ki poučuje slepe in slabovidne. Z analizo želim ugotoviti, kako je potekalo izobraževanje vključenih v analizo, ali so bili vključeni v integracijo in kako je le ta pri njih potekala.

V literaturi in strokovnih razpravah lahko zasledimo, da se integraciji pripisuje praviloma pozitivno vrednost. Z raziskavo želim prikazati, da so slepi in slabovidni tudi v praksi sposobni uspešno zaključiti izobraževanje v integraciji in da je le ta pomembna za dosego zelene smeri in stopnje izobraževanje ter kasneje tudi za zaposlitev in kar se da samostojno življenje osebe z okvaro vida. Poudarila bom vlogo dejavnikov, brez katerih bi bila integracija

brez dvoma neuspešna. Ključnega pomena so sposobnosti otroka in pomoč družine, prijateljev, strokovnjakov in drugih.

TEORETIČNI DEL

1. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV IN PROCESOV

Kot je znano, pušča slepota resne posledice v osebnosti slepih in pri njihovih aktivnostih na različnih področjih njihovega osebnega, poklicnega in družbenega življenja, ki so izrazitejše pri ljudeh, ki so slepi od rojstva, kakor pri tistih, ki so oslepelili kasneje. Od skupnega števila slepih in slabovidnih oseb je 20 odstotkov takšnih, pri katerih nastane okvara vida ob rojstvu ali v otroški dobi. Kot kažejo raziskave, slepa oseba z manjkom vida izgubi okoli 20 različnih sposobnosti. Večino teh sposobnosti se da popolnoma ali delno nadomestiti, toda vida se zaenkrat ne da povrniti, če je oseba medicinsko dokončno slepa. Posledica slepote so težke predvsem na področju orientacije in gibanja v prostoru. Slepa oseba bi bila brez ustrezne obravnave ob rojstvu nesamostojna in odvisna od ljudi, ki vidijo. Z drugimi besedami, brez pomoči ljudi, ki vidijo, se slepi ne bi mogli znajti v vsakdanjih življenjskih položajih, kot so zagotavljanje osebne higiene, oblačenje, nabava hrane, hoja po hiši itd. Odvisnost slepih od ljudi, ki vidijo, se ne da povsem odpraviti, da pa se jo ublažiti (Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije 2007).

Oškodovanost vida lahko negativno vpliva na oblikovanje drugih sistemov, ki so tesno povezani z vidom (motorika, orientacija, predmetno percipiranje, kognitivno funkcioniranje, itd.). Zapletenost problema se kaže v tem, da motnja zaradi tesne povezanosti z drugimi funkcijami pogojuje odstopanje v psihičnem in fizičnem razvoju otroka. Slepota oz. močna slabovidnost ni edini, pogosto niti ne najvažnejši element, ki bi določal razvoj človeka z izrazito okvaro vida. Velikega pomena so elementi: intelektualni potencial, stabilen konotivni prostor, dobra motivacija ter ugodne socialne razmere. Vsi ti elementi, pa še nekateri drugi skupaj s svojimi lastnostmi, relacijami in interakcijami oblikujejo individualno strukturo slepe oziroma močno slabovidne osebe. Slepota oziroma močna slabovidnost imata le določen, ne pa nujno prevladujoč pomen. Med slepimi obstajajo še večje individualne razlike na kognitivnem področju kot sicer med "zdravo populacijo". V skupini slepih so posamezniki, ki dosegajo nadpovprečne rezultate v primerjavi z videčimi vrstniki. Nekateri slepi kažejo celo visoko stopnjo artikulacije (sposobnosti analize in strukturiranja) v kognitivnih funkcijah. Nadarjeni slepi lahko tako uspešno premagujejo omejitve, ki jih prinaša slepota (Jelenc 1998: 20).

1.1 POMEN REHABILITACIJE

Noben tehnični pripomoček slepemu ne more nadomestiti vida, lahko pa mu pomaga pri samostojnem življenju in pri premagovanju komunikacijskih, informacijskih in gibalnih ovir. Namen rehabilitacije je slepim in slabovidnim osebam zagotoviti večjo samostojnost in neodvisnost pri mobilnosti, povečati njihovo osebno varnost in samozavest. Slepim in slabovidnim se zaradi narave svoje invalidnosti srečujejo poleg gibalnih ovir predvsem s komunikacijskimi ovirami, na katere naletijo na poti do izobrazbe, zaposlitve in v vsakdanjem življenju. Prilagojena informacijska tehnologija za slepe in slabovidne, razvoj komunikacijskih možnosti in splošna informatizacija pa ponujajo veliko priložnosti za povečanje informacijske neodvisnosti ljudi z okvaro vida. SSI - Slepim in slabovidnim intelektualci so skupina ljudi, ki menijo, da je prav čim višja izobrazba najboljša možna rehabilitacija slepim in slabovidnim. Dobre rezultate imajo v pomoči pri izobraževanju, usmerjajo se tudi v iskanje novih zaposlitvenih možnosti za strokovno dobro usposobljene slepe in slabovidne (Padežnik 2000: 345).

Res pa je tudi, da je del krivde na strani družbe. "Slabo je, če je toliko ljudi izločenih samo zato, ker nihče ne pomisli vnaprej na omejene zmožnosti nekaterih. Pa saj imamo vsi omejitve! Časi, ko je šlo zgolj za preživetje, so davno mimo. Morda je usmiljenje pomagalo, da so tudi "neproduktivni" stari in invalidi postali vredni preživetja" pravi Wraber (2003). Golo preživetje torej ni več glavna skrb slepim, zdaj se gre za kakovost življenja, za bivanjski standard.

Danes poznamo koncepta "Družba vseh" (Society for all) in "Oblikovanje za vse" (Design for all). Bistvo prvega v taki organizaciji je dogajanje v družbi, da nikogar ne izločajo, niti tistega ne, ki ni tako fit. Bistvo drugega pa je v takem načrtovanju urbanega okolja in naprav v njem, da lahko oboje brez dragih prilagoditev uporabljamo vsi (Wraber 2003). Tukaj ima v mislih predvsem transportna sredstva, gospodinjske aparate, informacijsko tehnologijo in opremljenost zgradb.

Spoznali smo, da je slepe potrebno popeljati iz ustanov v življenje. Na področju dela s slepimi in slabovidnimi moramo slediti razvoju in oblikovati humanejšo družbo, ki bo odstranila tančice predsodkov, navad in neznanja o slepoti in bo tenkočutno prisluhnila tudi ljudem, ki na drugačen način oblikujejo podobo sveta. Razumeti moramo pojavljanje drugačnosti v

našem vsakdanu, to pa nam bo omogočeno tudi s prebiranjem vzgojno-izobraževalne literature (Dyck 1992: 29).

1.2 VLOGA DRUŽINE V NAJZGODNEJŠEM OBDOBJU OTROKOVEGA ŽIVLJENJA

Starši ugotovijo, da je z vidom njihovih otrok nekaj narobe že nekaj tednov po rojstvu. Postavljeni so pred dejstvo, na katerega niso bili pripravljene, postanejo negotovi in obremenjeni, ker je razvoj takih otrok upočasnen in drugačen, največkrat pa jim manjka tudi znanja za otroku primerno vzgojo. Prvi odziv je navadno pomešan z občutkom krivde in nemoči, ker svojega otroka niso mogli obvarovati pred »nesrečo«. Starši navadno potrebujejo čas, da izrazijo svoje občutke. Njihov odnos do potomca je lahko odklonilen ali preveč zaščitniški, novim razmeram pa se morajo prilagoditi vsi družinski člani.

Prva navodila za vzgojo in delo s slepim ali slabovidnim otrokom posreduje staršem navadno *Mobilna specialna služba*, v katero so vključeni tiflopedagogi, socialni delavci, psihologi, zdravstveni delavci, učitelji in drugi strokovni delavci. Navodila obsegajo področja samourejanja, socializacije, orientacije, razvijanja preostalega vida in priporočila o prilagoditvah domačega okolja. Staršem lahko posreduje navodila za prilagojeno izvajanje, kako naj otroku pomagajo in koliko, da delajo z otrokom in ne namesto njega, da ga vzpodbujajo, mu opisujejo okolje, mu odkrivajo svet, hodijo z njim na sprehode, mu veliko berejo, pripovedujejo, ga vključujejo v domače zaposlitve kot druge videče otroke itd. Pomoč strokovnjaka- tiflopedologa je zelo pomembna, saj otrok pridobi večino informacij iz okolja z vidom, brez posebnih metod pa slep ali slaboviden otrok nujno zaostane v razvoju. Tudi polnočuten otrok potrebuje pri igri vodenje, najti moramo njegove interese, pri slepem otroku pa to dosežemo še težje (Šimnic 2000: 570).

Družina ima veliko vlogo za uspešno socialno integracijo, pozneje pa zlasti vrtec in šola. V tem obdobju otrokovega življenja prihajajo v ospredje družbene norme, oblikujejo se osnovne kognitivno - emocionalne strukture, starši pa osvajajo določene modele za ravnanje s svojimi potomci. V družinskem krogu se mora otrok s posebnimi potrebami v prvi vrsti notranje uravnovesiti, se naučiti različnih učnih in komunikacijskih spretnosti, okrepiti svoj jaz, da bo znal ceniti samega sebe in druge, da bo znal prenašati tako fizične kot psihične obremenitve in se znal spoprijeti z različnimi ovirami in tudi sam poiskati različne socialne stike, po lastni

izbiri, pri igri, učenju in v prostem času. Družina s slepim ali slabovidnim otrokom mora biti še posebej pozorni na težave, ki se znotraj nje pojavljajo, jih čim bolj ublažiti in čim hitreje rešiti. Le tako lahko pričakujemo, da bo otrok dobil v domačem okolju čim več vzpodbud. Pogosto se namreč dogaja, da družine svojim otrokom ne morejo nuditi dovolj vzpodbud. Med poglobitnejšimi razlogi lahko omenim predvsem slabši ekonomski položaj družine, nizko izobrazbeno raven staršev, duševne bolezni družinskih članov in različna nesoglasja med starši glede otroka ali drugih zadev.

Ko pediater in oftalmolog ugotovita okvaro vida, je pomembno, da družina vstopi v kontakt z organizacijo kot sta Zavod za slepo in slabovidno mladino ali Zveza društev slepih in slabovidnih, ki nudita različne informacije in kar je še pomembneje, pomagajo pri krepitvi odnosov v družini in pri učenju, kako naj otrok koristi svoje sposobnosti. Ker se v Sloveniji vedno več otrok vključuje v redne vrtce ali razvojne oddelke in pozneje tudi v redne osnovne šole, je zgoden pristop k strokovni obravnavi otroka izjemnega pomena. Zgodnja obravnava je pri nas zagotovljena vsem otrokom in obsega čas od njihovega odkritja do vključitve v Zavod za slepo in slabovidno mladino ali redno osnovno šolo. V obravnavo so vključeni strokovnjaki različnih profilov, oftalmolog, psiholog, fuflopedagog, socialni delavec itd., ki nudijo različne oblike pomoči in dejavnosti namenjene otroku, staršem in okolju v katerem živijo. Zgodnja obravnava zagotavlja otroku vse ciljno usmerjene aktivnosti, ki vključujejo razvojno stimulacijo in vzgojne prakse, ki pripomorejo k lažjemu vključevanju otroka v širše socialno okolje že na zelo zgodnji stopnji razvoja. Pri slepih otrocih je zelo pomembno, da že v zgodnjem otroštvu začnemo z obravnavo in stimulatívno vzgojo, kajti le tako lahko določimo razvojne možnosti za prihodnost in pripravimo otroka na vstop v širše socialno okolje, v šolo, med vrstnike, itd. (Bobinski 2000: 117-119).

1.3 INTEGRACIJA

Integracija je proces, v katerem se lahko učenec, otrok, mladostnik razvija. V njem lahko razvija svoje psihične in socialne potenciale in s tem povečuje svojo ekonomsko in socialno neodvisnost. Če govorimo o družbi, gre za povezovanje posameznikov v družbo. Integracija vključuje proces prilagajanja človeka okolju in proces prilagajanja okolja človeku s posebnimi potrebami. Hkrati je integracija tudi proces spodbujanja in pridobivanja izkušenj za sobivanje, sožitje, strpnost, stičnost in bližino (Stančić 1981: 13-15).

Integracija je po Herbertu Spencerju vključitev nekega dela v celoto, s tem da ostane del prepoznaven kot subjekt z vsemi prednostmi in pomanjkljivostmi. Samo v tem primeru lahko govorimo o integraciji. Če pa del izgubi identiteto in ni več prepoznaven kot subjekt, potem ko se je vključil v celoto, potem se je asimiliriral in ne integriral. Če pa bi se del fizično priključil in ne vključil v celoto, tedaj bi bil nameščen in tudi ne integriran. Subjekt, ki se integrira, nekaj prinaša oz. daje in nekaj dobiva. Prav zato, ker nekaj daje je enakovreden drugim delom, ki sestavljajo celoto (Skalar 1997: 13).

»Bonderer (1979) pravi, da lahko s pojmom integracija po eni strani razumemo enostransko prilagajanje oseb z motnjami v razvoju življenjskim razmeram večine, na drugi strani pa to lahko pomeni prilagajanje večine tem osebam.« (Novoljan 1990a: 424).

Kasztanowicz (1982) opredeljuje razliko med pojmovanjem integracije kot cilj in integracije kot metodo, sredstvo. Če jo pojmuje kot cilj, pomeni to vključevanje oseb z motnjami v razvoju v širše socialno okolje na vseh možnih področjih. Tako opredeljeno integracijo pogosto razumemo kot socialno integracijo. Če pa jo razumemo kot metodo za medsebojno sodelovanje, tako oseb z motnjami v razvoju kot drugih oseb, pomeni integracija sredstvo za uresničevanje socialne integracije s pomočjo skupinskega šolanja. V tem primeru govorimo o šolski in vzgojni integraciji (Novoljan 1992b: 4).

Otrok se vključuje v razred kot enakovreden partner, ki z vključitvijo nekaj pridobi, nekaj pa tudi prinese in da. Na ta način integracija ni samo priprava na življenje, marveč je življenje samo, ki postavlja otroka pred storilnostne naloge in v socialne situacije, ki skozi zahteve in pričakovanja kot tudi skozi socialne interakcije prispevajo k njegovi rasti in socialnemu razvoju.

Warnock navaja tri vrste integracije:

1. **lokacijsko integracijo:** o njej govorimo, če sta osnovna šola in osnovna šola s prilagojenim programom locirani v isti stavbi, vendar nista organizacijsko povezani,
2. **socialno integracijo:** o njej govorimo, če učitelji med seboj sodelujejo in se lahko med poukom izmenjujejo, učenci in učitelji obeh šol pa srečujejo v skupnih prostorih, doma, na prireditvah,
3. **funkcionalno integracijo:** o njej govorimo, ko otroci sodelujejo med seboj ne glede na vrsto in stopnjo prizadetosti. Funkcionalna integracija vključuje individualizirane

programe in prednost tako osnovne šole in osnovne šole s prilagojenim programom za razne kategorije prizadetih (Novoljan 1990a: 424).

Pri uresničevanju integracije v praksi moramo biti previdni, da ne pride zgolj do fizične integriranosti, ki lahko otroku povzroči več škode kot koristi. Zato Sönder poudarja, da moramo razlikovati med naslednjimi oblikami integracije:

1. **fizična integracija:** otroka lahko vključimo v redno osnovno šolo ali izobraževalno organizacijo, vendar zaradi različnih individualnih lastnosti ali drugih okoliščin ne pride do komunikacije in drugih aktivnosti z ostalimi otroki,
2. **funkcionalna integracija:** med skupinami otrok se še vzpostavlja manjša distanca,
3. **socialna integracija:** otroci že skupaj izvajajo določene aktivnosti, istočasno uporabljajo isto opremo, prostore itd. (Novoljan 1990a: 424).

S pomočjo integriranega izobraževanja želimo v praksi doseči socialno integracijo, ki zajema vse zgoraj naštetih oblike, navezovanje stikov, komunikacijo in interakcijo med »normalnimi«
otroci in otroci s posebnimi potrebami. Pri integraciji v vzgojno-izobraževalnem sistemu moramo upoštevati, da nanjo vplivajo psihosocilane ovire, ki se pojavljajo v družbi. Okolje lahko z zunanjimi mehanizmi vpliva v obratni smeri, smeri še večje segregacije. Zavedati se moramo, da je za premostitev teh ovir potrebna skrbno in strokovno načrtovana integracija, upoštevati pa moramo tudi časovno obdobje, ki ga vsaka družba potrebuje za sprejem drugačnosti, novih alternativ in njihovo povrednotenje (Novoljan 1990a: 425).

Pojem integracije pridobiva na pomenu predvsem v zadnjih letih, še posebej od sprejetja Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami leta 2000. Lahko bi rekli, da se pojavlja nova paradigma, ki tako kot hendikepirane zajema tudi ostale otroke in mlade. Vsi otroci imajo enako pravico do izobraževanja in razvoja, enake možnosti pa lahko različnim otrokom omogočimo samo z različnim, diferenciranim, individualiziranim, vendar integriranim izobraževanjem. Paradigma izpostavlja različnost kot kvaliteto, gibanja ki so se razvila iz nje pa se po svetu borijo za drugačno, humanejšo vlogo človeka in njegov polnovreden položaj (Skalar 1991:107).

2. VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH

Vzgoja in izobraževanje slepih in slabovidnih sta stara že več stoletij. V tem času so razvili številne pripomočke in druga pomagala ter tehnike in metode učenja. Skoraj do konca dvajsetega stoletja je veljalo prepričanje, da slepi in slabovidni potrebujejo posebne oblike izobraževanja, v novejšem času pa se vse več tako slabovidnih kot tudi slepih izobražuje v rednih šolah. Slepota je sicer ovira za ustaljene oblike vzgoje in izobraževanja, vendar so slepi zlasti v novejšem času, ko zanje obstajajo številne naprave in pripomočki, sposobni doseči visoke cilje. Veliko slepih je zelo izobraženih, kar dokazuje, da je obdobje, ko je veljalo prepričanje, da so slepi lahko le telefonisti, že davno minilo. V Sloveniji se v zadnjih letih vse več slepih in slabovidnih vključuje v redne vzgojno izobraževalne ustanove, posledično se je zmanjšalo število otrok v šoli za slepe in v srednješolskem Centru za slepe v Škofji Loki, zato sta se obe šoli v letu 2004 združili v eno z manjšimi kapacitetami.

Čutila so ključna pri učenju in spoznavnem razvoju nasploh, še posebno pri izobraževanju oseb s prizadetim vidom, zato jim posvečajo zlasti v zadnjih desetletjih veliko pozornosti. Vse osebe s prizadetim vidom se morajo naučiti opirati se na slušne podatke kot na temelj, ki jim bo zagotovil stik z oddaljenimi predmeti, ki jim z vidom ne bodo nikoli dostopni. Za slepe osebe je slušna informacija glavna opora in usmerjevalka pri gibanju v prostoru. Prek tipnega čutila slepa oseba vzpostavlja stik z okoljem in si zagotavlja informacije, ki ji niso dostopne vidno, in povečuje nivo, natančnost, in jasnost informacij, ki jih dobiva prek ostalih čutnih zaznav, posebno preko sluha (Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije 2007).

V predšolskem in osnovnošolskem obdobju lahko slepe in slabovidne otroke vzgajamo in izobražujemo integrirano ali segregirano. Ne glede na to, so poleg rednega programa vključeni še v poseben program orientacije, komunikacije, skrbi za samega sebe, socializacije itd. (Jelenc 1998: 25) Otroci in mladostniki se, če je le mogoče šolajo v domačem kraju, kjer jim pomagajo tiflopedagogi mobilne službe Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. To so otroci v predšolskem obdobju, učenci v OŠ in učenci v 1. in 2. letniku srednjih šol. Na terenu mobilni pedagog svetuje staršem, vzgojiteljem in učiteljem ustrezne pristope pri otrocih z izgubo ali motnjami vida. Učence oskrbuje s specialnimi pripomočki, prilagojenimi učbeniki za slepe in slabovidne, z zvezki in drugimi učili (Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Koper 2006).

ZAKON O USMERJANJU OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI

V moderni državi temelji sistem vzgoje in izobraževanja na načelih demokratičnosti, avtonomnosti in enakih možnosti. Ta načela so utemeljena v človekovih pravicah in v pojmu pravne države. Država zagotavlja tudi substancialne pravice, ki jih morajo biti enako deležni vsi posamezniki ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo.

Starši imajo pravico otroka s posebnimi potrebami vpisati v osnovno šolo v šolskem okolišu, v katerem otrok stalno prebiva, razen če ta šola ne izpolnjuje pogojev in je zaradi tega otroku s pravnomočno odločbo o usmeritvi, ki jo izda pristojna šolska uprava, določena druga ustreznna osnovna šola.

Vedno več staršev slepih in slabovidnih otrok se odloča za integracijo otrok v redne šole in si želi, da se njihovi potomci ne bi šolali v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. V prejšnjem stoletju je veljalo prepričanje, da slepi otroci potrebujejo stalen nadzor in posebej usposobljen kader za poučevanje, ki ga lahko zagotovijo le v Zavodu v katerem je otrok preživel cel teden vsa leta izobraževanja. Družina, osnovna otrokova kategorija, je tako zgubila celoten pomen. Otroke so pri šestih letih ločili od staršev in jih izločili iz družbe.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, v nasprotju s predhodno zakonodajo tej specifični populaciji otrok omogoča, da se izobražujejo v rednih šolah skupaj z vrstniki in uveljavlja mnogo pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Po 2. členu tega zakona uvrščamo slepe in slabovidne otroke med otroke s posebnimi potrebami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami 2003).

Cilji in načela vzgoje in izobraževanja po navedenem zakonu so:

1. enake možnosti s hkratnim upoštevanjem različnosti otrok,
2. ohranjanje ravnotežja med različnimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja,
3. vključevanje staršev v proces vzgoje in izobraževanja,

4. zagotavljanje ustreznih pogojev, ki omogočajo optimalen razvoj posameznega otroka,
5. pravočasna usmeritev v ustrezen program vzgoje in izobraževanja,
6. organizacija vzgoje in izobraževanja čim bližje kraju bivanja,
7. celovitost in kompleksnost vzgoje in izobraževanja,
8. individualiziran pristop,
9. kontinuiranost programov vzgoje in izobraževanja,
10. interdisciplinarnost

(Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami 2003).

Slep ali slaboviden otrok in mladostnik potrebuje prilagojeno izvajanje izobraževalnih programov z dodatno strokovno pomočjo, prilagojene izobraževalne programe oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja, ki morajo zagotavljati možnost, da si otroci pridobijo enakovreden izobrazbeni standard, kot ga zagotavljajo izobraževalni programi osnovnošolskega, poklicnega in strokovnega izobraževanja ter splošnega srednješolskega izobraževanja. Tisti, ki pa so usmerjeni v redne izobraževalne programe, imajo v okviru teh programov tudi pravico do individualiziranih programov vzgoje in izobraževanja. Obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči se določi z odločbo o usmeritvi, v skladu s standardi in normativi, ki jih določi minister, pristojen za posamezna področja vzgoje in izobraževanja. Za pripravo, izvedbo in evalvacijo individualiziranih programov mora osnovna šola zagotoviti potrebne strokovne delavce.

Program vzgoje in izobraževanja, v katerem se otrok usmerja, se določi z odločbo o usmeritvi na podlagi strokovnega mnenja komisije in določa obseg in način izvajanja dodatne strokovne in druge pomoči, vrtec, šolo oziroma zavod, v katerega bo otrok vključen, morebitno zmanjšanje števila otrok v oddelku ter kadrovske, prostorske, materialne in druge pogoje, ki morajo biti zagotovljeni za vzgojo in izobraževanje otroka. Otroci s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v prilagojene vzgojno izobraževalne programe, se imajo možnost občasno ali trajno vključiti v redne programe pri posameznih dejavnostih in predmetih ali v celoten izobraževalni program (Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami 2003).

KRITERIJI ZA USMERJANJE V INTEGRACIJSKO OBLIKO IZOBRAŽEVANJA

Pri pripravi zakonov in podzakonskih aktov so sestavljenci upoštevali splošna načela izobraževanja, poleg teh pa še načela vzgoje, izobraževanja in usposabljanja otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami. Na podlagi tega so določili strokovne kriterije za usmerjanje v integracijsko obliko usposabljanja:

1. izredno pomembne so dobre intelektualne sposobnosti posameznega učenca,
2. doseči mora primerno stopnjo v socialnem razvoju,
3. je motiviran za šolsko delo,
4. učenec mora imeti vzpodbudno domače okolje in pripravljenost staršev za pomoč pri domačem delu,
5. boljša bo integracija za učenca, ki ima toliko vida, da mu omogoča uporabo običajne pisave,
6. učenec, ki je usmerjen v integrirano obliko usposabljanja, bo potreboval v izobraževalnem procesu v številnih učnih situacijah individualen in individualiziran pristop,
7. slep in slaboviden učenec lahko osvoji program redne osnovne šole, potrebuje le drugačne metode, pripomočke, prijemi in poti za dosego istega učnega standarda,
8. slep učenec v razredu potrebuje stalno pomoč specialnega pedagoga – tiflopedagoga,
9. integracija bo uspešna v primeru, če bodo izpolnjeni vsi pogoji, ki jih bo določila komisija za usmerjanje slepih in slabovidnih otrok (Florjančič in drugi 2000: 263).

POSTOPEK USMERJANJA UČENCEV S POSEBNIMI POTREBAMI

Pravilnik o usmerjanju otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami določa in ureja postopek usmerjanja, ki se uvede na zahtevo staršev ali pa institucije, v kateri se otrok ali mladostnik vzgaja in izobražuje. V njem je predvideno, da se učenci s posebnimi potrebami v osnovno šolo usmerjeni z odločbo pristojne šolske uprave. Slednja si mora pred izdajo odločbe obvezno pridobiti strokovno mnenje o usmeritvi v program. Mnenje o usmeritvi izdelava

komisija za usmerjanje na osnovi lastnih ugotovitev oziroma na podlagi pedagoške, specialno pedagoške, socialno anamnestične, psihološke, medicinske in druge dokumentacije.

Komisija se mora pred pripravo strokovnega mnenja posvetovati s strokovnimi delavci šole ali zavoda, v katerega bo učenec v času, ko bo potekel postopek, vključen oziroma s strokovnimi delavci šole ali zavoda, v katerega bo učenec usmerjen.

Odločba o usmeritvi, ki jo na podlagi strokovnega mnenja komisije izda šolska uprava, določa:

1. program vzgoje in izobraževanja, v katerega bo otrok usmerjen,
2. vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje,
3. šolo ali zavod, v katerega bo učenec vključen,
4. obliko, obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči,
5. kadrovske prostorske, materialne in druge možnosti, ki bodo morale biti zagotovljene za vzgojo in izobraževanje učenca,
6. rok za preverjanje ustreznosti usmeritve ne sme biti daljši od treh let (Pravilnik o postopku usmerjanja otrok s posebnimi potrebami 2003).

V pravilniku o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje je zraven določb o organizaciji in načinu dela komisij jasno navedeno, kdo se lahko usmeri v prilagojen izobraževalni program, ki zagotavlja enakovreden izobrazbeni standard. V tem delu so med otroci s posebnimi potrebami navedeni tudi slepi in slabovidni kot skupina otrok, ki se ima po zakonu možnost in pravico integrirati v redne oblike izobraževanja (Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motelj otrok s posebnimi potrebami 2003).

PRIPRAVA INDIVIDUALIZIRANIH PROGRAMOV DELA

Individualizirani program zajema bistvena spoznanja o učencu, njegovih težavah pri učenju, oziroma njegovih šibkih in močnih področjih. Določa oblike dela pri posameznih predmetih oziroma predmetnih področjih, način izvajanja dodatne strokovne pomoči, prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri pouku, preverjanju in ocenjevanju znanja, napredovanju in časovni razporeditvi pouka. Pri pripravi in izvajanju individualiziranega programa naj sodelujejo strokovnjaki, starši in učenec (Kokotec, Medved 2000: 311).

Osnova za program je strokovno mnenje komisije za usmerjanje ter odločba šolske uprave, ki določa pogoje za uspešno vključitev učenca v program. Ravnatelj šole ali zavoda, v katerega je učenec usmerjen, imenuje strokovno skupino in odgovornega vodjo te skupine, ki izdelava individualiziran program izobraževanja. Strokovno skupino sestavljajo strokovnjaki različnih profilov glede na potrebe posameznega učenca (mobilni defektolog, tiflopedagog, psiholog, socialni pedagog, socialni delavec, zdravnik, psihiater...) (Opara 2005: 75-76).

Izvajanje individualiziranega programa dela se med letom preverja in prilagaja glede na učenčev razvoj in napredek. Če v času izobraževanja pride do bistvenih sprememb pri učencu, se na zahtevo staršev, šole ali zavoda uvede postopek za ponovno usmeritev učenca (Opara 2005: 80).

Pomembno je, da poleg že naštetih elementov individualiziranega programa dela strokovna skupina predvidi tudi:

1. kdo in kako bo poskrbel za uspešno vključitev učenca v šolo in predvideni razred (priprava učencev na vključitev učenca s posebno potrebo v razred, njihovih staršev ter seveda samega učenca s posebnimi potrebami in njegovih staršev),
2. kdo in kako bo pripravil strokovne delavce na delo s tem učencem (predvidi potrebno izobraževanje strokovnih delavcev, priskrbi ustrezno literaturo). Zavodi za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami organizirajo seminarje, na katerih usposabljujejo strokovne delavce osnovnih šol za izvajanje integriranega izobraževanja. Za učitelje, ki bodo imeli integrirane učence s posebnimi potrebami, naj bo to izobraževanje organizirano v okviru permanentnega izobraževanja.

Kriterij za napredovanje učenca v višji razred rednega izobraževalnega programa je osvojitve vsaj minimalnega standarda znanja. Do kje lahko učitelj zniža standard znanja na posameznem področju, kjer ga učenec ne more doseči zaradi svoje motnje, pa prepustimo poleg navodil učnega načrta za posamezen predmet oziroma predmetno področje, presoji učitelja in strokovne skupine, ki mora ob tem predvideti in upoštevati možnosti in zahteve nadaljevanja izobraževanja v višjem razredu (Zavod RS za šolstvo 2006).

2.1 PREDŠOLSKO OBDOBJE

2.1.1 Uveljavljanje integracije za predšolsko obdobje

Vključevanje slepih in slabovidnih otrok v redne vrtce ima v Sloveniji kratko in pozitivno zgodovino. Integracija v predšolskem obdobju se je izkazala kot zelo uspešna. Njen razvoj je v mnogih vrtcih presegel pričakovanja in smernice za delo vzgojno varstvenih organizacij. Kakovost vzgoje v tem pomembnem obdobju otrokovega razvoja se je dvignila, še posebej v tistih okoljih, kjer so posamezni strokovnjaki v skladu z razvojem teoretičnih in praktičnih spoznanj sproti vključevali spremembe in še posebej intenzivno delovali pri povezanosti znotraj stroke in med različnimi strokami. Takšen uspeh je odraz medsebojnega sodelovanja delavcev v vrtcih, različnih strokovnih služb, staršev, zvez in društev in raznih financerjev (Kastelic 1997: 17).

Slepi in slabovidni otroci potrebujejo za uspešen razvoj v procesu vzgoje in izobraževanja posebne metode in načine dela ter terapevtske pristope, ki omogočajo otrokov razvoj v skladu z njegovimi razvojnimi možnostmi in individualnimi sposobnostmi. Z večjo izbiro programov, vsebin in dejavnosti ter s pestrostjo pristopov, bo tudi lažje in ustrezneje usmerjati in vključevati otroke s posebnimi potrebami med vrstnike - tako tiste s posebnimi potrebami, kot tiste v rednih oddelkih predšolske vzgoje (Kastelic 1997: 20).

Pri otrocih z motnjami vida poteka sama integracija uspešno. Način integracije se pripravi za vsakega otroka individualno in je izdelan na osnovi potreb otroka, ki jih pogojujejo posamezne motnje. Najpogosteje se slepi otroci vključujejo v redne oddelke, individualni program izvaja vzgojiteljica, del programa pa izvaja strokovna služba. Slep otrok običajno potrebuje dodatno obravnavo strokovnih delavcev, da bi v razvoju dohitel svoje vrstnike, le ta pa se izvaja individualno zunaj rednega programa. Če so motnje težje (pri slepih otrocih lahko

gre za kombinacijo slepote/slabovidnosti z drugimi motnjami), se uporablja metoda, da je otrok del dneva v posebni obravnavi, del dneva pa preživi v rednem oddelku. Takšna kombinacija, redni oddelek in razvojni oddelek, se je izkazala kot zelo uspešna in jo imenujemo delna integracija, ker otrok preživi le del dneva v rednem oddelku. Danes torej obstaja možnost vključitve v redni oddelek in občasni obiski razvojnega oddelka in obratno. Otroci, ki zaradi specifičnosti svojih potreb obiskujejo razvojni oddelek, pa so del dneva integrirani v redne oddelke (Plevnik 2000:175).

Za uspešno vzgojo slepih in slabovidnih otrok v predšolskem obdobju je pomembno sodelovanje med družino, starši in vzgojiteljem oziroma strokovnimi delavci v vrtcu. Najpomembnejša razlika med sodelovanjem s starši drugih otrok in sodelovanjem z družino slepega ali slabovidnega otroka je v skrbi za mentalno zdravje družine. Pri tem je pomembna pomoč pri oblikovanju ustreznih stališč staršev do svojega otroka, pa tudi stališč do sorojencev. Potrebno je svetovanje in pomoč pri nezaželenem odzivanju okolja in hkrati vplivanje na okolico (npr. starši drugih otrok v vrtcu), s ciljem po razumevanju in spoštovanju vsakega človeka kot vrednega in kot posameznika. Starši so lahko člani strokovnega tima in sodelujejo pri načrtovanju vsebin in dejavnosti za otroka. Tako sproti spremljajo njegov napredek, skupaj s strokovnimi delavci postavljajo cilje in so hkrati soodgovorni za njegov razvoj. Sodelovanje z družino je pomembno tudi, ker usposablja starše za delo s svojim predšolskim otrokom in po potrebi usposablja sorojence za skupno bivanje v družini. S sodelovanjem lahko omilimo prehod slepega otroka iz enega družbeno – kulturnega okolja v drugega, prehod iz družinskega okolja v vrtec (Kastelic 1997: 26).

Eden od pogojev uspešnega izvajanja programov je tudi aktivno sodelovanje različnih strok in služb, vzgojiteljic, njihovih pomočnikov, mobilnega strokovnega delavca in drugih strokovnih članov tima, ki se posredno ali neposredno občasno vključujejo v izvajanje vzgojne in terapevtske dejavnosti v vrtcu. Sodelovanje ima velik pomen zaradi usklajevanja in skupnega načrtovanja pri postopnem vključevanju otrok v redne oddelke (Kastelic 1997: 27).

2.1.2 Vloga vzgojiteljev v vrtcu pri vključevanju otrok v integracijo

Vsak otrok ima svoje potrebe, želje, navade, interese in sposobnosti, ki se jim morajo vzgojitelji vsak dan prilagajati, se truditi, razmišljati, spreminjati in dopolnjevati, da bi jih lahko razumeli, vzpodbujali in vzgajali. Vzgojne programe morajo prilagajati otrokom in

njihovim potrebam, upoštevati morajo posebnosti in želje otrok, pa tudi njihovih staršev s katerimi morajo vzgojitelji kar se da uspešno sodelovati. Otroke morajo seznaniti s svetom in jih neposredno vključevati v življenje, ki je polno zahtev in pričakovanj. Vzgojitelji morajo v skupini vzpostaviti sproščeno vzdušje, ob katerem se ustvarjajo pozitivni odnosi med slepimi ali slabovidnimi otroci in ostalimi otroci, med otroci in odraslimi, hkrati pa razvijajo ustrezne vrednote. Vzgojitelj mora vedeti, da je slep ali slaboviden otrok v skupini samo eden od drugačnih med vsemi drugačnimi. Znati se mora soočiti s svojo neizkušnostjo, kako s takim otrokom vzpostaviti zdrav, topel in stimulativen odnos. Na odraslih sloni velika odgovornost, kako bodo otroci sprejeli drug drugega, drugačnost in te izkušnje prenesli v svojo primarno družino ter kasneje v odraslo dobo (Hočevar 2000: 137).

Slep ali slaboviden otrok je lahko vključen v redno skupino otrok, lahko pa je v okviru vrtca organiziran poseben razvojni oddelek, v katerem lahko strokovnjaki bolj intenzivno in individualno delajo z vsakim posameznim otrokom in s skupino kot celoto. V tem primeru je pomembno, da so med otroci razvojnega oddelka in ostalimi otroci možna srečanja in da se otroci med seboj spoznajo, vzgojitelji, njihovi pomočniki in spremljevalci pa se morajo truditi, da se vsi otroci vključijo v dejavnosti. Vzgojitelji morajo ugotoviti posebnosti vsakega posameznega otroka in s poglobljenim sodelovanjem s starši, specialnimi pedagogi in drugimi, strokovnjaki, poskrbeti za čim bolj stimulatивно okolje. Pri neposrednem delu morajo biti pozorni na to, da otroku nudijo pomoč, če jo resnično potrebuje, kajti le tako bo razvil svoje sposobnosti. Otrokova motnja mora biti čim manj izpostavljena neprimernemu vrednotenju. Če jo bodo vzgojitelji in drugi sprejeli kot eno od otrokovih lastnosti, jo bodo ostali otroci sprejeli na enak način.

Eno od pomembnejših dejavnosti v predšolskem obdobju je igra. Otroku pomaga, da se čustveno sprosti, skozi igro doživlja uspehe in poraze, uresniči svoje želje. Med opazovanjem otroka pri igri lahko zaznamo naša, pogosto neustrezna ravnanja, lahko pa zaznamo tudi področja v katerih je otrok s posebnimi potrebami še posebej močen. Na teh področjih lahko zaznamo večjo motivacijo za delo, kajti tu je otrok uspešen.

Predšolsko obdobje je izjemno pomembno tudi za razvoj otrokove pozitivne samopodobe, ki bo vplivala na sprejemanje svoje drugačnosti tudi v kasnejših obdobjih življenja. Vzgojitelj lahko skozi igro in pogovore usmerja vse dejavnosti k spoštovanju medsebojnih razlik in osebnostnih potez posameznikov. Za razvoj pozitivne samopodobe moramo ustvariti toplo in

prijetno vzdušje v skupini, prisluhnuti otroku in mu privzgajati občutek odgovornosti, postaviti jasne in sprejemljive norme vedenja, omogočiti vsakemu posamezniku, da doživi uspeh, navajati otroke, da priskočijo na pomoč drug drugemu, dovoliti otrokom, da svobodno izrazijo svoja čustva, posebej pomembno pa je, da negujejo tudi svojo samozavest (Hočevar 2000: 138).

2.1.3 Kaj lahko slep ali slaboviden otrok prispeva v rednih izobraževalnih sistemih?

Slep ali slaboviden otrok ima funkcionalne, fizične ali psihične primanjkljaje, toda to ne pomeni celostne manjvrednosti. Otroci s posebnimi potrebami s svojo prisotnostjo izostrijo normalno razvitim vrstnikom poslušnost za drugačnost. Ne le za izjemno drugačnost, temveč za subtilne odtenke drugačnosti pri vrstnikih. Pomagajo jim razviti občutljivost za človeške stike in človeške dimenzije sobivanja, na katere v storilnostni in tekmovalni klimi pogosto pozabljajo. Tako vzgojno bogate situacije postanejo sestavina vsakdanjega življenja v vrtcu in kasneje v šoli. Otroci se naučijo vzpostavljati mostove, naučijo se sodelovati in tako postane življenje v vzgojno izobraževalni instituciji odlična socializacijska izkušnja. Vrtec in šola sta že v osnovi dolžna opravljati vzgojno, izobraževalno in hkrati socializacijsko funkcijo (Skalar 1997: 14).

Vključevanje slepih in slabovidnih otrok oziroma otrok s posebnimi potrebami med druge vrstnike omogoča razvoj njihovih zmožnosti, hkrati pa sprejemanje in priznavanje drugačnosti in motenj, ki jih spremljajo vse življenje. Otroci, njihovi starši in okolica se naučijo razumevanja, sprejemanja in spoštovanja vsakega človeka kot enakovrednega in vrednega posameznika (Bela knjiga 1995: 58-59).

Novejša znanstvena spoznanja, še posebej iz razvojne, diferencialne in pedagoške psihologije odkrivajo, da so intelektualni, sposobnostni in drugi osebni primanjkljaji v večji meri posledica procesov stigmatizacije, zgodnje izključenosti iz socialnega življenja in šolanja v institucijah limitiranih pričakovanj kot pa njihovih primarnih primanjkljajev (Skalar 1997: 15).

Moderna tehnologija, ki se iz dneva v dan izpopolnjuje in postaja dostopna tudi socialno šibkejšim posameznikom, pomembno prispeva k dostopnosti javnih ustanov in vključevanja oseb s posebnimi potrebami v javno življenje. Odpira jim večje možnosti za delo in

vključevanja na delovna mesta. Moderna tehnologija omogoča osebam s posebnimi potrebami večje možnosti vključevanja in obvladovanja vsega kar terja življenje in delo, omogoča pa tudi družbenim institucijam (šolam, zavodom), da postanejo osebam s posebnimi potrebami dostopnejše. Integracija je proces spreminjanja v smeri izboljševanja kakovosti izobraževalnega procesa in procesa socializacije tako za slepe in slabovidne kot za vse ostale učence (Skalar 1997: 15).

Šolska administracija mora pripraviti smernice, navodila, pravilnike, standarde in normative, ki morajo veljati in so lahko izpeljani v praksi. Pri uveljavljanju integracije je v prid vsakršna refleksija iz prakse.

2.1.4 Vloga mobilnega defektologa v vrtcu

Danes je pravica vsakega otroka, da obiskuje vzgojno izobraževalno ustanovo, ki je najbližje njegovemu domu. Ker pa otroci s posebnimi potrebami potrebujejo posebno pomoč, ki jo lahko nudi le pravilno usposobljen kader, se po celotnem ozemlju Slovenije izvaja mobilna pomoč. Defektolog tiflopedagog obiskuje vrtce v katere so vključeni otroci s posebnimi potrebami in jim nudi pedagoško pomoč, zraven tega pa mobilni defektolog koordinira oziroma povezuje različne strokovne delavce vrtca, zdravstvene in svetovalne službe ter starše.

Zaradi lažje organizacije in funkcionalnosti je vloga in delo defektologa v vrtcu razdeljena v sklope:

Pomoč otroku

Pogostost in način nudenja pomoči sta različna, odvisna od otrokovih specifičnih vzgojno izobraževalnih potreb, običajno pa se defektolog sreča z otrokom enkrat tedensko. Namen srečanj je, spoznavanje otroka, njegovih razvojnih in funkcijskih sposobnosti, ter mu že ob tem nuditi konkretno pomoč, ki bo olajšala sodelovanje v matični skupini. Pomoč pa se mora izvajati v skladu z otrokovimi razvojnimi potrebami.

Sodelovanje s starši

Staršem mora defektolog nameniti sorazmerno velik delež svojega dela. Od njih lahko največ zve o otroku in njegovih potrebah, posebnostih, vzgojnih pristopih in le z njihovo pomočjo in

soglasjem lahko pomaga otroku. Z njimi se mora pogovori o načinu, vsebini, obliki in času pomoči, ki ga bo namenil njihovemu otroku in jih obvešča o delu drugih strokovnih delavcev. Defektolog se posveča tudi izobraževanju in osveščanju staršev drugih otrok, z namenom, da omili njihove predsodke, da so njihovi otroci na račun otrok s posebnimi potrebami v vrtcu prikrajšani.

Sodelovanje z delavci vrtca

Sodelovanje z vodstvom in svetovalno službo vrtca se prične že pred vključitvijo otroka v institucijo. Kasneje poteka sodelovanje predvsem z vzgojiteljico in njeno pomočnico, ki sta navadno tudi prvi, ki vzpostavita prvi stik z otrokom in njegovimi starši. Vzgojiteljem mobilni defektolog pomaga pri pripravi individualnega programa za posameznega otroka, individualno pomočjo otroku, s sodelovanjem s starši in s svetovanjem pri delu z otrokom in vrstniki v celotnem vzgojno izobraževalnem procesu.

Sodelovanje s strokovnimi delavci zunaj institucij

Mobilni defektologi sodelujejo s strokovnimi delavci zdravstvenih in svetovalnih institucij. Zdravstveni delavci lahko zagotovijo napotke, za čim boljši fizičen, psihosocialen in mentalni razvoj, posvetovanje z delavci svetovalnih ustanov pa lahko zagotovi orise otrokove prihodnosti in nadaljnjih možnosti razvoja. Mobilne službe sodelujejo z rednimi osnovnimi šolami, kar zagotavlja večjo pripravljenost šol na prihod otrok s posebnimi potrebami in omili prehod za otroke in njihove starše (Kocjančič 2000: 147).

2.2 OSNOVNOŠOLSKO OBDOBJE

Še v nedavni preteklosti so ključno vlogo pri vzgoji in izobraževanju otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju opravljale ločene posebne šole in zavodi. V teh ustanovah so zaposleni strokovno usposobljeni kadri, ki nudijo potrebne pogoje in pripomočke, zato bi jim s strokovnega vidika težko očitali neustreznost. Kljub temu pa se v posebnih ustanovah in zavodih v zadnjih letih beleži upad števila otrok, ki je posledica uvajanja nove integrativne kulture. Na tem mestu ne moremo govoriti o postopnem ukinjanju posebnih zavodov in ustanov. Otroci, ki potrebujejo veliko prilagoditev in specialne pomoči, se bodo še vnaprej vključevali v specializirane ustanove, večji del svojih nalog pa bodo morale te institucije prenesti na nove lokacije, dostopne po celotni Sloveniji, na teren in v redne šole kjer bodo otroci s posebnimi potrebami.

Precej informacij kaže, da je redni del šolskega sistema relativno dobro sprejel otroke s posebnimi potrebami. Najmanj je težav v vrtcih in osnovnih šolah, zlasti na razredni stopnji, pojavljajo pa se težave v srednjih šolah. Učitelji večkrat poudarjajo, da niso usposobljeni za delo z otroki s posebnimi potrebami. Odnos in sodelovanje med šolami in specializiranimi ustanovami marsikje še ni ustrezen. Ponekod še vedno primanjkuje strokovnih kadrov, zlasti specialnih in socialnih pedagogov. Kljub temu pa se v povprečju opaža naklonjenost do teh otrok in pripravljenost prilagajanja dela njihovim sposobnostim in oviram. Večjo pozornost bomo morali nameniti še izobraževanju ustreznih strokovnih kadrov, razvoju izobraževalnih programov, prostorskim pogojem, specifični opremini in zagotavljanju pripomočkov.

Nihče ni pričakoval, da bo integracija bistveno dražja kot segregacija, vendar je to cena uveljavljanja sodobnih vrednot, kot so človekove pravice, demokratizacija, antidiskriminativnost, individualizacija, enake možnosti, dostojanstvo človeka itd. (Opara 2005: 99).

Vrednost daje integrativnemu konceptu dejstvo, da mora prinesiti nekaj pozitivnega vsem udeležencem vzgojnoizobraževalnega procesa, ne le otrokom s posebnimi potrebami. V heterogeni šoli in sožitju bi morali vsi nekaj pridobiti in se naučiti, tudi »normalni« otroci. Za vzgojitelje in učitelje je delo z otroki s posebnimi potrebami lahko izziv, izkušnje, ki jih pri tem dobijo pa jih lahko bogatijo in prinašajo nova spoznanja, ki jih lahko prakticirajo tudi pri delu z drugimi otroki (Opara 2005: 100).

Integracijo v vzgojno izobraževalnem procesu moramo razumeti kot proces, v katerem je potrebno zagotoviti različne delne možnosti, kot proces z različnimi vmesnimi možnostmi, kjer je potrebno zagotoviti cel sistem različnih skrajnosti, od segregacije do integracije in možnostmi vmesnih prehodov. Integracija je pravica vsakega otroka, da participira v skupnosti, tam nabira izkušnje in znanja, vedno pa se moramo vprašati katera pot je za vsakega posameznega otroka najbolj primerna (Opara 2005: 100).

2.2.1 Kako lahko učitelj pomaga slepemu ali slabovidnemu otroku

Vloga učitelja je pri integraciji otrok s posebnimi potrebami izredno pomembna. Pedagog v razredu ni samo posredovalec znanj, temveč s svojimi ravnanji pomembno vpliva na celovito oblikovanje in razvoj učencev. Pri poučevanju otrok s posebnimi potrebami je postavljen pred nove, dodatne naloge, med podajanjem snovi pa mora skrbeti za njihovo motivacijo,

vzpodbujanje in vključenost v razredno skupnost. Za uspešno delo v razredu učitelj navadno potrebuje dodatna znanja in vodenje, kajti samo ustrezen pripravljen učitelj lahko sprejme delo z drugačnim otrokom kot nov strokovni izziv (Hrabar 2000: 276).

Delo pri pouku s slepim ali slabovidnim učencem zahteva posebne učne metode, oblike dela in pristope. Osebe z okvaro vida si lastne prestave ustvarjajo postopoma. Ker ne vidijo, morajo predmete in okolje zaznati z drugimi čutili, največkrat s tipom, večje predmete (stavbe, letalo) in naravne pojave (vihar), pa jim moramo nazorno opisati. Učitelj mora zato pri delu s slepimi prilagoditi svojo komunikacijo, pogosteje naj uporablja telesni kontakt (naj otroku vodi roke do učila), otroka naj vedno nagovori z imenom in o njegovih problemih govori neposredno z njim. Spoštovati mora njegove želje pri izbiri različnih aktivnosti... Slep učenec se lahko z ostalimi vrstniki udeleži šole v naravi, ogleda lutkovne predstave, športnih aktivnosti itd., vendar mora imeti spremljevalca, ki mu predmete in situacijo sproti opisuje. Slabovidnim moramo tako v šoli kot na ekskurzijah pri aktivnostih pustiti dovolj časa, ker za reševanje nalog, branje in ogleda potrebuje več časa kot ostali otroci. Pri pripravi učnega gradiva mora učitelj poskrbeti za povečave pri slabovidnem učencu, slepim pa moramo omogočiti dodatne tehnične pripomočke. Navadno je primerneje, če za slepega ali slabovidnega otroka gradivo pripravi vnaprej, da učencu ni potrebno hiteti s prepisovanjem, ampak se med uro lahko osredotoči na učiteljevo razlago. Učitelj mora pri individualni pripravi glede na metode dela upoštevati raznolike zaznavne poti slepih in slabovidnih, diferencirati učno vzgojne cilje ter prilagoditi učne vsebine in metode glede na sposobnosti. Snov mora biti podana tako, da jo lahko učenec sprejme po vseh možnih senzornih poteh, navodila za delo pa morajo biti jasna in nedvoumna (Florjančič in drugi 2000: 262).

Učitelj naj otroku pomaga samo takrat, kadar oceni, da je slednji pomoči resnično potreben, omogočiti mora razvijanje njegove avtonomnosti. Naj ga ne razvaja in mu prizanaša, kajti zavedati se mora, da zraven podajanja učne snovi tudi usposablja učenca za nadaljnje življenje. Otrok se mora čim hitreje naučiti samostojnosti, učitelj pa mu lahko z ustrežno obravnavo poskuša oblikovati optimističen pogled v prihodnost (Novljan 1997d: 40).

2.2.2 Individualni učitelj

Integracija otrok s posebnimi potrebami v redne izobraževalne programe kljub številnim prednostim vključuje tudi določene težave. Veliko oviro predstavlja uporaba posebnih didaktičnih pristopov, obseg učne snovi in s tem pogojeno izvajanje individualnega pouka, ki naj bi ga bili otroci deležni in ki ga dejansko potrebujejo, da osvojijo potreben nivo znanja. Po normativih Ministrstva za šolstvo je sicer odrejen čas in obseg individualnega pouka z učiteljem oziroma defektologom, vendar je iz prakse razvidno, da je posebej odrejenih ur za nekatere otroke odločno premalo.

Skupno šolanje otrok s posebnimi potrebami in ostalih otrok se v praksi izraža pozitivno. Otroci so načeloma pripravljeni za sprejemanje drugačnosti in tolerantnosti, njihova pripravljenost za pomoč je visoka. Kljub temu, pa otrok s posebnimi potrebami predstavlja za sošolce določeno obremenitev. Lahko se zgodi, da začne, zaradi prilagajanja otroku s posebnimi potrebami, celotnemu razredu primanjkovati časa za ustrezen učni proces. Naloga individualnega učitelja je torej pomoč posameznemu otroku v tolikšni meri, da lahko skupaj z razredom sledi načrtanemu učnemu načrtu. V razredu ali zunaj njega mu pomaga osvojiti dele zahtevane snovi, ki je učenec ne razume, preostali čas pouka pa lahko slednji nadaljuje skupaj s sošolci brez da bi oviral skupen napredek. Za otroka s posebnimi potrebami je zelo pomembno, da se po rezultatih približuje vrstnikom (četudi z dodatno pomočjo), kajti v stiku z izdelki in znanjem drugih otrok se začne zavedati svojih pomanjkljivosti, kar se odraža na njegovi samopodobi. Ni več zadovoljen s svojimi dosežki in izgubi voljo do dela, to pa povzroči še slabše rezultate (Webster, Alec in Roe, Joao 1998: 133-134).

Na razredni stopnji je običajno individualni učitelj prisoten pri pouku v razredu, na predmetni stopnji pa individualni pouk navadno poteka zunaj razreda v času, ko je na urniku predmet, ki ga otrok obravnava individualno. Velikokrat se zgodi, da učenec ne osvoji zahtevane snovi v predvidenem času in se individualna pomoč izvaja po pouku, ko otrok več nima potrebne energije, ali pa celo odklanja takšno pomoč, ker se počuti bolj nadzorovanega ali bolj obremenjenega kot sošolci (Novoljan 1997d: 35).

Starši, učitelji in strokovni sodelavci morajo zelo pazljivo in načrtovano izbirati metode dela s slepim ali slabovidnim otrokom. Z integracijo v redne izobraževalne institucije so otroku ponujene večje možnosti za nadaljnji razvoj in izobraževanje, vendar ga moramo prej dobro

pripraviti na dodatne obremenitve, težave in pritiske okolja. Slepí in slabovidni otroci potrebujejo prilagojene pogoje izobraževanja, vendar zato ne sme pasti kvaliteta izobraževanja celega razreda. Razredni učitelj in učitelj defektolog (individualni učitelj) morata skrbno načrtovati in uskladiti učni načrt ter povezati delo s posameznim otrokom in celotnim razredom (Pepelnik Arnerič 2000: 414).

2.2.3 Mobilna socialnopedagoška služba

Dejavnosti mobilne službe so namenjene otrokom z motnjami vida v osnovnih in srednjih šolah, ki se šolajo in živijo v domačem okolju, ter študentom z motnjami vida, če niso stari več kot 21 let, ki zaradi motenj vida potrebujejo pomoč pri vključevanju v šolo in širše socialno okolje. Cilj mobilne službe je nuditi otrokom, mladostnikom, njihovim staršem in učiteljem tako pomoč, da se posameznik, ki je vključen v mobilno službo razvije v socialno zrelo in samostojno osebo (Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 2003).

Mobilna tiflopedagoška služba spremlja, svetuje in dela z otrokom od trenutka, ko zve zanj ter svetuje staršem, učiteljem in drugim ustanovam (Center za socialno delo, Zavod za zaposlovanje, oftalmološka ambulanta, društvo slepih in slabovidnih, Zveza slepih in slabovidnih). Staršem pošilja informacije, pisna navodila o vzgoji slepega oz. slabovidnega otroka in jih seznanja z možnostmi šolanja. Organizira seminarje, kjer starši dobijo natančna navodila in si imajo možnost med seboj izmenjati izkušnje. Obvešča starše o možnostih vključevanja v društva in Zvezo slepih in slabovidnih in o pridobivanju različnih olajšav (Bobinski 2000: 118).

Ob vstopu otroka v šolo, še posebej, če se starši odločijo za integrirano obliko v redni izobraževalni program, mobilna tiflopedagoška služba vzpostavi kontakt s šolo in šolsko administracijo in pomaga preverjati pogoje, omejitve in prilagoditve, ki bi jih bilo potrebno izvesti na izbrani izobraževalni instituciji za vključitev slepega ali slabovidnega otroka. Ko šola po končanem delu strokovne komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami dovoli vpis, mobilna tiflopedagoška služba organizira predavanja in pogovore z učitelji in drugimi zaposlenimi v instituciji ter z ostalimi učenci in njihovimi starši. Za slepega ali slabovidnega učenca je namreč velikega pomena primeren sprejem v razred oziroma šolo ter da se tam počuti zaželenega in sprejetega (Kocjančič 2000: 147).

V zadnjih letih se integracija otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole že uvaja z veliko intenziteto, zato že imajo mnogi učitelji izkušnje s posebnimi oblikami dela in poučevanja, s slepimi in slabovidnimi pa se je, zaradi njihovega majhnega števila, srečal le malokateri pedagog. Mobilna tiflopedagoška služba se zato ukvarja tudi s svetovanjem o načinu dela, organizira pa tudi seminarje, kjer se učitelji spoznajo s prilagojenimi pripomočki, učnimi sredstvi in specialnimi načini dela v Zavodu za slepe in slabovidne učence (elektronske priprave, računalniška oprema...) ter občasno sodeluje pri pouku integriranega učenca zaradi neposredne pomoči in svetovanja učitelju. Skozi celotno obdobje izobraževanja, je mobilna služba v tesnem stiku s svetovalno službo na šoli. Ko gre za slabovidnega učenca, obsega delo mobilnega tiflopedagoga predvsem svetovanje učiteljem redne osnovne šole, slep učenec, ki uporablja brajico, pa mora imeti zagotovljenega tiflopedagoga za individualno obravnavo (Bobinski 2000: 118).

Naloge mobilne službe so še:

1. sodelovanje z mladostniki in njihovimi starši,
2. sodelovanje z društvi slepih in slabovidnih, s centri za socialno delo in z zdravstvenimi ustanovami,
3. sodelovanje z ravnatelji, učitelji,
4. individualno svetovanje (pomoč pri komunikaciji, računalniškem opismenjevanju, orientaciji in mobilnosti,...),
5. organizacija izobraževanj za strokovne delavce rednih šol, tečajev za dijake z motnjami vida,
6. organizacija srečanj mladostnikov z motnjami vida (Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 2003).

3.2.4 Timsko delo – interdisciplinarni pristop

Slepi in slabovidni otroci potrebujejo pri vzgoji in izobraževanju specifične prilagoditve, ki jim učitelji v rednih izobraževalnih ustanovah brez pomoči strokovnjakov zadovoljijo le s težavo. Uspešnost obravnave in odpravljanje težav je odvisna od sodelovanja strokovnjakov z različnih področij, ki s timskim delom iščejo različne rešitve in pristope. V timu morajo nujno sodelovati tudi starši. Interdisciplinarni pristop in sodelovanje mora postati obvezen del vzgojno izobraževalnega procesa otrok s posebnimi potrebami v osnovni šoli, saj lahko le tako zagotovimo tem otrokom učinkovite možnosti za učenje in njihov vsestranski razvoj. V

tim morajo biti vključeni tudi naslednji stalno zaposleni strokovnjaki: defektolog, razredni učitelj, socialni pedagog, psiholog, po potrebi pa bi se mu pridružili tudi strokovnjaki z medicinskega in paramedicinskega področja. Skupaj oblikujejo individualiziran program za posameznega učenca, ki je vezan na šolsko delo in vključuje integracijo v socialno okolje. Razredni učitelj in defektolog ga izvajata s poukom, delo pa morajo doma nadaljevati tudi starši (Novoljan 1997d: 36).

V praksi je proces povezovanja med strokovnjaki bolj izjema kot pravilo, pri delovanju posameznih strokovnjakov pa se zaradi pomanjkljive organizacije, nepripravljenosti šol na otroke s posebnimi potrebami in prostorske stiske v vzgojno izobraževalnih ustanovah, pojavljajo nepravilnosti. Posamezni strokovnjaki obravnavajo otroka zunaj razreda pogosteje kot je to priporočljivo in tako prihaja do učenja v izolaciji, kar je ravno nasprotno integraciji. Strokovnjaki so mnenja, da naj bi bil otrok s posebnimi potrebami na nižji stopnji zunaj pouka obravnavan največ 20 minut, ves preostali čas pa naj bi spremljal vzgojnoučni proces v razredu, v katerem naj bi poučevala učitelj defektolog in razredni učitelj. Otrok in starši posameznih znanj iz različnih obravnava ne znajo povezati v celoto, kar lahko izniči trud posameznih strokovnjakov. Kadar so individualne obravnave prepogoste lahko otroka postane strah, da ne bo zmož, dobi občutek, da ga vsi obravnavajo kot objekt, ki je potreben terapije in nenehne pomoči, da nikogar ne zanima njegova osebnost ter da ga tako straši in strokovnjaki cenijo in pohvalijo samo takrat, kadar je priden pri posamezni obravnavi. V višjih razredih se pogosto upre številnim obravnavam, lahko se odloči, da bo sam odločil, koliko terapije oziroma posebne obravnave potrebuje (Novoljan 1997d: 36).

Za uspešno integracijo otrok s posebnimi potrebami v redno osnovno šolo je zelo pomembno, da je otrok v šoli deležen podobne obravnave in pomoči, kot bi je bil v osnovni šoli s prilagojenim programom ali kakšni drugi prilagojeni ustanovi. Zavedati se moramo, da je dobro organizirana integracija, otrok s posebnimi potrebami materialno in strokovno zahtevnejša. Pri njeni pripravi in izvedbi mora sodelovati tim visoko usposobljenih delavcev, ki upoštevajo otroka, njegovo družino in širše socialno okolje. Program in način izvedbe ne sme biti enaka za vse, upoštevati moramo individualne lastnosti otroka (Novoljan 1997d: 40).

2.2.5 Stališča učiteljev do vključevanja otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole

Z novim zakonom, sprejetim leta 2000 je bilo otrokom s posebnimi potrebami, potemtakem tudi slepim in slabovidnim otrokom omogočeno, da se izobražujejo v rednih izobraževalnih ustanovah. Sam zakon pa še ne pomeni rešitve vseh težav na tem področju. Učitelji, ki poučujejo na rednih osnovnih šolah, se pri izbiri poklica niso odločili za delo z otroci s posebnimi potrebami in tekom svojega izobraževanja niso pridobili ustreznih znanj. Slepim in slabovidnim otroci potrebujejo dobro organizirano pomoč, učitelji pa znanja s področja specialne pedagogike ter ustrezen izbor strategij poučevanja in učnih pripomočkov, s katerimi še niso bili seznanjeni.

Še bolj kot pomanjkanje ustreznih znanj, pa na uspešnost integracije vplivajo stališča učiteljev. Raziskave kažejo, da ima veliko število učiteljev neugodna stališča do vključevanja otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole. Na njih vplivajo mnogi dejavniki kot so lastnosti otroka in njegov zunanji izgled, spol otroka, osebnostne lastnosti učitelja, poznavanje intelektualnih sposobnosti otroka in kako jih sprejemajo vrstniki. Nekatera priporočila navajajo, da bi bilo potrebno v študijske programe za učitelje vključiti programe specialne pedagogike, vendar se pri teh razmišljanjih takoj pojavijo pomanjkljivosti, kajti učitelje bi s težavo pripravili na vse različne oblike prizadetosti (Cvetko 1997).

Raziskave so pokazale, da so učitelji relativno pomanjkljivo seznanjeni z obstojem in vsebino zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Le dobra tretjina učiteljev je izjavila, da zakon poznajo, med temi pa so le štirje, ki poznajo Navodila za prilagojeno izvajanje programa osnovne šole za otroke s posebnimi potrebami. Ta podatek je zaskrbljujoč, saj se veliko učiteljev ne strinja z vključevanjem otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole ker menijo, da nimajo dovolj kompetenc, da ne vedo, do katere mere smejo prilagoditi svoje zahteve in kriterije pri preverjanju znanja itd..., omenjeno gradivo pa je namenjeno ravno kot vodilo učiteljem pri modifikaciji in individualizaciji programov ter odgovarja na mnoga vprašanja, ki jih učitelji zastavljajo specialnim pedagogom.

Učitelji imajo različna stališča o vključevanju otrok s posebnimi potrebami, tudi glede na to, katero motnjo oziroma vrste prizadetosti ima otrok in kako le te poznajo. Večjo mero empatije učitelji razvijejo do učencev z motnjami v gibalnem razvoju, gluhih in naglušnih ter slepih in

slabovidnih, ker njihove učne težave bolj povezujejo s težavami na gibalnem ali zaznavnem področju in ne z nemotiviranostjo, lenostjo in nižjimi sposobnostmi.

Vključevanje otrok s posebnimi potrebami, še posebej slepih in slabovidnih, predstavlja za učitelje dodatno obremenitev. S pripravo prilagojenega gradiva in iskanjem drugačnih tehnik dela jim je naloženo dodatno delo, težave imajo pri navezovanju osebnega stika, imajo občutek, da nimajo dovolj kompetenc, imajo večji občutek odgovornosti do otrok s posebnimi potrebami in drugih učencev in velikokrat zaradi prevelikega števila otrok v razredu, ne morejo kakovostno izvajati učnih ur. Vendar se na drugi strani velika večina učiteljev strinja, da bi otrok s posebnimi potrebami lahko napredoval po programu redne osnovne šole, če bi mu zagotovili pomoč ustreznega strokovnjaka- defektologa. Pojavljajo se tudi vprašanja, kako bodo ostali otroci sprejeli otroka s posebnimi potrebami. To je odvisno od okolja iz katerega prihajajo ostali otroci in njihovi starši, vendar kljub temu menijo, da bi, če bi jih na to ustrezno pripravili, razumno in prijateljsko sprejeli sošolca z navedenimi težavami.

Kljub dejstvu, da se je večina pedagogov pripravljena dodatno izobraževati za poučevanje otrok s posebnimi potrebami, pa vseeno ne vidijo posebne koristnosti njihovega vključevanja v redne osnovne šole. Prepričani so, da so prilagojeni programi izobraževanja primernejši, ker lahko nudijo isto stopnjo izobrazbe, s to prednostjo, da so programi prilagojeni posamezni motnji otroka, učitelji so temu primerno izobraženi in izkušeni, posebne ustanove pa nudijo pripomočke, ki so nujni za nemoten potek poučevanja. Kljub nasprotovanjem in ob dejstvu, da je bila sprejeta šolska zakonodaja, ki omogoča otrokom s posebnimi potrebami vpis v redno osnovno šolo, so učitelji, ob zagotavljeni pomoči strokovnjaka, pripravljene te otroke sprejeti v svoj razred in se dodatno izobraževati. Povzamemo lahko, da bi učinkovitejše delovanje stroke v praksi in dobro organizirana pomoč učiteljem gotovo pozitivno vplivala na uspešnejše vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole (Jeličič 2000).

2.2.6 Stališče tiflopedagogov o integriranem izobraževanju slepih in slabovidnih v redni osnovni šoli

Tiflopedagoška stroka meni, da je možno integrirano izobraževanje slepih in slabovidnih le na stvarnih temeljih. Pri tem imajo boljše možnosti slabovidni učenci, ki imajo poleg ostalih sposobnosti in možnosti več kot 10% vida. Razmeroma uspešna integracija je možna tudi pri visoko slabovidnih in tudi pri praktično slepih učencih, ki imajo toliko preostalega vida, da

jim omogoča uporabo običajne pisave. Imeti morajo tudi druge sposobnosti in možnosti (Florjančič in drugi 2000: 262).

Zelo negotova pa je integracija popolnoma slepih učencev, ki so izključno vezani na brajico. Na osnovnošolski stopnji ne zadošča, da zagotovimo popolnoma slepim najsodobnejše tehnične pripomočke in ustrezno pisno gradivo – naloge za delo, ki jih pripravi mobilni tiflopedagog. Delo s slepim otrokom je na nižji stopnji tako individualno, da tega ne more zagotoviti še tako dobro razvita mobilna služba. Kljub integracijskemu zakonu, takemu otroku najverjetneje ne bi bil zagotovljen individualni učitelj, ki bi segregirano delal z učencem v njegovem domačem kraju. Pri integriranih otrocih z izrazitimi težavami, kamor spadajo tudi popolnoma slepi, je integracija pogosto le fizična, delno edukacijska, socialno se pa ne integrirajo, ker niso osvojili načina kako se vklopiti v širšo družbo, česar se lahko najbolje naučijo v zavodih. Potrebna je stalna pomoč izkušenega učitelja slepih. To ne predstavlja prezaščitene vzgoje in izobraževanja, niti ne izgubljanja odpornosti za premagovanje življenjskih težav. Taka stalna pomoč je realna in življenjska potreba slepega učenca v osnovni šoli. Poleg tega pa potrebuje slepi učenec tudi družbo vrstnikov, med katerimi se počuti enakovrednega pri delu in v igri, kjer enako kot pri videčih vrstnikih delujejo zakonitosti življenja v skupini (skupinska dinamika). Tam lahko tudi on doživlja zadovoljstvo ob nudenju pomoči prijatelju, ob otroški nagajivosti, ob prejemanju pomoči ter ob doživljanju drugih elementov svoje vrednosti med vrstniki, kar predstavlja temelj za osebni razvoj vsakega otroka (Gerbec, Florjančič 1997: 278).

Slabovidni učenci, ki si pri šolskem delu lahko pomagajo z vidom in uporabljajo običajno pisavo ter imajo intelektualne sposobnosti in druge možnosti, se lahko brez večjih težav vključijo v redno osnovno šolo in se uspešno integrirajo, tudi socialno. Učitelj vključen v mobilno službo lahko svetuje rednemu učitelju kako pomagati slabovidnemu učencu in kadar je potrebno nudi otroku dodatne ure individualnega dela. Slabovidni otroci so v veliki meri zelo samostojni in velikokrat sploh ne potrebujejo pomoči specialnega pedagoga. V tem primeru lahko učitelj telefonsko vzpostavi kontakt s strokovnimi delavci, ki le vodijo evidenco o otroku in učitelja pripravijo na morebitne težave v prihodnosti (Gerbec, Florjančič 1997: 279).

2.2.7 Posebne institucije in segregacija

Danes je realnost pridobljenega statusa prizadete osebe ta, da z njim človek nekaj pridobi in nekaj izgubi. Najboljši primer tega je segregacija hendikepiranih, ki jo pojasnjujejo z moralnimi argumenti: če jim hočemo pomagati in jih zavarovati, jih moramo najprej kategorizirati in razdeliti. S tem moralnim argumentom skrbi so neprizadeti ločeni od prizadetih. Prizadete tako segregiramo v posebne ustanove, na posebna delovna mesta, na posebne šole, hotele in bazene (leta 1996 je vodstvo termalnega centra Fontana prepovedalo hendikepiranim ljudem vstop v bazene, češ da po hišnem redu bazeni niso primerni za nepokretne). Taka »moralna perspektiva« omogoča, da ljudje tedaj, ko dobijo status osebe, za katero skrbijo in varujejo drugi, izgubijo nekatere ključne pravice: pravico do izbire in enakovredne participacije v vsakdanjem življenju, pravico do gibanja, do samodeterminacije in spoštovanja. Moralna meja je povezana z vprašanjem enakosti in razlike. Tisto kar je enako je v ospredju, različno pa na obrobju (Zaviršek 2000: 11).

K nevidnosti in utišanju prizadetih je pripomogla tudi institucionalizacija, ki jih je prostorsko segregirala od neprizadetih in omejila njihovo mobilnost. Foucault pravi, da sta tako zavod kot tudi zapor popolni instituciji. Ljudi skušata napraviti krotke in uporabne, jih podrediti, uporabiti, spremeniti in izpopolniti. Usposabljanje v zavodu je neke vrste priprava za prehod k človečnosti v primerjavi s predinstitucionalnim usposabljanjem in šolanjem invalidov, ko so bili prepuščeni usodi in milosti dobrotnikov (Šprohar 1995).

Kljub temu, pa se moramo zavedati, da nekateri nočejo biti »integrirani« v neprizadeto družbo, temveč hočejo živeti svoje ločeno življenje. Vsi slepi in slabovidni tudi nimajo potrebnih notranjih in zunanjih pogojev ter potencialov, da bi se vključili v redno vzgojno-izobraževalno institucijo, in se bodo še vnaprej vključevali v šolo ali zavod za slepe, kjer bodo dobili najvišjo stopnjo prilagoditve, pomoči in ustreznih odnosov. Otrokom s posebnimi potrebami, ki so vključeni v posebne izobraževalne ustanove, pa je ponujena tudi možnost prehajanja med programi. Slepega ali hudo slabovidnega predšolskega otroka lahko vključimo v prilagojen program za predšolsko vzgojo, kjer se bo usposobil za rabo pripomočkov, odnose, pridobil potrebne spretnosti, nato pa se lahko vključi v:

1. izobraževalni program osnovne šole s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo,
2. prilagojen izobraževalni program osnovne šole z enakovrednim izobraževalnim standardom (praviloma v specializirani šoli- zavodu),
3. vse vrste in ravni poklicnega, strokovnega in splošnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo,
4. prilagojene programe poklicnega in strokovnega izobraževanja (za zahtevnejše primere v organizaciji specializirane šole oziroma zavoda) (Opara, 2005: 46).

Izobraževalni programi v ZSSM se v osnovi ne razlikujejo od ostalih, dopolnjeni pa so z dodatnimi vsebinami, ki jih potrebujejo otroci, da bi uspešno obvladovali vsakdanje naloge, ki so zanje zaradi slabšega vida težje dostopne. Predmetniki in učni načrti so enaki tistim za osnovne šole, a so prilagojeni slepim in slabovidnim v metodah dela, učilih in pripomočkih. Glavni poudarek pouka in usposabljanja je na individualizaciji in nazornosti. V razredih oziroma skupinah je otrok precej manj kot v običajnih šolah, zato se lahko učitelji posvetijo vsakemu posebej in mu pomagajo na njegovi lastni poti (Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 2003).

2.2.8 Integracija v osnovni šoli - da ali ne?

V pedagoškem smislu se venomer sprašujemo: integracija da ali ne? Bleidbeck (1983) meni, da tukaj ne bi smelo iti za neko odločitev, temveč za iskanje najboljše možne obravnave slepih in slabovidnih otrok. Pri odgovorih na ti dve vprašanji se bomo vedno srečevali tako s pozitivnimi kot negativnimi mnenji, ki za posamezen primer morda veljajo, ne moremo pa jih posploševati na vse. Zavedati se moramo, da integracija ni enkratni proces, temveč vsebinsko in organizacijsko bogat, večstopenjski proces. Vedno se moramo vprašati kako in kje bomo najboljše vzgajali in obravnavali otroke z okvaro vida ter kakšen naj bo proces integracije, da bo pozitivno naravnani (Novljan, 1992c: 197).

Iz številnih raziskav, v katerih so proučevali odnose med otroci s posebnimi potrebami in zdravimi, je razvidno, da ti stiki ne nastanejo sami od sebe in da moramo za uspešno socialno integracijo v procesu vzgoje in izobraževanja vzgajati tako zdrave kot otroke s posebnimi potrebami. Moor (1965): »Vzgoje za skupno življenje ne potrebujejo samo otroci s posebnimi potrebami, ampak tudi njihovo ožje in širše okolje.« Socialna integracija je

obojestranski proces: navajanje otrok s posebnimi potrebami na življenje z zdravimi vrstniki in navajanje zdravih otrok na skupno življenje z otroki s posebnimi potrebami. Tako lahko že vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami razumemo kot vzgojo za socialno integracijo (Novoljan, 1997d: 30-36).

Za slepe in slabovidne otroke je pomembno postopno vključevanje v širše socialno okolje. Tako se postopno širi prostor svobode, priznanja in prostor za razvijanje lastne identitete. Prvo okolje je starši-otrok, učitelj-otrok, ti odnosi pa so umeščeni v širše socialno okolje v katerega so vključeni tudi strokovnjaki, ki preko različnih obravnav pomagajo osebam s posebnimi potrebami do čim boljše socialne integracije.

Pri integraciji moramo upoštevati predvsem otrokove razvojne perspektive. To kar gradimo v predšolskem in osnovnošolskem obdobju lahko ima dolgoročne posledice za človekov nadaljnji razvoj. V tem obdobju otrok spozna neprijetno dejstvo, da je »prizadet« in da ga njegovo okolje stalno spremlja in kontrolira. Zaradi tega lahko postaja vedno bolj pasiven in ne zna uresničiti svojih lastnih želja in potreb, čeprav je to morda sposoben. Za slepega ali slabovidnega otroka skupno šolanje z zdravimi vrstniki ni vedno enostavno, pojavljajo se težave pri oblikovanju lastne identitete. Zelo boleče je lahko zanj spoznanje, da je drugačen. Zaradi tega je pogosto žalosten, jezen na samega sebe in druge, prikriva svoje slabosti, na drugi strani pa lahko pri zdravih vrstnikih zaradi svoje motnje reaktivira nezaželene psihične reakcije. Lahko pa so jeza, žalost ter prikrivanje svojih slabosti neke vrste strategija, ki mu pomagajo sprostiti psihične blokade, da počasi začne sprejemati samega sebe, sam ali s pomočjo drugih si poišče področja, ki jih zmore in na katerih se lahko uveljavi. Če se bo počutil v razredu varno in bo spoznal, da njegovo posebnost tako učitelji kot sošolci največkrat upoštevajo, bo lažje sprejemal motnjo, zaupal v svoje sposobnosti in si oblikoval boljšo samopodobo (Novoljan, 1997d: 30-36).

Nov zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja otrokom s posebnimi potrebami (Ur. l. RS, 115/2003) , kamor spadajo tudi slepi in slabovidni, omogoča enake vzgojno-izobraževalne možnosti kot drugim in vključevanje v šolo, ki je njihovemu domu najbližja. Šola mora za vsakega otroka s posebnimi potrebami pripraviti individualni izobraževalni in socialni program, prilagojen tako, da bo lahko otrok pod drugačnimi pogoji, pod katerimi bo program absolviral, dosegel storilnostne cilje in standarde izobrazbe, kot vsi drugi otroci. Na tem mestu naj omenim, da ima v nekaterih razvitih državah integracija otrok s

posebnimi potrebami že dolgoletno tradicijo. Otrok se lahko vključi v redno osnovno šolo z individualno pomočjo dodatnega učitelja, lahko obiskuje integrirane oddelke, v katerih poučujeta učitelj razrednega pouka in defektolog, lahko obiskuje posebne oddelke v redni osnovni šoli, v katerih poučuje defektolog, otroci iz posebnih oddelkov lahko občasno obiskujejo pouk pri nekaterih predmetih skupaj z drugimi vrstniki, lahko se vključijo v osnovno šolo s prilagojenim programom ali v različne centre za vzgojo in izobraževanje oseb s posebnimi potrebami za posamezno vrsto in stopnjo motnje. Izkušnje z integracijo otrok s posebnimi potrebami v svetu so pokazale, da so tako za otroke kot za učitelje najbolj ugodni t.i. integrirani oddelki, v katerih je največ 15 otrok (10 zdravih in 5 s posebnimi potrebami), z dvema učiteljema (učitelj razrednega pouka in učitelj defektolog), ki dobro sodelujeta s timom strokovnjakov in s starši. Tudi v Sloveniji se nekatere od teh oblik že uspešno uveljavljajo v praksi, vendar pa je vse še preveč odvisno od dobre volje posameznih učiteljev in zagnanosti staršev (Novoljan, 1997d: 30-36).

V Sloveniji še nimamo raziskave, ki bi proučila ustreznost posameznih oblik vzgoje in izobraževanja, znani pa so rezultati Švicarske raziskave »integracija otrok s težavami pri učenju«, avtorjev Haeberlina, Blesa in Moserja. Proučevali so emocionalno in socialno počutje ter učno uspešnost otrok s posebnimi potrebami v integriranih oddelkih, v katerih sta poučevala razredni učitelj in defektolog, njihovih sovrstnikov in otrok, ki so obiskovali osnovno šolo s prilagojenim programom. Rezultati so pokazali:

1. Integrirani otroci so v razredu pogosteje neprijubljani kot drugi otroci. Drugi učenci jih pogosto odklanjajo.
2. Integrirani otroci menijo, da so v razredu slabše socialno integrirani, njihovi sovrstniki pa, da so v razredu dobro socialno integrirani.
3. Integrirani otroci ocenjujejo svoje sposobnosti slabše kot njihovi sošolci in kot njihovi vrstniki v osnovni šoli s prilagojenim programom.
4. Integrirani otroci ocenjujejo svoje počutje v razredu slabše kot njihovi sošolci in njihovi vrstniki v osnovni šoli s prilagojenim programom.
5. Integrirani otroci napredujejo v vzgojno-izobraževalnem procesu hitreje kot njihovi vrstniki v osnovni šoli s prilagojenim programom.
6. Integracija ne vpliva negativno na druge učence (Novoljan, 1997d: 34).

Avtorji menijo, da je njihova raziskava pokazala, da integrirani učenci v vzgojno-izobraževalnem procesu napredujejo hitreje kot njihovi vrstniki v osnovni šoli s prilagojenim

programom, na drugi strani pa so bili neuspešni v prizadevanjih po ustrezni socialni integraciji in dobrem emocionalnem počutju v razredu.

Rezultati raziskave: »O uspešnosti slepih pri integraciji v delovno in življenjsko okolje, v povezavi z načinom izobraževanja« (Stančić, Tonković, Zovko) so pokazali, da so se najslabše integrirali slepi, ki so se usposabljali izključno v rednih šolah, malo bolje tisti, ki so se usposabljali samo v institucijah in najboljše tisti, ki so se izobraževali kombinirano v rednih šolah in institucijah. Morda igra pomembno vlogo pri prilagajanju prav kombinirano usposabljanje. Slepí in slabovidni otroci se morajo namreč v zgodnjem otroštvu naučiti neodvisnosti in osvojiti tehnike učenja in rokovanja s pripomočki, gibanja, komuniciranja ter orientacije, kar najlažje osvojijo z usposabljanjem v posebnih zavodih in institucijah, kasneje pa so večinoma intelektualno dovolj sposobni, prilagojeni in pripravljeni za delo, učenje in življenje v rednih izobraževalnih ustanovah. Kje je ta meja (pri kateri starosti oziroma pri kateri stopnji izobrazbe), ko bi bilo za posameznega slepega ali slabovidnega otroka bolj primerno integrirano izobraževanje, je odvisno od individualnih značilnosti in intelektualnih sposobnosti posameznega učenca. Pomembno je, da je vsakemu otroku omogočena možnost prehajanja med programi. V določenem obdobju lahko učenec v prilagojenem programu pokaže tak napredek, da bi bilo bolje nadaljevati šolanje v rednem oddelku, kasneje pa se lahko pojavijo učne težave, ki bi jih otrok lažje premagal v drugem programu ob pomoči strokovnjakov. Slepí in slabovidni se želijo v življenju ravno tako uveljaviti kot ostali, zato morajo biti maksimalno usposobljeni. Želijo si zaživeti neodvisno in kakovostno življenje, kar pa lahko danes dosežejo le z dobro izobrazbo. Integracija v redne izobraževalne ustanove ni cilj sama po sebi, temveč predstavlja sredstvo za doseg socialne in poklicne integracije (Gerbec, Florjančič 1997: 273).

2.3 SREDNJEŠOLSKO OBDOBJE

Koncept enakih možnosti pomeni proces, ki omogoča, da so sistemi v okolju in družbi, kot npr. storitve, aktivnosti, izobraževanje, informiranje itd. na razpolago vsem, tudi osebam s posebnimi potrebami. S sprejetjem nove šolske zakonodaje je bila tudi pri nas dejansko sprejeta splošna usmeritev, da mora država zagotoviti možnosti za uveljavitev tega koncepta, hkrati pa upoštevati drugačnosti in pravico do izbire. Tako kot v Zahodnem svetu je tudi v Sloveniji danes vse pogostejše prepričanje, da bi otroci s posebnimi potrebami morali hoditi v isto šolo kot otroci iz soseščine (Urh 1997: 43).

Tako imenovano šolsko integracijo, ki obsega vse vzgojno izobraževalne ustanove, od predšolske stopnje oziroma vrtca do višjih šol in fakultet, poznamo v Sloveniji že dolgo (več kot dvajset let), vendar k njej pristopamo bolj organizirano in vodeno šele zadnjih deset let. Modeli, ki podpirajo koncept enakih možnosti pa so šele v intenzivnem razvoju. To pomeni, da se lahko vsi učenci, torej tudi slepi in slabovidni, ko končajo osnovno šolo, vpišejo v srednjo šolo, za katero izpolnjujejo vpisne pogoje. Toda prav vpisni pogoji so prva ovira za vključitev v običajne srednje šole. Naslednja težava se pojavi ob dejstvu, da se slepi in slabovidni zaradi svojih posebnih potreb ne morejo odločati za vse poklice. Nekje na predmetni stopnji se tako kot pri ostalih otrocih tudi pri slepih in slabovidnih pojavijo nerealni poklicni interesi kot so npr: pilot, šofer, avtomehanik, itd. Pri spremljanju in pripravi na poklicno odločitev, morajo zato strokovni delavci učencem pomagati, da se sprijaznijo z določenimi omejitvami in sprejmejo realno odločitev.

Zakon o integriranem šolstvu sicer predvideva polnopravno vključevanje invalidnih oseb, tako tudi slepih in slabovidnih, v redne izobraževalne ustanove in jim omogoča določene ugodnosti na račun invalidnosti, kot je podaljšan čas za pisanje šolskih testov, preverjanja znanj, ipd. Žal pa ta, za vse ne predvideva potrebne strokovne dodatne pomoči, ki jo slepi in slabovidni, predvsem dijaki in študentje neizogibno potrebujejo pri premagovanju in obvladovanju učne snovi (Urh 1997: 43).

2.3.1 Okrnjena izbira, vendar ne majhna

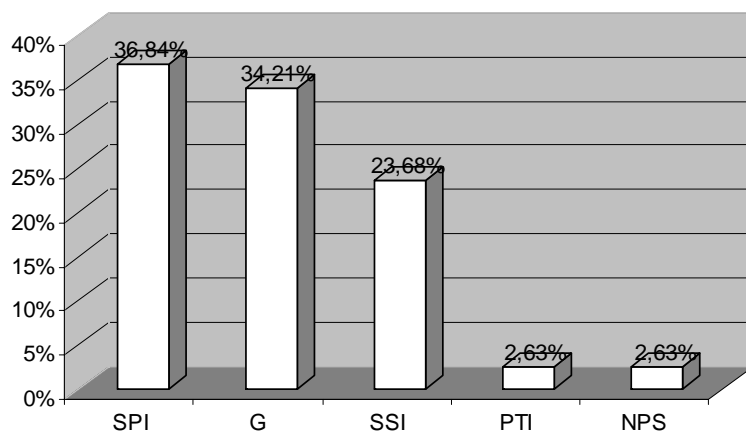
Slepi in slabovidni lahko izbirajo med okrnjenim številom poklicev, vendar imajo veliko večjo izbiro kot v preteklosti. Včasih je veljalo, da lahko opravljajo le redka dela, ki zahtevajo ročne spretnosti in delo telefonista, danes pa se lahko vključujejo tudi na področja terciarnega sektorja. Na splošno velja, da je za slepe in slabovidne večja izbira med poklici čim zahtevnejše je izobraževanje. Z višjo izobrazbo lahko opravljajo intelektualno delo, ki od njih ne zahteva veliko fizičnih naporov in gibanja. Poklicna pot in možnost izbire je odvisna predvsem od osebnostnih lastnosti in intelektualnih sposobnosti posameznika. Bolj ambiciozni in pridni učenci se lahko vpišejo na zahtevnejše šole, tudi redne gimnazije in kasneje študirajo. Šolanje na redni srednji šoli je sicer veliko dražje (zagotoviti je potrebno posebne pripomočke) in od mladostnika zahteva večje napore, vendar si le tako lahko zagotovi večjo možnost na poti k osebni sreči, ekonomski neodvisnosti in kvalitetnejšemu življenju.

Nasprotno, je poklicna izbira za slepega ali slabovidnega učenca veliko manjša na IV. stopnji izobraževanja. Stopnja intelektualne zahtevnosti poklica je nižja, izobraževanje je lažje, vendar skoraj vsi programi na tej stopnji zahtevajo določene psihofizične sposobnosti. Dekleta naprimer ne morejo biti šivilje ali frizerke, fantje ne morejo postati avtomehaniki. Povprečno nadarjeni in povprečno uspešni slepi in slabovidni imajo tako omejene možnosti izbire.

Najmanjše možnosti imajo slepi in slabovidni, ki so končali osnovno šolo s prilagojenim programom. Mnogi so sicer sposobni končati dvoletni program in se usposobiti za delo, vendar v Sloveniji ni takšnega programa, ki bi bil primeren za mladostnike z okvaro vida. Navadno se vključijo v programe usposabljanja z delom, ki jih organizirajo posamezni centri za osebe s posebnimi potrebami, vendar je končni rezultat navadno ta, da se po usposabljanju vrnejo v domači kraj in ne najdejo zaposlitve (Šimnic, Terpin 2000: 574).

V prejšnjem sistemu se je v redno srednješolsko izobraževanje vključevalo nizko število slepih in slabovidnih otrok. Čeprav so si otroci želeli, je večina šol zavrnila njihove vloge z izgovorom, da ne bodo zmogli. Šolstvo na srednješolski stopnji se ni čutilo dolžno ukvarjati se s temi problemi, tako da je bila skrb za to populacijo prepuščena specializiranim ustanovam in zavodom. S prenovo šolskega sistema so se načela poklicnega izobraževanja spremenila. V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju je bilo zapisano, da je potrebno vsakemu otroku po končani osnovni šoli zagotoviti, da si pridobi temeljno poklicno izobrazbo. S tem so se slepim in slabovidnim odprla vrata večjih možnosti izobraževanja v različnih rednih programih.

Graf 2.3.1.1.: Izobraževalni programi v katere so bili vključeni slepi in slabovidni v šolskem letu 2004/05:

Vir: Podatki ministrstva za šolstvo in šport RS 2006 (Ministrstvo za šolstvo in šport 2005).

SPI- srednje poklicno izobraževanje: 36,84 %

G- gimnazije: 34,21 %

SSI- srednje strokovno izobraževanje: 23,68 %

PTI- poklicno- tehnično izobraževanje: 2,63 %

NPS- nižje poklicni izobraževanje: 2,63 %

Primerjava podatkov s podatki iz prejšnjega leta je pokazala, da se je število dijakov z motnjami vida in drugih dijakov s posebnimi potrebami v rednih srednjih šolah skoraj podvojilo. Število slepih in slabovidnih otrok se po prenovi šolskega sistema povečuje tako v rednih osnovnih kot v srednjih šolah. Integracija ne pomeni zatona ali ukinjanja posebnih šol in zavodov, njim bodo še vedno ostale najzahtevnejše naloge za tiste z izrazitejšimi primanjkljaji in večjimi potrebami po pomoči. Oboji skupaj bodo oblikovali komplementarni sistem, v katerem bodo imeli slepi in slabovidni na razpolago različne možnosti izbire izobraževalnih programov (Opara 2000: 35).

2.3.2 Srednja šola z enakovrednim programom in prilagojenim izvajanjem v centru slepih in slabovidnih

V preteklosti so se slepi in slabovidni po zaključeni osnovni šoli izobraževali predvsem v Centru slepih v Škofji Loki. Izbirali so lahko med programi telefonista, administratorja in ekonomskega tehnika ter različnimi skrajšanimi programi usposabljanja za poklice kovinarja, mizarja in klasičnih obrti. Večino mladostnikov se je izučilo za poklice, pri katerih so potrebne manjše ročne spretnosti (metlar) in danes ne dobijo dela. Masovna industrijska proizvodnja je izrinila ročno delo in s tem povzročila izumrtje poklicev, za katere so se slepi in slabovidni usposabljali v preteklosti. V srednješolskem Centru slepih v Škofji Loki so iz leta v leto beležili upad vpisanih otrok v prilagojene izobraževalne programe, zato so šolo združili s Šolo za slepe v Ljubljani in ukinili večino izobraževalnih programov. V zadnjih desetletjih se pojavlja tendenca, da bi se čim več slepih in slabovidnih vpisalo na redne srednje šole, tisti, ki se želijo izobraževati med sebi enakimi in potrebujejo več pomoči ter prilagoditve pa lahko v šoli za slepe v Ljubljani obiskujejo le še en srednješolski prilagojen program za slepe in slabovidne.

ADMINISTRATOR (informativno področje) je program srednjega poklicnega izobraževanja, prilagojen za dijake z motnjami vida. Traja 4 leta. Program je podaljšan za eno leto zaradi didaktično metodične prilagoditve pouka dijakom z motnjami vida. Pri splošnih vsebinah in aplikativnih znanjih v veliki meri vključujejo uporabo prilagojene računalniške tehnologije za slepe in slabovidne dijake (elektronski čitalnik, povečave na računalniku, povečani spis, Brajeva vrstica). Izobraževanje se zaključi z zaključnim izpitom. Program je nadgradnja predhodnega izobraževalnega programa telefonist in omogoča pridobitev poklica administrator, usposobitev za konkretno delo v klicnem centru ali nadaljevanje izobraževanja v programu srednjega poklicno tehniškega izobraževanja ekonomski tehnik (Ministrstvo za šolstvo in šport 2005).

Izobraževalni program je prilagojen na način, kot ga določa Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (didaktično-metodične prilagoditve, predmetnik, organizacija izobraževanja, način preverjanja in ocenjevanja znanja, časovni raspored pouka, uporaba specialne učne tehnologije, sodobno opremljeno učno podjetje in klicni center). Vanj se lahko vključi tisti, ki je uspešno končal OŠ ali nižje poklicno izobraževalni program

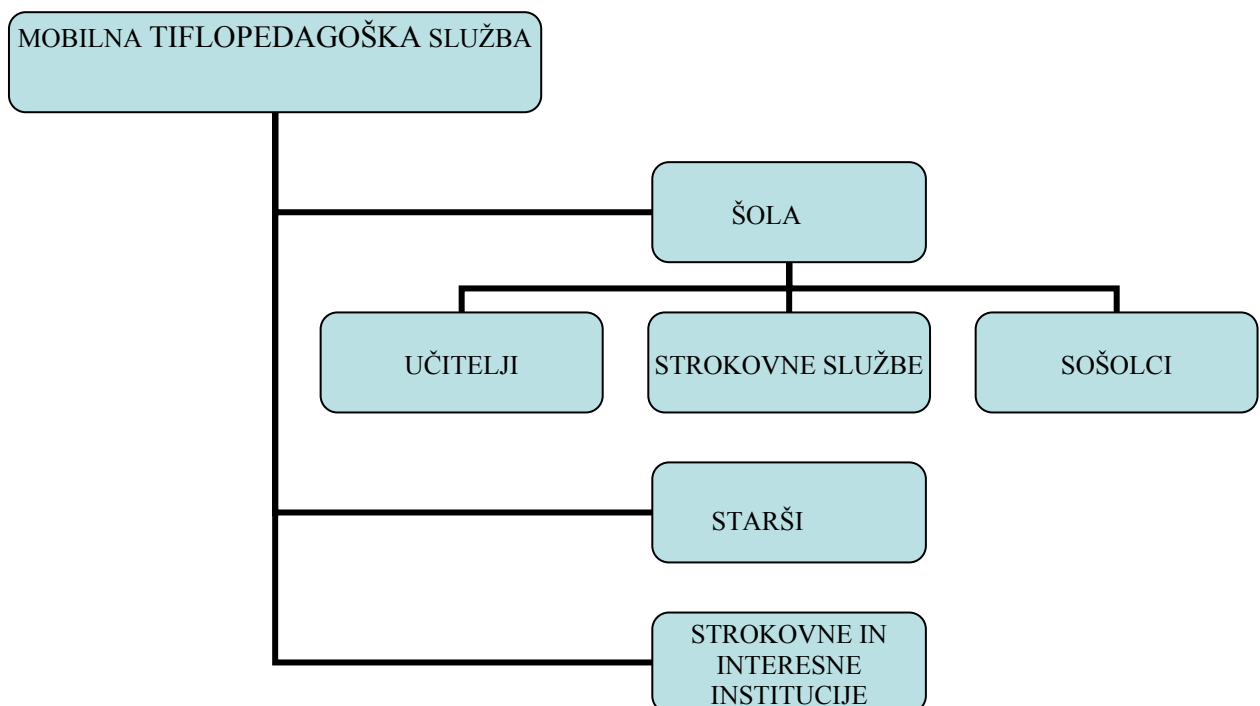
2.3.3 Redne srednje šole

Bolj ambiciozni in intelektualno sposobnejši slepi in slabovidni otroci so se že v preteklosti poskušali vključevati v redne srednje šole, vendar so jim te zaradi strahu pred neznanim in občutkom prevelike odgovornosti učiteljev, zapirale vrata z izgovorom, da programa ne bodo zmogli. Danes vemo, da so mnogi sposobni bolj kot si lahko predstavljamo, po zakonu pa so jim odprte enake možnosti kot vsem ostalim mladostnikom. Zaradi uveljavljanja in spodbujanja integracije v zgodnjem obdobju otrokovega življenja (že v vrtcu ali v osnovni šoli), je večina učencev in njihovih staršev pripravljena sprejeti večje napore, tako se večina mladostnikov danes vključi v redne srednješolske izobraževalne programe. Da bi dosegli isti nivo znanja kot sošolci potrebujejo več časa in truda, zato imajo slepi in slabovidni dijaki, ki se šolajo v rednih srednjih šolah, zagotovljeno individualno pomoč strokovnjakov in zavodov za usposabljanje. Vendar se je v praksi izkazalo, da ta pomoč niti za sedanje število dijakov največkrat ni zadostna oziroma bi jo potrebovali več, pa tudi drugačno. Oddelki kamor so vključeni so številčno preveliki, dodatno njim prilagojeno učno gradivo pa vse preveč odvisno od osveščenosti in dobre volje učiteljev, ki v oddelkih poučujejo. Sistemsko ni rešena dodatna tehnična oprema za dijake ter tehnična oprema šole. Nenazadnje pa imajo učitelji, ki poučujejo v srednjih šolah vse premalo vedenja in znanja ter možnosti, da bi si oboje pridobili, da bi lahko brez pomislekov in strahu pred (pre)veliko odgovornostjo sprejeli v razred med druge dijake tudi slepega ali slabovidnega dijaka in mu zagotovili kakovostno izobraževanje, do katerega ima brez dvoma pravico. Največje breme tako še vedno nosijo učenci sami ter njihovi starši. Starši so obremenjeni finančno, časovno in moralno, saj nosijo polno odgovornost za šolanje in vzgojo svojega otroka (Urh 1997: 44).

Da integracija slepih in slabovidnih ne bi bila zgolj fizična, temveč tudi psihološka in socialna, je potrebno temeljito pripraviti vse sodelujoče. Učenec bi moral biti v tem starostnem obdobju že dobro orientiran v okolju. Velik pomen ima njegova urejenost, da sam skrbi za osebno higieno in obleko, pa tudi vestnost pri urejanju zapiskov in skrbi za pripomočke. Če hoče biti slep ali slaboviden učenec dobro sprejet med sošolci mora poznati družbene norme komuniciranja, jih sprejeti in uporabljati, prav tako pa mora sprejeti dejstvo, da mora prositi za pomoč pri opravilih, ki jih ne zmore sam. Da se bo otrok z okvaro vida dobro znašel v integraciji lahko veliko prispevajo starši, učitelji, sošolci, strokovne službe, strokovne in interesne institucije ter mobilna tiflopedagoška služba, ki vse sodelujoče povezuje (glej shemo 2.1.). V mrežo naj bodo zraven strokovnjakov rednih šol vključeni tudi

učitelji posebnih šol, strokovnjaki s področja sociale, zdravstva, zaposlovanja ter zvez oziroma društev. Znotraj teh povezav je pomembna pozitivna naravnost do integracije. Učinkovita mreža povezav ustvari dober komunikacijski sistem, ki zajema razna srečanja, pa tudi zgolj uporabo sodobne informacijske tehnologije (Šivic in drugi 1997: 404-405).

Shema 2.3.3.1: Mreža povezav potrebna za uspešno integracijo

Vir: Šivic in drugi 2000: 405.

Šola

Strokovno osebje šole, predvsem razrednika, je potrebno dobro pripraviti na novo situacijo. Učitelji morajo biti seznanjeni z osnovnimi informacijami o delu s slepimi ali slabovidnimi in morajo vedeti, kje lahko dobijo dodatne informacije. Ko opazijo individualne razlike med dijaki, jih morajo sprejeti pozitivno in na ta način osveščati ostale otroke ter jih vzpodbujati k medsebojni pomoči in sodelovanju. Za slepe in slabovidne dijake mora biti zagotovljen širok in uravnotežen program, ki sloni na običajnem programu za vse dijake. Učitelji morajo biti pripravljeni in sposobni program interpretirati fleksibilno in ga prilagoditi potrebam posameznika. Vse komponente pouka, od načrtovanja, vodenja do evalviranja, naj bodo individualizirane, kadar je to potrebno. Individualiziran program pa naj vedno temelji na

celovitem pogledu na dijaka z upoštevanjem tako šolskega kot domačega življenja posameznika. Za uresničevanje tega pa je potrebno tudi sodelovanje staršev in vseh strokovnjakov, ki so povezani z dijakom (Urh 1997: 46).

Starši

V procesu integracije imajo ključno vlogo starši, zato morajo biti enakovredni partnerji tistih, ki so odgovorni za izobraževanje njihovih otrok. Odločitve v zvezi z vključevanjem mladostnika v redno šolo naj vedno v kar večji meri sprejmejo starši, njihov pogled na integracijo pa naj ima visoko prednost. Starše je potrebno pripraviti na zahtevnost položaja, saj morajo prevzeti največji del odgovornosti za šolanje in vzgojo otroka. Zraven tega morajo skrbeti tudi za aktivno, bogato preživljanje prostega časa in navajati mladostnika na sistematičnost in urejenost, s čimer ga pripravljajo na samostojno življenje. Dobra komunikacija s starši, sodelovanje in spoštovanje med starši in strokovnjaki bo pozitivno odsevalo na mladostniku (Šivic in drugi 1997: 403).

Strokovne in interesne institucije

Šole in učitelji potrebujejo neprestano podporo in svetovanje, ki ga nudijo posebni centri za pomoč, društva in zavodi organizirani lokalno, regionalno, na državni ali celo na mednarodni ravni. Njihova glavna naloga je specialno izobraževanje in osveščanje. Strokovnjak s centra podpira posameznega učenca individualno in svetuje učiteljem. Pedagoga mora usposobiti za uporabo specialnih učnih tehnik ter ga naučiti splošne komunikacije in načina obravnave slepega ali slabovidnega mladostnika. Centri pomagajo pri predlogih in izdelavi zakonov, pri pripravi programskih izhodišč in pri spremljanju in evalvaciji celotne šolske prakse. Zagotavljajo pomoč in svetovanje pri nakupu posebne opreme, prilagoditvi zgradb ter izvajajo usposabljanje učiteljev in vodilnih delavcev v šolah. Ukvarjajo se z izdelavo programov, ki so dostopni vsem dijakom, raziskovanjem in razvojem novih tehnik poučevanja ter spodbujajo povezave in stike med šolami in učitelji (Urh 1997: 46).

2.3.4 Celovit šolski pristop

Integracija mladostnikov v srednje šole zahteva celovit šolski pristop, če želimo doseči kar najboljši uspeh. Ni dovolj, če načrtujemo vključevanje izključno na osnovi specifičnih individualnih težav dijaka. Znotraj šole vsak učitelj pričakuje, da bo odgovoren za vse dijake

enako ne glede na njihove posebne potrebe. Del te odgovornosti odseva v kontekstu diferenciacije in fleksibilizacije kurikula.

Učinkovito, celostno šolsko načrtovanje in koordinacija ukrepov za dijake z okvaro vida je temelj uspešne integracije. Profesorji potrebujejo za svoje delo podporo in pomoč specialnih učiteljev. Profesionalni razvoj mora biti zagotovljen za vse šolsko osebje in naj se začne z začetnim treningom, pri katerem dobijo vsi vsaj osnovno vedenje o posebnih potrebah. Nadaljnje poglobljeno izobraževanje strokovnega kadra običajno vodi do dodatne kvalifikacije, ki je potrebna za specialno poučevanje. Razvoj profesionalnih spretnosti lahko podpira, vodi in izvaja zunanji servis, poudarek pa naj bo na pozitivnem odnosu do slepega ali slabovidnega dijaka, tehnikah poučevanja, izdelavi primerne programa in individualiziranega načrta.

Cilji razvoja osebja so:

1. zavedanje odgovornosti za uspešno izobraževanje vseh dijakov,
2. sposobni in kompetentni praktiki postanejo sposobni diferencirati program,
3. sodelovanje v timu, s straši, zunanjimi strokovnjaki in drugimi šolami vred,
4. demistificiranje drugačnosti in pripravljenost kritično presojati svojo prakso (Urh 1997: 45 - 47).

Zakon o šolstvu sicer omogoča slepim in slabovidnim vpis v redne srednješolske programe, vendar med učitelji še vedno vlada nezaupanje, previdnost, dvomi in bojazni. Bojijo se, da za poučevanje te kategorije otrok niso dobili niti osnovnega znanja pri dodiplomskem študiju. Učitelje je strah, da se ne bi znašli v položaju, ko bi jim večino časa vzel en ali nekaj otrok v razredu, zanemarjali pa bi večino in še svojo stroko, ki jim daje pravico do poučevanja. Bojijo se, da šolske oblasti ne bi zagotovile pogojev, ki jih za integrirane razrede predvideva Bela knjiga in da ne bi imeli specializirane strokovne pomoči, če bi se znašli v zapletenih situacijah. Strah jih je neznanega in nepredvidljivega. Pomisleke imajo tudi starši normalno razvitih otrok in starši otrok s posebnimi potrebami. Strahove in bojazni lahko preženemo le s celovitim šolskim pristopom. Tiflopedagogi in ostali strokovni delavci morajo poskrbeti za izobraževanje in osveščanje vseh sodelujočih, otrok, učiteljev ter staršev prizadetih in zdravih otrok. Strah je posledica neznanja. Če bo okolica seznanjena s prednostmi in pomanjkljivostmi integriranega izobraževanja slepih in slabovidnih, bo ta proces stekel lažje in bolj kvalitetno ter si pridobil pozitivno konotacijo (Skalar 1997: 11-12).

2.3.5 Zavodi za usposabljanje

Mnogi slepi in slabovidni si ali ne želijo ali pa jim njihove sposobnosti ne omogočajo vpisa ne v redni ne v prilagojen izobraževalni program. V primerih, ko šole niso sposobne zagotoviti ustreznega izobraževanja dijakom z okvaro vida, so primerna alternativa zavodi za usposabljanje, vendar pa naj njihov obstoj ne oddaljuje možnosti šolanja ostalih mladostnikov s posebnimi potrebami v rednih šolah. Njihov obstoj naj predstavlja le alternativo za tiste, ki zahtevnejšega šolanja ne bi zmogli. Zavodi za usposabljanje so namenjeni razvijanju in učenju temeljnih znanj, ki jih slepi in slabovidni potrebujejo za kasnejše poklicno delo.

Pri dijakih je mogoče razviti:

1. sposobnosti za praktično delo in odločanje,
2. sposobnosti za delo z najsodobnejšo tehnologijo,
3. sposobnosti za razumevanje raznih procesov,
4. sposobnosti za timsko delo in medsebojno komuniciranje,
5. sposobnosti sprejemanja odločitev in odgovornosti,
6. sposobnosti za razvijanje podjetniške miselnosti.

Zaposleni v zavodih za usposabljanje imajo posebna znanja za delo z dijaki z okvaro vida in lahko svetujejo učiteljem v rednih srednjih šolah. Zavodi imajo tako vse možnosti, da postanejo center, ki koordinira izobraževanje slepih in slabovidnih mladostnikov v rednih izobraževalnih programih in ponuja šolam drugo strokovno pomoč (Urh 1997: 48).

2.3.6 Ali je integracija v srednji šoli sploh še vprašanje?

Za današnji čas in stopnjo integracije mladostnikov v srednje šole pri nas smo dolžni poskrbeti za slepe in slabovidne dijake tako, da bodo v šoli, ki so si jo izbrali, uspešni. Zaenkrat je število integriranih mladostnikov nizko, vendar si bomo ob njih pridobili potrebne izkušnje, ki nam bodo prišle prav pozneje, kajti teh posameznikov je iz leta v leto več. Svoja prizadevanja usmerimo v kombiniranje prednosti »posebnih« šol s prednostmi, ki jih imajo v socialnem pogledu redne šole. Mladostnik, ki se šola s svojimi vrstniki, ni izločen iz družbe niti ločen od družine. Vsak dan se srečuje z družbo, navezuje stike z različnimi ljudmi in najpomembneje, znajti se mora v različnih situacijah. Ker živi s svojci, lahko neovirano razvija odnose z njimi. To mu omogoča, da razvije kritičen odnos do sebe, družine in okolje.

Če se mladostnik z okvaro vida giblje v domačem okolju med ostalimi ljudmi in ni izoliran v posebnem zavodu ali bivalni skupnosti, se družba hitreje in intenzivneje spozna z njihovo »hibo« in ga sprejme. Slepim se glede na to, da se usposablajo za različne poklice, odpre več možnosti za zaposlitev, v delovnem kolektivu pa se zaradi izkušenj, ki so si jih pridobili med šolanjem, bolje znajdejo (Šivic in drugi 1997: 403).

Po ukinitvi Centra slepih in slabovidnih v Škofji Loki, je Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani edina srednja šola v Sloveniji, ki izvaja prilagojen izobraževalni program za mladostnike s prizadetim vidom. Dijaki se lahko tukaj izobrazijo le za poklic administratorja, kar je zelo okrnjena izbira glede na višje zmožnosti in pričakovanja nekaterih slepih in slabovidnih. Ker si želijo in so tudi sposobni opravljati mnoge druge poklice, zavod podpira redno obliko srednješolskega izobraževanja in jim nudi pomoč z organizacijo tiflomobilne službe.

Potreba po integraciji je usmerjena na vse vidike življenja osebe s posebnimi potrebami. Izobraževanje v integraciji je kontinuiran proces, saj pomeni preobrat od usposabljanja v zavodu k izobraževanju v običajni šoli pomemben mejnik v življenju mladostnika. Proces prehajanja postopno vodi k avtonomiji in sodelovanju v raznovrstnih vidikih življenja v skupnosti. Mladostnik mora ohranjati stabilnost v teh prehajanjih. Izobraževalni sistem mora biti prilagojen mladostniku s posebnimi potrebami in naj ne le zahteva, da se ta prilagaja sistemu.

To kar slepi in slabovidni mladostniki in njihovi starši najbolj pogrešajo, so iste pravice do možnosti tvornega življenja, kot jih imajo njihovi vrstniki. Da bi jim te pravice zagotovili, moramo na njihove potrebe gledati kot na potrebe drugih ljudi, predvsem pa moramo spreminjati svoja stališča in stališča družbe (Urh 1997: 48). Zavedati se moramo, da so slepi in slabovidni, ki nimajo kombinacij drugih motenj in so inteligentno povprečni, sposobni doseči enako stopnjo izobrazbe v enakih rednih srednjih šolah kot normalno videči, potrebujejo le nekatere prilagoditve in veliko več časa, da osvojijo določeno snov. Tudi analize so pokazale, da so učenci, ki so se po končanem usposabljanju in osnovni šoli v zavodu vpisali na različne redne srednje šole, v večini primerov uspešni. Dijaki so v tem starostnem obdobju večinoma že dovolj samostojni in usposobljeni, da se vključijo v okolje normalno videčih, da z veliko truda končajo redno srednjo šolo in celo nadaljujejo izobraževanje v visokošolskem ali univerzitetnem programu (Šimnic, Terpin 2000: 575).

Mnogi se bojijo, da skuša država z integracijskim zakonom usmeriti vse otroke v redne vzgojno izobraževalne ustanove in zapreti posebne zavode. Osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje otrok s posebnimi potrebami se bo pri nas še v prihodnosti izvajalo v okviru zavodov za usposabljanje. Integracije ne moremo izvajati za vsako ceno in brez ustreznih pogojev, zato bo srednješolsko izobraževanje v okviru zavodov za nekatere dijake še vedno ostala boljša alternativa. Uvajanje integracije v redne srednje šole je potrebno izvajati postopno ter nanjo primerno pripraviti tako dijaka kot njegovo socialno okolje vključno z učitelji in sošolci. Zagotoviti moramo možnost prehajanja med različnimi oblikami izobraževanja- iz segregiranega izobraževanja v osnovni šoli v integrirano izobraževanje v srednji šoli itd. Za mladostnike, ki jih ni mogoče vključiti v integrirane oblike izobraževanja, bi bilo potrebno povečati izbiro izobraževalnih programov nižjega poklicnega izobraževanja (Ulaga 1997: 420).

2.4 VISOKOŠOLSKO OBDOBJE

Koncept šolske integracije se po svetu uveljavlja zlasti na primarni ravni izobraževanja, sekundarna in terciarna raven pa sta, razen v razvitih državah Severne Amerike in Zahodne Evrope, še precej nerazviti. Nasploh velja, da je povprečna dosežena stopnja izobrazbe mladine s posebnimi potrebami po svetu nižja kot pri njihovih zdravih vrstnikih. Tudi pri nas ugotavljamo, da obseg družbene in systemske podpore integriranemu šolanju mladine s posebnimi potrebami upada z višanjem stopnje izobraževanja. Relativno dobro je poskrbljeno za predšolsko in osnovnošolsko mladino, stanje je nekoliko slabše na srednje šolski ravni, na ravni visokošolskega izobraževanja pa praktično ni ustreznih rešitev in podpore. Izobraževanje na univerzi je za najbolj prizadete bolj izjema kot pravilo (Dominkuš 1997: 50-51).

Razlogi za majhen vpis na univerzo:

1. na osebni ravni, premajhna ambicioznost, slaba samopodoba in premalo vzodbud okolja,
2. na ravni srednješolskega izobraževanja, prevelika usmerjenost v poklicne in strokovne programe, ki ne dajejo ustrezne podlage za študij,
3. na ravni sistema invalidskega varstva, nerešeno vprašanje financiranja študija, tehničnih pripomočkov in drugih posebnih potreb v zvezi z njim,

4. na ravni univerze, nedorečena zakonodaja, fizične in komunikacijske ovire na višjih in visokih šolah ter neizdelan sistem akademske pomoči študentom s posebnimi potrebami,
5. na družbeni ravni, številni predsodki do upravičenosti študija oseb s posebnimi potrebami.

Raziskave v svetu kažejo, da število študentov invalidov na univerzah iz leta v leto narašča. K temu je pripomogel razvoj medicinskih znanj in pripomočkov, sodobni rehabilitacijski postopki in zgodnja obravnava otrok. Število študentov se je povečalo tudi z uvajanjem integriranega izobraževanja v osnovni in srednji šoli. Vpis na fakulteto je odvisen od izbire srednje šole. Z integracijo slepih in slabovidnih v redne srednje šole, si mladostniki povečajo možnosti za vpis na višjo raven izobraževanja in se privadijo na način dela, ki je načeloma namenjen normalno čutečim. Pri tem imajo velik pomen zavodi za usposabljanje, ki pripravljajo in strokovno izvajajo modele integracije za otroke in mladostnike. Za študij se namreč odločijo bolj motivirani in nadarjeni mladostniki, ki so bili uspešni že v srednji šoli (Globočnik 1997: 382).

Število študentov s posebnimi potrebami se je na ljubljanski Univerzi v začetku devetdesetih let relativno povečalo s pomočjo ambicij nekaterih invalidskih društev, tudi društev slepih in slabovidnih. Dodatne pritiske na Univerzo in pristojne organe je povečala ustanovitev Društva študentov invalidov Slovenije, ki si prizadeva za izboljšanje pogojev pri študiju in bogatejše življenje mladih s posebnimi potrebami. Na podlagi aktivnosti invalidskih društev lahko sklepamo, da se bo število študentov v prihodnosti še povečevalo. Invalidi, tudi slepi in slabovidni, se zavedajo svojih pravic za enake možnosti in se jih vedno v večji meri poslužujejo. Slepi in slabovidni se zaradi omejenosti pri gibanju najlažje vključijo v delovno okolje terciarnega sektorja, pogoj za to pa je dosežena čim višja stopnja izobrazbe (Dominkuš 1997:51).

2.4.1 Pravice študentov invalidov

Vpis

Invalidi se za vpis na fakulteto in smer študija pogosto ne morejo odločiti zgolj na podlagi lastnih interesov, želj in zanimanj. Odvisni so od pogojev, ki jih fakulteta nudi. Slepi in slabovidni se ne morejo ali se le s težavo udeležijo terenskih in laboratorijskih vaj.

Za študente s posebnimi potrebami velja, da se lahko vpišejo v študijske programe, če izpolnjujejo splošne pogoje za vpis, to je opravljena matura ali zaključni izpit, kar je navedeno v vsakoletnem razpisu za vpis v prvi letnik za posamezne višje šole, visokošolske zavode in fakultete. V razpisu obe Univerzi in samostojni visokošolski zavodi navedejo, kaj se zahteva za vpis na določeno fakulteto ali višjo šolo.

Izbirni postopek

Opravi se na osnovi doseženih točk, ki jih je dijak dosegel na maturi oziroma zaključnem izpitu in iz uspeha zadnjih dveh let šolanja. Dijaki s posebnimi potrebami se lahko vpišejo ne glede na doseženo število točk, če za vpis izpolnjujejo splošne pogoje (opravljena matura ali zaključni izpit). Ti študentje morajo oddati individualne prošnje in ustrezna dokazila pristojni službi univerze oziroma visokošolskega zavoda.

Na osnovi rešitve prošnje visokošolska prijavno - informacijska služba obvesti dijake s posebnimi potrebami o vpisu in z rezultati vpisnega postopka.

Dijaki s posebnimi potrebami se tudi v drugem roku, ki traja do 25. septembra, ter v tretjem roku, ki je omejen do 10. oktobra, lahko obravnavajo na enak način kot pri prvem roku za vpis. Visokošolska prijavno - informacijska služba kandidate s posebnimi potrebami pisno obvesti o rezultatih izbirnega postopka.

Štipendija

Pravico do štipendije imajo dijaki v srednjih šolah, študenti višjih strokovnih šol in fakultet. V tem obsegu lahko za štipendijo zaprosijo tudi dijaki in študenti s posebnimi potrebami. Velja pravilo, da ob vstopu v srednjo šolo ne smejo biti starejši od 18 let, ob vpisu na fakulteto ali visoko šolo pa ne starejši od 26 let. Pri ugotavljanju upravičenosti do republiške štipendije se upoštevajo vsi prejemki in dohodki družine.

Do štipendije niso upravičeni dijaki s posebnimi potrebami, ki imajo v času študija zagotovljeno oskrbo (npr. bivajo v zavodu in študirajo), če so v delovnem razmerju, če so prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje ter če so lastniki ali solastniki podjetja. Za brezplačno oskrbo se šteje, če je dijaku ali študentu zagotovljeno 80% stroškov oskrbe.

Štipendistom s posebnimi potrebami, ki imajo težjo funkcijsko prizadetost se lahko določi višja štipendija, vendar največ za 20% zjamčene plače.

Za tiste študente, ki bivajo izven domačega kraja se lahko štipendija poveča do 40% z jamčene plače. Za stroške prevoza pripada kandidatom, ki študirajo izven domačega kraja še največ za 30% z jamčene plače. Štipendist, ki prejema dodatek za bivanje izven kraja stalnega prebivališča ne more prejemati dodatka za stroške prevoza.

Štipendista, ki prekine izobraževanje ali ga ne dokonča v roku zaradi objektivnih razlogov (med katere je uvrščena tudi invalidnost), se lahko na osnovi mnenja komisije delno ali v celoti oprosti vračila štipendije.

Bivanje v študentskih domovih

Dijaki in študenti s posebnimi potrebami imajo prednost pri sprejemu v študentske domove, saj jim komisija za sprejem v domove lahko na osnovi individualne obravnave k točkam za materialni položaj dodeli še 50% točk. To velja v primeru, če se pri študentu ugotovi najmanj 80% invalidnost.

Prav tako imajo študenti s posebnimi potrebami možnost uveljavljati pravico do spremljevalca. V tem primeru morajo prošnji za sprejem v študentski dom priložiti pisno dokazilo o upravičenosti do spremljevalca.

Študentski domovi v Ljubljani so v Rožni dolini preuredili študentski dom št. 5, kjer je pritličje namenjeno le študentom invalidom. Polovica apartmajev je prilagojenih za študente na invalidskih vozičkih, druga polovica pa je namenjena izključno slepim in slabovidnim študentom. V domu si je nove skupne prostore uredilo tudi Društvo študentov invalidov Slovenije. Novo urejeni prostori so za študente invalide neprecenljive vrednosti, kljub temu pa menijo, da bi bilo bolje, če bi bili njihovi apartmaji razdrobljeni po študentskem domu. Tako bi lažje navezali stik z ostalimi študenti. Študentska uprava je željam prisluhnila, vendar so po temeljitih ocenah ugotovili, da bi bila takšna naložba predraga.

Študentski domovi v Ljubljani so dobili v upravljanje tudi dve stanovanji namenjeni študentom invalidom, ki se nahajata v Hacquetovi ulici v Župančičevi jami. V obeh stanujejo trenutno 2 študenta na invalidskih vozičkih s spremljevalcema. Študenti imajo tudi možnost bivanja v stanovanjskih skupnostih, ki jih organizirajo različna invalidska društva. Slepim in slabovidnim študentje se lahko nastanijo tudi v internatu Zavoda za slepo in slabovidno mladino.

Študentska prehrana

Subvencioniranje študentske prehrane se izvaja skozi vso študijsko leto v času trajanja predavanj in rednih študijskih obveznosti. Upravičenci do nje so osebe s statusom študenta, ki to izkažejo s študentsko izkaznico ali z vpisnim dokazilom za vsak semester, ki je v indeksu. Študenti imajo pravico do nakupa največ 20 bonov mesečno. Študenti z ugotovljeno invalidnostjo I. kategorije ter študenti, ki imajo otroka lahko kupijo največ 5 dodatnih bonov. (Društvo študentov invalidov Slovenije 2003)

2.4.2 Računalnik – nepogrešljiv pripomoček slepih in slabovidnih študentov

Prilagojena računalniška oprema se je pri nas začela uporabljati v začetku devetdesetih let. Osebam z motnjami vida je omogočila dostop do novih informacij, mnogim je omogočila možnosti za študij in samostojno opravljanje nekaterih poklicev, ki slepim in slabovidnim prej niso bili dostopni. Pripomogla je k odpravljanju komunikacijskih ovir med slepimi ali slabovidnimi ter videčimi (Krajnc 1998).

S pomočjo računalnika si lahko slep ali slaboviden študent med predavanji beleži svoje zapiske, tipkane tekste lahko izmenjuje s sošolci, lažje dostopa do ostalih gradiv in sam npr. knjigo skenira. Študent lahko sicer zaprosi Zvezo slepih in slabovidnih Slovenije, da v svojem studiu posname gradivo za študij v zvočni obliki na kaseto ali CD, vendar se pri sodobnem študiju precej pogosto zgodi, da je potreben dostop do gradiva v zelo kratkem času. V slednjem primeru študent gradiva ne dobi pravočasno in je v precejšnji meri prepuščen lastni iznajdljivosti. Računalnik z možnostjo skeniranja teksta omogoča slepemu študentu, da si sam zagotovi želeno literaturo, ažurnost in samostojnost. Z digitalizacijo knjig in študijskih gradiv si posameznik lahko poenostavi študij in skorajda izenači možnosti z ostalimi študenti.

V preteklosti so imeli slepi in slabovidni študenti precej težav pri izdelavi in oddaji seminarskih nalog, ki jih je bilo praktično nemogoče izdelati. S prilagojeno računalniško tehnologijo je tudi to postalo izvedljivo in študent z okvaro vida lahko samostojno izdela nalogo ter jo brez težav odda v pisni obliki, preko interneta ali na zunanjem disku (disketa, CD, USB ključ). Na tem področju so za študente možnosti poskočile praktično iz nič do skoraj sto procentov možnosti v obsegu in samostojnosti.

Na visokošolski ravni so imeli (in v glavnem še imajo) slepi študenti dvojno delo. Vse tisto kar imajo študenti običajno za opraviti in dodatno iskanje prijateljev, znancev, sošolcev za branje ter snemanje študijskih knjig. Nekatere fakultete že ponujajo nekaj študijskega materiala v digitalni obliki, vendar še vedno odločno premalo. Morda bi z dodatno vzpodbudo in podporo invalidskih organizacij, tovrstni projekti hitreje zaživel.

Zaposleni na fakultetah so večinoma naklonjeni slepim in slabovidnim študentom, pripravljeni na kompromise in dogovore. Največ dogovorov je ponavadi potrebnih pri opravljanju izpitov. Slabovidni študenti večinoma potrebujejo več časa pri pisnih izpitih, slepi pa se na profesorje obračajo s prošnjami za ustno odgovarjanje. Večji problem nastopi pri pisanju seminarskih nalog. Te so predvsem slepi študentje do nedavnega le redko oddajali natipkane. Z uporabo računalnika je to preteklost. Študent lahko doma sam izdelava pisni izdelek, v primeru, da ima svoj prenosni računalnik, pa lahko tudi piše izpite v rednih rokih in regularnih časih. Namesto ročno popisane lista papirja lahko odda disketo s svojim izdelkom, ali na izpitih z odgovori na izpitna vprašanja. Veliko šol že ima računalnike nameščene v razredih oziroma predavalnicah. Študentu bi v takem primeru bilo dovolj namestiti programski vmesnik, ki omogoča slepemu komunikacijo z računalnikom. Po potrebi oziroma želji bi študent lahko prinesel svoj Braillov zaslon ali bi si ga sposodil npr. na matičnem Društvu slepih in slabovidnih.

Računalnik omogoča tudi študij na daljavo kot posebno obliko sodobnega izobraževanja preko interneta. Za invalide je to verjetno precej praktičen način, saj imajo dostop do gradiva, dopisujejo si lahko s sošolci in rešujejo naloge ter izpite od doma. Na ta način lahko neovirano poteka komunikacija med študentom in profesorjem v smislu izvajanja nalog in izpitov, prav tako pa so rešene težave z mobilnostjo. Študij na daljavo ima tudi svoje slabosti. Socialni odmik oziroma izolacija, ki jo oseba s posebnimi potrebami običajno že tako in tako občuti se občutno poveča. Zaradi manjših socialnih stikov, so posledično manjše tudi možnosti za spoznavanje in kasnejše sodelovanje z vrstniki in drugimi ljudmi (Slovenska krovna zveza za psihiatrijo 2006).

2.4.3 Društvo študentov invalidov

V šolskem letu 1994/95 se je na univerzo v Ljubljani vpisala skupina 4 študentov, ki so iskali ugodno rešitev za nastanitev med študijem. Študentski domovi niso ponujali objekta, ki bi bil v celoti primeren, našli pa so začasno rešitev v študentskem domu v Mestnem logu, kjer so izvedli dodatne prilagoditve. Tako se je ustanovila skupnost študentov, ki je začela razmišljati, kako bi si lahko izboljšali svoj položaj in pogoje študija. Ko mladostnik invalid zaključi srednješolsko izobraževanje, ostane brez podpore, oskrbe in zavetja zavoda ali kakšne druge ustanove. Nima priznanega nobenega posebnega statusa s strani države, ki bi mu omogočal in lajšal študij. Prejema lahko le redno štipendijo in morebitni dodatek za nego in pomoč. Stanovanje si mora poiskati sam ali si urediti bivanje v študentskem domu. Sam mora poiskati pomoč za nego in si priskrbeti prevoze do fakultete. Sam si mora priskrbeti finančna sredstva za pokrivanje vseh navedenih stroškov, ki so lahko zelo visoki. Brez močne podpore družine bi malokomu uspelo.

Težave in ovire, ki so se pojavljale vsakodnevno so pripeljale študente invalide do razmišljanja o ustanovitvi organizacije, ki bi reševala tovrstne probleme. V sodelovanju s Študentsko organizacijo Univerze v Ljubljani (ŠOU), resorjem za socialo in zdravstvo, so ustanovili Klub invalidnih študentov, ki je povezoval in združeval študente s posebnimi potrebami. Kmalu je dejavnost prerasla svoje meje, povezali so se študenti celotnega območja Slovenije, povečano število članov pa je januarja 2000 povzročilo reorganizacijo. Nastalo je prostovoljno, nepridobitno in neodvisno združenje študentov invalidov- Društvo študentov invalidov Slovenije.

Društvo ugotavlja, zagovarja in zadovoljuje posebne potrebe študentov invalidov in zastopa njihove interese. Izvaja socialne programe, ki prispevajo k izboljšanju študijskih in življenjskih razmer študentov invalidov ter izvaja mnoge programe, ki pripomorejo k boljši vključenosti študentov invalidov v družbo in k zmanjšanju diskriminacije. Problematika študenta invalida je preobsežna in preveliko breme za vsakega posameznika, tako društvo kot povezovalni organ lažje uveljavlja pravico do enakih možnosti za vse študente, hkrati pa vzpodbuja samostojno življenje študentov invalidov. V javnosti so bolj prepoznavni in učinkoviteje opozarjajo na sprejemanje drugačnosti ter preprečevanje diskriminacije in nasilja nad študenti invalidi.

Prav Društvo študentov invalidov Slovenije je pripomoglo k vse večjemu vpisu invalidov, tudi slepih in slabovidnih na fakultete. V preteklosti sta mladostnikom, ki so končali srednjo šolo in želeli nadaljevati s študijem, že sam vpis in organizacija pogojev za življenje predstavljala preveliko breme in se raje niso odločili zanj. Danes je služba za pomoč študentom invalidom namenjena vsem študentom invalidom ne glede na vrsto in stopnjo invalidnosti, prizadevajo pa si, da bi k sodelovanju pritegnili že invalidne dijake zaključnih letnikov srednje šole, ki nameravajo nadaljevati študij na Univerzi. Število študentov invalidov je po izkušnjah društva nizko ravno zaradi neurejenega prehoda iz srednješolskega na visokošolsko izobraževanje. S projekti v okviru društva je prehod olajšan. Težave se začnejo že z izbiro fakultete, z vpisom, nastanitvijo, prehranjevanjem, nego itd., ravno tukaj pa priskoči na pomoč društvo in študentom se ni potrebno posamično boriti s problemi, s katerimi so se morali študenti pred leti.

V okviru društva so organizirane štiri službe:

- služba za študij: vpis, pogoji, dostopnost, prilagoditve, obveznosti, napredovanje. Študent invalid tukaj najde pomoč za vsa vprašanja, ki se nanašajo neposredno na študij. Referent v tej službi zanj ureja vse formalne stvari na fakulteti in se dogovarja za prilagoditve,
- služba za socialna vprašanja: bivanje, nega, prevozi. Znotraj te službe se za študente urejajo bivanjska vprašanja in prevozi na predavanja,
- služba za pravno pomoč študentom invalidom: tukaj lahko študentje invalidi dobijo pomoč pri različnih pravnih vprašanjih, kot npr. pravice invalidov, ugodnosti itd.,
- svetovalna služba za študente invalide: študentje invalidi imajo tukaj na voljo brezplačne pogovore in svetovanja različnih strokovnjakov. Nanje se lahko obrnejo, ko so v stiski ali že prej, če imajo kakšno vprašanje, če želijo nasvet ali potrebujejo samo pogovor.

Vse te službe so brezplačne in na voljo vsem študentom invalidom ne glede na članstvo v društvu.

Študentje invalidi sami zase ne zahtevajo večjih pravic, ampak samo izenačevanje možnosti, pomoč in prilagoditve tam, kjer jih potrebujejo. Želijo biti obravnavani enako kot vsi ostali študentje. Za neenakopraven položaj študenti invalidi ne pripisujejo krivde negativni

nastrotjenosti okolice, temveč v veliki meri ugotavljajo, da so v depriviranem položaju predvsem zaradi neznanja in nepoznavanja njihovih posebnih potreb. Mnogi so pripravljene pomagati, vendar ne vedo kako. Prav tako, pa na drugi strani študentje invalidi velikokrat ne vedo kam se lahko obrnejo po pomoč. Društvo študentov invalidov je najpomembnejši organ, ki povezuje študente in širšo družbo. Rešuje aktualna vprašanja, obvešča javnost o problematiki, spremlja vse spremembe povezane s študenti invalidi in skuša najti čim boljše rešitve. Društvo odpira vrata vsem, ki so pripravljene pomagati in sodelovati, saj se želijo odpreti in živeti s svetom. Sodelujejo z mediji in jih vključujejo v svoje dejavnosti, z namenom, da bi seznanili in izobrazili javnost, da niso nič kaj drugačni kot so med seboj različni vsi »normalni«.

Prednost pri izbiri fakultete in smeri študija dajejo študenti invalidi pogosto pogojem, ki jih nudi fakulteta (dostopnost, terenske vaje, laboratorijske vaje...), interesi in zanimanja so na drugem mestu. Dodatna težava je, da so mnogi bolj ali manj nesamostojni glede na svoje fizične sposobnosti. Nekateri potrebujemo 24-urno nego in pomoč, nekateri – npr. slepi in slabovidni - le občasno, nekateri pa so samostojni. Nega zajema pomoč pri vsakdanjih higijenskih opravilih (toaleta, umivanje, oblačenje itd.). Pomoč pa potrebujejo tudi pri gospodinjstvu, hobijih, spremljanjih na razne kulturne in zabavne prireditve. Tisti, ki tako pomoč potrebujejo, so si v preteklosti morali sami preko oglasa poiskati negovalce, ali pa so bili to njihovi prijatelji in sorodniki, prav tako so morali sami kriti stroške. Izrednega pomena je tako projekt pomoči pri organizaciji in plačevanju stroškov nege v organizaciji društva, ki poteka že šesto leto. Študenti invalidi, ki jim lastna sredstva ne zadostujejo za vsakodnevne potrebe, so deležni finančne pomoči pri nakupu ortopedskih in tehničnih pripomočkov, sofinanciranja pri opremljenosti prilagojenega stanovanja za študenta invalida, v primeru nizkih osebnih prejemkov, plačevanje stanarine v študentskem domu, sponzoriranja tečaja tujega jezika v tujini, sponzoriranja ekskurzij in izletov, plačevanje inštrukcij, društvo pa je sofinanciralo tudi nakup hišnega dvigala na domu študenta invalida.

Mnogi študenti so zaradi svojih fizičnih primanjkljajev zelo ovirani pri mobilnosti. Za slepega je npr. potreben velik napor, da bi sam prišel od doma do fakultete, prav tako študentje na invalidskih vozičkih ne morejo uporabljati javnih prevoznih sredstev (avtobus, vlak, taksi). Društvo študentov invalidov je zbralo sredstva za nakup dveh kombijev, ki so ju opremili s klančino, da je primeren tudi za uporabo ljudi z invalidskimi vozički. Študentom invalidom omogočajo brezplačen prevoz do fakultet in drugih ustanov, ki so nujno potrebne pri

vsakdanjem študiju in življenju (zdravstveni domovi, knjižnice, občina). Nakup kombijev v Društvu je bistveno spremenil kvaliteto življenja in možnosti invalidnih študentov, kljub temu pa se morajo študentje invalidi omejiti le na najnujnejše. Še vedno se težko udeležijo obštudijskih dejavnosti, kulturnih prireditev in večino dejavnosti, ki jih ostali študentje smatrajo kot normalno delo in življenje.

Društvo nudi brezplačno fotokopiranje, kajti mnogi študenti ne morejo sami pisati zapiskov in je fotokopiranje zanje še toliko pomembnejše, slabovidnim pa omogoča povečevanje knjig in zapiskov. V novih prostorih so omogočili dostop do petih računalnikov, od katerih sta dva prilagojena za slabovidne. V planu je tudi nakup prilagojene tipkovnice (Braillove vrstice) in programske opreme za glasovno upravljanje, brez katere slepi ne morejo uporabljati računalnika. Računalniki so namenjeni predvsem študentom invalidom, ki jih za svoj študij nujno potrebujejo, vendar jih zaradi visokih cen prilagojene tehnologije ne morejo kupiti sami.

S svojimi akcijami, opozarjanjem javnosti in predvsem s pomočjo študentom je Društvo študentov invalidov pripomoglo k rasti števila invalidnih študentov na obeh univerzah. Osredotočili so se na problematiko študenta, ki vsakodnevno potrebuje pomoč. Povezali so se z invalidskimi, študentskimi in drugimi organizacijami in s skupnimi močmi dosegli velik napredek. Študentu, ki se danes vpiše na fakulteto več ni potrebno skrbeti kje bo živel, kako bo prišel do fakultete in kdo mu bo pomagal pri negi in gospodinjskih opravilih. Težave s tem nikakor niso izginile, obstaja pa organizacija, ki na enem mestu ponuja mnoge informacije, povezuje najpomembnejše ljudi in organizacije, ki lahko invalidu pomagajo pri osebnih težavah ali težavah povezanih s študijem.

Na osnovi analiz in raziskav, ki jih je društvo opravilo na področju fakultet ljubljanske univerze so rezultati pokazali, da je na žalost še vedno velika večina fakultet delno ali celo popolnoma neprilagojenih za študente invalide. Gibalno ovirani, slepi in slabovidni, gluhi ter naglušni študenti potrebujejo posebne prilagoditve, ki pa se zaradi visokih cen opreme realizirajo šele, ko se na fakulteto vpiše kak študent, ki to opremo potrebuje in po nenehnih vzpodbudah društva in okolice.

Stopnja izobrazbe se v svetu in prav tako v Sloveniji viša. Invalidi so težko zaposljiva kategorija, večina med njimi pa lažje opravlja poklice, ki ne zahtevajo večjega fizičnega napora. Z višjo izobrazbo imajo tudi invalidi bolj fleksibilne možnosti za zaposlitev. Kljub

temu si večina delodajalcev zaradi strahu pred nižjo učinkovitostjo in zaradi neznanja ne upa zaposliti invalida, predvsem slepega ali slabovidnega delavca. V miselnosti zdravih ljudi še vedno obstaja stereotip, da delavec na invalidskem vozičku lahko opravlja pisarniško delo, gluhi lahko izbira med mnogimi poklici, za slabovidne, predvsem pa za slepe, pa še vedno obstaja prepričanje, da niso »sposobni« za delo. Da bi spremenili takšno razmišljanje in omogočili boljše možnosti invalidov, v Društvu študentov invalidov raziskujejo možnosti in pogoje zaposlitve, stanovanjske in življenjske probleme s katerimi se srečuje ta skupina ljudi po zaključenem izobraževanju (Društvo študentov invalidov Slovenije 2003).

EMPIRIČNI DEL

3. ANALIZA PREDNOSTI IN SLABOSTI PROCESA INTEGRACIJE

Zakon otrokom s posebnimi potrebami omogoča vpis v redne osnovne šole. Slepí in slabovidni otroci imajo tako možnost ostati doma v krogu svoje družine in obiskovati lokalno šolo v domačem kraju. Prednost takšnega načina izobraževanja je sicer, da otroci ostanejo v znanem okolju, vendar imajo slepi in slabovidni posebne potrebe, ki jim v rednih šolah težko zadovoljijo. Naučiti se morajo tudi orientacije, brajeve pisave in osvojiti posebne tehnike vključevanja v družbo. Otroci, ki so vključeni v Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani in obiskujejo šolo s prilagojenim programom se norm za življenje s polnočutečimi naučijo v šoli, pri integriranih pa je normalen razvoj na tem področju težko zagotoviti.

Namen moje raziskave je bil ugotoviti:

- *ali je integracija v redne osnovne šole primerna za slepe in slabovidne otroke,*
- *kakšne so njene prednosti in pomanjkljivosti in*
- *zakaj se posamezni starši in otroci odločijo zanjo.*

Strokovna literatura navaja, da je tako slabovidne kot slepe možno integrirati v redne osnovne šole. To dopušča tudi zakon. Z raziskavo sem želela ugotoviti ali je integracija primerna tudi v praksi in kaj o tem meni populacija, ki jo ta problematika zadeva.

Zanimalo me je ali prihaja do razlik med mnenji strokovnjakov in ljudi z okvaro vida. Namerno sem v raziskavo vključila dve slepi in eno slabovidno osebo, ki izobraževanje že zaključile, ker sem menila, da lahko oni najboljše predstavijo svoje občutke, mnenja in dogodke, ki so jih preživljali v zavodu, med integracijo in ob prehodih iz ene v drugo obliko izobraževanja.

Tekom poglobljenih razmišljanj o področju izobraževanja slepih in slabovidnih sem ugotovila, da se vedno več mladostnikov z okvaro vida odloča za vpis v redne srednje šole ter visokošolske ustanove in fakultete. Zanimalo me je, kako poteka prehod od osnovnošolskega izobraževanja v zavodu v redne srednje šole, kakšne šoke in stiske preživljajo mladi, kako se vklopijo v okolje in kako jim pri tem pomaga tiflomobilna služba.

4. METODOLOŠKI PRISTOP

Raziskava je bila izvedena po načelih in metodah kvalitativnega raziskovanja. Je eksplorativnega značaja, saj je namen ugotoviti, katera oblika izobraževanja (v rednih šolah ali zavodu) je za slepe in slabovidne primernejša, kateri dejavniki vplivajo na odločitev o izbiri šole ter kateri dejavniki vplivajo na uspešnost pri izobraževanju.

Podatke sem zbirala s pomočjo intervjujev. S slepo in slabovidno populacijo sem izvedla nestrukturirane intervjuje, ker sem menila, da bom želene podatke najlažje dobila z manj togim, toku sledečim pogovorom in spraševanjem. Prepričana sem bila, da bom na ta način lažje pridobila informacije o življenju konkretne osebe: kje se je šolala, kako je način izobraževanja vplival nanjo in kakšno je po lastnih izkušnjah njeno mnenje o različnih možnostih, ki jih ponuja naš šolski sistem.

S profesorico - tiflopedagoginjo, ki dela na področju mobilne službe sem izvedla strukturiran intervju. Pred tem sem že opravila razgovore s slepima in slabovidno osebo in so se mi že izoblikovana vprašanja, na katera sem želela, da mi strokovnjakinja odgovori. Zaradi časovne stiske in prostorske oddaljenosti sva se dogovorili, da opravima intervju preko elektronske pošte.

Intervjuje sem izvedla s štirimi osebami. Od tega sta dve osebi slepi, ena je slabovidna, ena je normalno videča in poučuje slepe in slabovidne, je tiflopedagoginja, dela na področju mobilne službe in nudi pomoč slepim in slabovidnim, ki se šolajo v rednih osnovnih in srednjih šolah širom Slovenije.

Prva slepa oseba je ženskega spola in je stara 33 let. Slepa je od četrtega leta starosti. Vključena je bila v vrtec Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani in tam tudi končala osnovno šolo. Obiskovala je srednjo šolo za telefonista in administratorja v Centru slepih in slabovidnih Škofja Loka in je zaposlena kot telefonist. Njeno izobraževanje je od pričetka do zaključka šolanja potekalo segregirano. Intervju sem izvedla 7.7.2006 na njenem domu. Pogovor je trajal eno uro in pol. Ker nikdar ni bila vključena v integrirano obliko izobraževanja, sva govorili predvsem o obdobju, ki ga je preživela v Zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, njenih željah, prednostih in omejitvah izobraževanja v zavodu ter njenem doživljanju segregiranega izobraževanja.

Druga slepa oseba je moškega spola star 34 let in je slep od rojstva. V Zavodu za slepo in slabovidno mladino je zaključil osnovno šolo, se vpisal na redno gimnazijo, zaključil študij zgodovine in etnologije na Filozofski fakulteti in vpisal študij politologije na Fakulteti za družbene vede. Poučuje v Zavodu za slepo in slabovidno mladino. Osnovno šolo je zaključil v segregaciji, nato je bil vključen v integracijo. Intervju sem izvedla 15.7.2006, trajal je uro in pol, sam pogovor pa še veliko dlje. Edini med intervjuvanci je občutil prehod iz segregiranega v redno izobraževanje, zato sva govorila predvsem o njegovih izkušnjah prehoda ter prednostih in pomanjkljivostih enega in drugega.

Slabovidna oseba je stara 28 let in je moškega spola. Ostrina vida se mu v toku življenja spreminja. Obiskoval je redno osnovno šolo v domačem kraju, končal gimnazijo in vpisal študij prava. Zaposlen je v Društvu študentov invalidov Slovenije in se med drugim ukvarja s problematiko slepih in slabovidnih študentov. Celotno izobraževanje je potekalo v integraciji. Intervju sem izvedla 14.7.2006. Pogovor, ki je trajal 45 minut, je potekal v prostorih Društva študentov invalidov Slovenije. Gre za človeka, ki mu je preostanek vida omogočal šolanje v rednih izobraževalnih programih, zato sva govorila o integrirani obliki izobraževanja. Veliko mi je znal povedati tudi o integraciji, tako s teoretičnega kot s praktičnega vidika, saj se tudi sam ukvarja s to problematiko. Zaposlen je na Društvu študentov invalidov Slovenije in me je presenetil s podatkom, da se vse več slepih in slabovidnih odloča za študij. Razložil mi je tudi, kako jim društvo pomaga prebroditi težave, s katerimi se srečujejo.

Mobilna tiflopedagoginja dela s slepimi 10 let. Po izobrazbi je prof. športne vzgoje in prilagojene športne vzgoje ter opravlja delo učitelja športne vzgoje in mobilnega tiflopedagoga. Že 7 let pomaga osnovnošolcem in srednješolcem, ki se izobražujejo v rednih izobraževalnih ustanovah. Vprašanja sem ji poslala po elektronski pošti dne 6.7.2006, odgovorila mi je dne 26.8.2006.

Vsi, razen tiflopedagoginje, s katero sem intervju opravila po elektronski pošti, so pristali, da pogovor snemam na diktafon.

Tako populacijo sem izbrala zato, ker sem želela zbrati raznolike izkušnje in poglede na problematiko. Zanimalo me je mnenje slepih in slabovidnih, ki lahko iz prve roke povedo svoje izkušnje, na drugi strani pa mnenje tistih, ki se ukvarjajo z njihovim izobraževanjem. Med slepimi in slabovidnimi sem namerno izbrala osebe, ki so izobraževanje zaključile, ker

lahko podajo svoje izkušnje iz različnih stopenj izobraževanja. Razlikujejo pa se tudi po stopnji izobrazbe, načinu izobraževanja in odstotku preostalega vida. Večji poudarek sem namenila pripovedovanju slepih in slabovidnih, ker menim, da z lastnimi izkušnjami integracijo lažje ovrednotijo.

Kvalitativna analiza podatkov

Podatke sem obdelala in analizirala po kvalitativni metodi. Na diktafon posneto gradivo sem najprej natipkala v pripovedni obliki. Nato sem natisnjene intervjuje večkrat prebrala in ob tem podčrtovala stavke in odlomke, ki so se mi zdeli pomembni za analizo, jim pripisala pojme in izločila stavke, ki ne opisujejo stvari pomembne za mojo analizo. Pogovore sem zapisala tako, kot so bili slišati na diktafonu. Odpravila sem le slovnične napake in jih oblikovala tako, da bralcu omogočajo tekoče branje. Izbrano besedilo sem razčlenila in ga odprto kodirala. S pomočjo računalniškega programa Microsoft Office Excel sem oblikovala tri tabele, za vsakega intervjuvanca svojo. V njo sem zapisovala zame pomembne stavke, dele besedila in jim pripisovala pojme. Nato sem vse prosto pripisane pojme zbrala v seznam in jih povezala v kategorije.

TEHNIKE PRILAGAJANJA.

- 7 " Ne moreš se orientirat na vid, ampak samo na tip"
- 47 "Pri nas je že malo drugače, potrebna je še kakšna druga oprema."
- 169 "Samo v prvi vrsti sem sedel in čas za teste so mi podaljšali."
- 185 "Danes je bistveno lažje zaradi tehnologije. Knjigo lahko skeniraš in jo bereš v brajici."

Ta postopek sem izvedla z vsakim intervjujem posebej. Zbrala sem vse kategorije iz vseh treh intervjujev, jih definirala in primerjala s podatki, ki sem jih s pomočjo intevjuja pridobila od tiflopedagoginje.

Intervjuja z učiteljico nisem posebej razdelala, ker je odgovarjala na način, ki sam po sebi poudarja bistvene podatke. Odgovore je zapisala predvsem v obliki alinej.

Na podlagi podatkov zbranih v intervjujih sem postavila poskusno teorijo.

Kvalitativna analiza podatkov in prepis intervjujev iz diktafona se nahajata v prilogi.

Definicije pojmov

Osebnostne lastnosti

So edinstvena in sorazmerno trajna organizacija lastnosti posameznika, ki omogoča doslednost in edinstvenost človekovega vedenje. Omogočajo zavedanje lastne identitete in zmožnost samodoživljanja. V procesu socializacije predstavljajo določen potencial usmerjanja, samoaktivnega delovanja in integracije v okolje.

Odnos

Pojasnjuje relacijo med elementi. Elementi se med seboj povezujejo in vplivajo drug na drugega. Oblikujejo se občasni ali trajnejši stiki med ljudmi ali skupinami, v okviru katerih so le- ti drug z drugim ali nasproti drugemu. Družba je celota medčloveških odnosov, ki povezujejo posameznike in skupine v bolj ali manj trdno celoto. V raziskavi sem se osredotočila na razmerje odnosov med člani družine, med sodelavci šole, med otroci, starši in šolo, med vrstniki, med otroci, starši in zavodom ter med slepimi in tretjimi osebami.

Usposobljenost

Predstavlja znanje in izkušnje za uspešno delovanje. Določa raven znanja, ki jo potrebujejo delavci zavoda in učitelji v rednih izobraževalnih ustanovah, za delo s slepimi in slabovidnimi. Vključuje različne oblike izobraževanja in praktične izkušnje.

Tehnike prilagajanja

So dejavnosti, ki jih je človek uporabil za lažje delovanje v naravnem okolju. Obsegajo posebne načine in oblike dela, ki jih slepi in slabovidni potrebujejo za uspešno izobraževanje ter oblike pomoči in vedenja, ki jih pri tem uporabljajo strokovnjaki in širše okolje.

Mnenja in izjave o integraciji

Integracija predstavlja notranje utrjevanje družbe ali skupine okrog ideje, vrednote ali cilja, tako, da jih njihovi pripadniki štejejo za svoje in se zanje zavzemajo. Pomeni vključenost v okolje. Mnenja slepih in slabovidnih predstavljajo odzive na tovrstno delovanje.

Ureditev pojmov:

Odgovori in stavki od:

1 – 42 - pogovor s slepo žensko

43 – 126 - pogovor s slepim moškim

127 – 187 - pogovor s slabovidnim moškim

5. RAZPRAVA

Predvidevala sem, da bom naletela na težave pri zbiranju podatkov in da bom le s težavo pripravila ljudi k sodelovanju. Bila sem prijetno presenečena, saj so vse osebe s katerimi sem vzpostavila kontakt, nemudoma privolile v sodelovanje. S slepima in slabovidno osebo sem z lahkoto vzpostavila odprt pogovor brez zadržkov, tiflopedagoginja pa si je vzela čas za obsežno pisno predstavitev problematike. Prav njihova pripravljenost, da spregovorijo o svojih težavah in izkušnjah ter posredujejo informacije širši javnosti največ pripomore k učinkovitejšemu, lažjemu in kvalitetnejšemu izobraževanju prihodnjih generacij otrok z okvaro vida.

Tiflopedagoginja, s katero sem kontaktirala je mnenja, da je integracija lahko uspešna, če so zagotovljeni vsi naslednji pogoji:

1. v predšolskem obdobju je imel slep ali slaboviden otrok ustrezno specialno tiflopedagoško pomoč,
2. opremljenost otroka s specialnimi veščinami in pripomočki,
3. sposobnosti otroka,
4. čim zgodnejša usmeritev otroka in pridobitev odločbe o usmeritvi, da je otrok lahko strokovno obravnavan s strani Zavoda,
5. pripravljenost staršev na sodelovanje z vsemi, ki so vključeni v obravnavo in poučevanje njihovega otroka,
6. v času šolanja mora imeti zagotovljeno ustrezno strokovno pomoč različnih strok (medicinska, tiflopedagoška),
7. zagotovljeni morajo biti ustrezni pogoji na šoli, kamor je vključen slep ali slaboviden otrok (materialni, kadrovski),
8. medsebojno zaupanje vseh vpletenih.

Na tem mestu bi najbolj poudarila sposobnosti otroka. Lahko so zagotovljeni vsi ostali pogoji, vendar je od posameznega otroka odvisno ali bo lahko sledil zadanim nalogam. Slabovidna oseba vključena v mojo raziskavo je obiskovala redno osnovno šolo, vendar navaja, da je bilo potrebnega veliko truda, da je brez večjih težav sledila sošolcem. Vsi vpleteni v raziskavo navajajo, da je posamezniku v veliko pomoč vsak procent preostalega vida. Slepi imajo težjo nalogo. Slepa ženska vključena v raziskavo navaja, da se ne vidi med rednimi učenci in si ne more predstavljati, da bi edina znotraj razreda potrebovala prilagojen način dela. V primeru

integracije bi morala imeti ves čas pouka ob sebi strokovnjaka - tiflopedagoga, ki bi ji pomagal. Slep moški je bil vključen v osnovno šolo v zavodu, ker takrat še ni bilo pravnih možnosti za integracijo. V današnjem času bi se vsekakor poskusil vključiti v redno osnovno šolo, strinja pa se, da bi ob tem potreboval veliko pomoči staršev in strokovnjakov.

Integracija je tako v prvi vrsti odvisna od želj in sposobnosti otroka, enako pomembna pa je pomoč staršev in sodelovanje strokovnjakov.

Slabovidni potrebujejo tako v predšolskem obdobju kot v času šolanja manj specialne tiflopedagoške pomoči kot slepi. Slaboviden moški vključen v raziskavo se je tako lažje vključil v redno osnovno šolo, slepi osebi pa sta bili vključeni v poglobljeno obravnavo šele zadnje pol leta pred vstopom v osnovno šolo. To je absolutno premalo, da bi se otrok naučil posebnih veščin, ki bi mu omogočale socialno vključevanje med videče vrstnike znotraj redne osnovne šole. Otrok mora biti pred vstopom v šolo opremljen s specialnimi veščinami, naučiti se mora orientacije, komunikacije, socializacije itd.

Slepi in slabovidni potrebujejo pri učenju in delu posebne pripomočke, ki jih posamezne redne osnovne šole velikokrat s težavo priskrbijo. Slabovidna oseba je potrebovala manjše tehnične pripomočke, s katerimi je relativno lahko rokovati (lupa, poseben geometrijski pribor itd.) in jih navadno lahko priskrbijo starši brez večjih materialnih stroškov. Slepi pri učenju potrebujejo večje prilagoditve. Učijo se s pomočjo tipne zaznave in si težko ustvarijo predstave o stvareh. Potrebujejo prilagojene reliefne zemljevide, predmete morajo otipati (npr. umetna ovca), za pisanje potrebujejo Braillov pisalni stroj ali računalnik, stroške teh prilagoditev pa posamezna šola pokrije le s težavo. Slepa ženska si ne predstavlja učenja brez teh prilagoditev.

Za uspešno integracijo morajo biti zagotovljeni kadrovski pogoji na rednih osnovnih šolah. Profesorji niso izobraženi za prilagojene oblike dela in so prepuščeni lastni iznajdljivosti. Strah jih je, ker niso usposobljeni za delo z otrokom s posebnimi potrebami, vendar ga sprejmejo, če so postavljeni pred dejstvo. Slaboviden moški, ki je zaključil redno osnovno šolo, navaja, da je bilo v njegovem primeru razvidno, da je učiteljem primanjkovalo znanja za delo s slabovidnim otrokom, vendar so s pozitivnim odnosom pripomogli k uspešni integraciji. Delo so prilagodili po lastnem občutku in z improvizacijo omogočili nemoten pouk za ostale otroke. Težave lahko nastopijo pri učiteljih, ki ne znajo prilagoditi načina dela in enostavno določene dele snovi izpustijo. Prav tako profesorji velikokrat ne vedo, koliko

slepi in slabovidni zmorejo in preveč popuščajo pri ocenjevanju. Slepi se morajo naučiti tudi brajeve pisave, saj so brez nje praktično nepismeni. Zaradi primanjkljajev v znanju ima lahko tak otrok na višjih stopnjah izobraževanja velike težave.

Tem večji odstotek preostalega vida ima posameznik, tem bolj uspešna bo integracija v osnovno šolo. Vsekakor je primerna za slabovidne otroke, ti potrebujejo manj prilagoditev in specialnih znanj. Pri slepih nastopijo večje težave. Za uspešno integracijo slednjih morajo biti izpolnjeni vsi pogoji, ki jih navaja tiflopedagoška stroka, na žalost pa je v Sloveniji takih primerov zelo malo. Velikokrat zataji kateri od zgoraj omenjenih pogojev in takrat smo priča zgolj fizični integraciji in ne tudi socialni. Kljub vsem zahtevanim pogojem, ki morajo biti izpolnjeni za uspešno integracijo, moramo največji pomen pripisati otrokovim sposobnostim. Brez tega kljub pomoči in prilagoditvam otrok ne bo mogel slediti vrstnikom ali pa bo moral ves prosti čas nameniti učenju.

Vsekakor ima vsaka oblika izobraževanja, tako integrirana kot segregirana, svoje prednosti in pomanjkljivosti. Zanimalo me je, kako na posamezno alternativo gleda strokovnjakinja, njeno mnenje pa sem primerjala z mnenji slepih in slabovidnih. Zanimalo me je ali in kje prihaja do razhajanj med stroko ter slepimi in slabovidnimi, ki lahko z lastnimi izkušnjami ovrednotijo posamezno obliko osnovnošolskega izobraževanja. Na podlagi odgovorov tiflopedagoginje sem pripravila razpredelnico, v kateri sem razmejila prednosti in pomanjkljivosti integracije ter prednosti in pomanjkljivosti segregacije (glej shemo 2.2).

Shema 2.2.: Prednosti in pomanjkljivosti integracije ter prednosti in pomanjkljivosti segregacije po mnenju tiflopedagoginje.

	INTEGRACIJA	SEGREGACIJA
+	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Bližina doma. ✓ Ohranjanje stikov z vrstniki v domačem okolju, ki jih sicer otroci hitro izgubijo zaradi bivanja v Ljubljani. ✓ Možnost za razvoj socialnih veščin. ✓ Več socialnih stikov in interakcij z videčimi vrstniki. ✓ Otrok se zgodaj uči vključevanja v družbo videčih, ki je za mnoge slepe in slabovidne otroke, ki so v zavodu, težko. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Interdisciplinaren pristop (več strokovnjakov je na enem mestu). ✓ Otrok je bolj individualno obravnavan. ✓ Na voljo so prilagojeni pripomočki in didaktično gradivo. ✓ Poučuje strokovno usposobljen kader. ✓ Otrok ima možnost, da je v skupini z otroci s podobnimi težavami. ✓ Ima več časa za osvajanje znanj in celosten razvoj. ✓ Ima na voljo prilagojene učbenike.
-	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pomanjkljiva priprava šole na sprejem slepega ali slabovidnega otroka. ▪ Neustrezna izobrazba učiteljev. ▪ Nefleksibilnost organizacije pouka, ki narašča od 3. razreda naprej. ▪ Neustrezni materialni pogoji (ni pripomočkov, prilagojenega didaktičnega gradiva, ni orientacijskih točk). ▪ Premajhna zahtevnost in realno ocenjevanje. ▪ Neustrezna organizacija in izvajane dodatne strokovne pomoči. ▪ Poudarek je na osvajanju učne snovi in ne na celostnem razvoju otroka. ▪ Slep ali slaboviden otrok pogosto nima možnosti stikov z vrstniki s podobnimi težavami. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Oddaljenost zavoda od doma in kraja gibanja slepih in slabovidnih otrok. ▪ Manj stika z videčimi vrstniki. ▪ Manjša pripravljenost slepih otrok na vstop v širšo družbo. ▪ Včasih prenizek kriterij pri ocenjevanju oz. premajhne zahteve do otrok.

Vsi sodelujoči v raziskavi, tako slepi in slabovidna oseba kot tiflopedagoginja so na prvem mestu med prednostmi integracije navedli dejstvo, da lahko otrok ostane v domačem okolju. V primeru segregiranega izobraževanja mora pri šestih letih od doma, izjema so le tisti, ki živijo v Ljubljani ali njeni okolici. Otroci v predšolskem obdobju navežejo stik z vrstniki, spletejo se prijateljstva, ko odidejo v zavod pa se te vezi skrhajo. Obe slepi osebi, ki sta se izobraževali v zavodu navajata, da sta ob vrnitvi domov po tolikih letih preživljali hude stiske, ker v domačem kraju nista imeli prijateljev. V zavodu so se sicer spletle vezi med otroci, slepa ženska celo navaja, da se je zelo dobro počutila med sebi enakimi, vendar otrok po tolikem času izgubi stik z videčimi in se težko ponovno vklopi v okolje videčih. Nasprotno slaboviden moški, ki se je izobraževal integrirano, pripisuje izjemen pomen dejstvu, da se je lahko izobraževal v domačem kraju, skupaj z vrstniki in tako sklenil mnoga prijateljstva, ki trajajo še danes.

Pomanjkljivost integracije je, da redne osnovne šole niso primerno pripravljene na sprejem slepega in slabovidnega otroka. Učitelji nimajo ustrezne izobrazbe, med tem ko v zavodu poučuje strokovno usposobljen kader, na enem mestu pa so zbrani tudi drugi strokovnjaki, ki se ukvarjajo s to problematiko in je možen interdisciplinaren pristop. V zavodu je otrok obravnavan individualno ter ima več časa za osvajanje znanj in celosten razvoj, nasprotno pa se mora v rednih šolah prilagajati tempu ostalih otrok. Redne šole prav tako niso opremljene s posebnimi pripomočki, brez katerih si slepi ne predstavljajo pouka. Poudariti moram, da slep moški, s katerim sem opravila intervju, ni pomislil na možnost, da šola ne bi bila zadostno opremljena, saj je seznanjen z integracijskim zakonom, ki navaja, da so šole posebne pripomočke dolžne zagotoviti. Zaupal mi je, da bi, če bi imel slepega otroka in bi ocenil, da ima dovolj visoke sposobnosti, tega vpisal v redno osnovno šolo, želel pa bi, da je otoku zagotovljena dodatna strokovna pomoč, ki jo navaja zakon.

Slaboviden moški sicer navaja, da tekom izobraževanja ni potreboval dodatne pomoči strokovnjakov, ker mu je preostanek vida omogočal samostojno delo, otroci v integraciji, ki vidijo manj in slepi otroci pa nujno potrebujejo tiflopedagoško pomoč. Mobilni pedagogi obiskujejo slepe in slabovidne otroke v rednih osnovnih šolah in izvajajo dodatno strokovno pomoč na področju orientacije in mobilnosti, računalništva, opismenjevanje v brajici, vsakodnevnih opravil, socializacije, posameznih predmetnih področij, vaj za vid itd. Sodelujejo z učitelji pri reševanju različnih težav in pripravi ter izvedbi individualiziranega načrta. Zakon navaja, da se dodatna strokovna pomoč izvajala kontinuirano 1-3x na teden, po

navedbah tiflopedagoginje pa se dejansko izvajata po dve šolski uri na 14 dni. V mobilni službi je za potrebe celotne Slovenije zaposlenih 11 pedagogov, 10 jih svojo delovno obveznost dopolnjuje tudi z učenjem na Zavodu. Glede na zahtevano število ur dodatne strokovne pomoči, je po njenem mnenju mobilnih pedagogov dovolj, vendar zaradi razpršenosti otrok fizično niso sposobni zagotoviti zadostne pomoči:

Sama sem v šol. letu 2005/06 spremljala 6 predšolskih, 3 osnovnošolske otroke in 9 srednješolcev. Zaradi razpršenosti otrok se poslužujemo različnih oblik nudenja pomoči. Nekateri otroci prihajajo tedensko na obravnave v regijski center v Mariboru ali Ljubljani, druge obiskujemo na 14 dni, tretji se vključujejo v skupinske dejavnosti v Zavodu ali taborih. Za primer naj dam moj primer. Spremljam predšolske otroke v Mariboru, Mežici, Postojni, Celju, Žalcu, Ljubljani. Vsi otroci potrebujejo 2-3 ure pomoči na teden, mogoče kdo tudi več. Poleg njih pa naj obravnavam še ostale osnovnošolce in srednješolce. Če grem na primer v Mežico, potrebujem za vožnjo v eno smer 2 uri, včasih tudi več, delam z otrokom eno uro in potem grem kam – v Maribor, Celje, Postojno, Ljubljano? Ko bi prišla v vrtec, tam otroka ne bi več našla, ker je že konec dopoldneva.

tiflopedagoginja

Po sprejetju integracijskega zakona se starši pogosto odločajo, da svoje otroke vpišejo v redne osnovne šole v bližini njihovega doma, saj bi si v nasprotnem primeru očitali, da otroku niso dali možnosti, da bi se izobraževal v domačem kraju s svojimi vrstniki. Drug razlog za odločitev staršev o integraciji, ki ga prav tako navajajo tako slepi in slabovidni kot tiflopedagoginja, je, da starši program, ki se izvaja v Ljubljani podcenjujejo. Nanj ne gledajo enakovredno kot na program rednih osnovnih šol, ne zavedajo pa se, da je enakovreden in celo dopolnjen s specialnimi vsebinami (orientacija, urejanje, socializacija itd.). Posledica trmoglavega ravnanja staršev pa je velikokrat prešolanje otrok v zavod že v 2. ali 3. razredu, ko je lahko že veliko zamujeno.

Vsi vključeni v raziskavo se strinjajo, da je integracija vsekakor primerna za slabovidne otroke, če ne gre za kombinacijo motenj. Slabovidni otroci si pri izobraževanju in vsakdanjem življenju lahko pomagajo s preostankom vida in potrebujejo manj prilagoditev. Brez večjih težav se lahko vključijo v okolje in med vrstnike. Slabovidna oseba, s katero sem opravila intervju, poudarja, da ji integracija ni povzročala večjih težav in je vesela, da ji ni bilo potrebno pri 6. letih oditi v zavod. Če bi se ji vid poslabšal, pa bi verjetno izobraževanje nadaljevala segregirano.

Mnenje o integraciji slepih na ravni osnovnih šol se nekoliko razlikuje med slepimi, slabovidnimi in tiflopedagoginjo. Slednja navaja, da večina slepih in slabovidnih otrok v integraciji zaključi redno osnovno šolo, vendar opozarja, da je prevelik poudarek šolskega sistema na storilnosti. Predvsem slepi otroci za celosten razvoj potrebujejo več. Če otrok nima kombiniranih motenj in je "samo" slep, je sposoben zaključiti redno osnovno šolo, srednjo šolo in celo univerzitetni študij, vendar nujno potrebuje strokovno pomoč in podporo staršev. Tudi slepi in slabovidni so največji pomen pripisovali družini. Slep ali slaboviden otrok kljub samostojnosti pri izobraževanju potrebuje veliko vzpodbud in podpore. Dobro družinsko ozračje in razumevanje med člani vpliva na otroka zelo pozitivno.

Pred vključitvijo otroka v redno osnovno šolo moramo upoštevati njegove osebne lastnosti in sposobnosti. Integracije ne smemo izvajati za vsako ceno, saj se mnogi ne želijo izobraževati med videčimi vrstniki. Slepa ženska mi je zaupala, da ne bi zmogla dela v redni osnovni šoli, v zavodu pa se je med sebi enakimi počutila dobro. Nasprotno bi slep moški raje izbral izobraževanje v redni osnovni šoli, če bi imel to možnost. Strinja pa se s tiflopedagoginjo, da bi potreboval pomoč strokovnjakov in družine, zagotovljeni bi morali biti tehnični pripomočki in kadrovski pogoji. Učitelj ima pomembno in odgovorno nalogo, saj mora znati otroku poiskati prilagoditve in nadomestne vsebine. Učitelji v osnovnih šolah v večini primerov niso strokovno usposobljeni, zato je nujno, da se izobražujejo na seminarjih, ki jih organizira Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani.

V šolskem letu 2005/06 je imelo odločbo o usmeritvi na osnovnošolski ravni 62 otrok, od teh se jih je 34 izobraževalo v zavodu, na prste ene roke lahko preštejemo tiste, ki so bili vključeni v osnovne šole s prilagojenim programom, ostali pa so se izobraževali v integraciji. Iz podatkov je razvidno, da se dobra polovica otrok še vedno izobražuje v zavodu, iz leta v leto pa število integriranih narašča. Rezultati kažejo, da so tudi slepi otroci uspešni pri zunanjih preverjanjih v osnovni šoli, poklicni maturi ali maturi. Tiflopedagoginja je zagovornica integriranega izobraževanja, poudarja pa, da morajo biti na vključevanje dobro pripravljeni vsi vpleteni še pred vstopom v vrtec ali šolo. Še vedno se namreč dogaja, da se priprave in reševanje težav prične šele, ko je otrok že vključen v razred.

Slepi in hudo slabovidni se morajo za samostojno življenje naučiti orientacije, komunikacije, socializacije in samourejanja. Naučiti se morajo tudi Braillove pisave in kako uporabljati prilagojene pripomočke. Učitelji v osnovnih šolah niso usposobljeni za te vrste učenja,

tiflomobilna služba pa ne more zagotavljati zadostne dodatne pomoči. Zato so slepi in slabovidni mnenja, da bi bila predvsem za slepe in močno slabovidne dobra kombinacija segregiranega in integriranega izobraževanja. Prve razrede osnovne šole bi otroci obiskovali v zavodu, kasneje pa bi se vključili v redne osnovne šole. Čas prehoda bi moral biti odvisen od posameznikovih sposobnosti in razvoja. Otroci bi se lahko postopno vključevali v redne šole pri posameznih predmetih, določene predmete pa bi še vedno obiskovali v programu s prilagojenim izvajanjem. Žal pa ni jasno kako bi kombiniranje fizično rešili, saj se edina šola v Sloveniji, ki izvaja enakovreden program s prilagojenim izvajanjem za slepe in slabovidne, nahaja v Ljubljani.

Slaboviden moški me je opozoril, da morajo ljudje z okvaro vida nameniti veliko pozornosti medčloveškim odnosom. Velikokrat se ne morejo udeležiti enakih dejavnosti kot vrstniki, slepi npr. ne morejo igrati nogometa, ne hodijo v kino itd. Raziskave sicer kažejo, da so jim sošolci v šoli pripravljeni pomagati, tesnejših prijateljskih stikov pa ne navežejo. Pri integraciji moramo biti zato previdni, da bo zajela fizično, edukacijsko in socialno področje. Zgolj s fizično integracijo slep otrok več izgubi kot pridobi.

Srednješolski center v Škofji loki je slepim in slabovidnim ponujal številne izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem. Mladostnike so usposabljali za poklice, ki zahtevajo lažje ročne spretnosti, ker pa je danes zaradi razvoja tehnologije te poklice nadomestila strojna oprema, se ti izobraževalni programi ne izvajajo več. Zaradi vse večje integracije je vse manj mladostnikov, ki se izobražujejo segregirano, zato se trenutno v okviru Zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani izvaja le še en enakovreden srednješolski program s prilagojenim izvajanjem, katerega so v preteklem šolskem letu obiskovali le 4 učenci.

Uspešnost dijaka in integracije je po mnenju tiflopedagoginje odvisna od povsem enakih pogojev kot pri integraciji osnovnošolcev. Mladostniki so sicer veliko bolj samostojni kot v osnovni šoli in so že osvojili določena znanja, ki jih potrebujejo za vključitev v svet videčih, še vedno pa potrebujejo prilagoditve pri delu in veliko podporo tako staršev kot strokovnjakov. Mobilni tiflopedagogi nudijo pomoč tudi dijakom. Zanimivo je dejstvo, da imajo srednješolci v povprečju 3-5 ur dodatne strokovne pomoči na teden, osnovnošolci pa v najboljšem primeru 2-3 ure na teden. Pomoč je razdeljena na različna področja glede na potrebe dijaka in zajema posamezna predmetna področja, priprave na maturo in učenje

specialnih veščin. Slabovidna oseba navaja, da te pomoči ni potrebovala, slep moški pa se je ni posluževal, ker so mu veliko pomagali sorodniki.

Zavod mladostnikom ponuja le en srednješolski program, zato se danes večina slepih in slabovidnih vpiše na redne srednje šole. V šolskem letu 2005/06 se je zunaj zavoda izobraževalo 46 dijakov, v njem pa 4. Nekateri mladostniki, ki so osnovno šolo zaključili v zavodu, si želijo vrnitve domov in se odločijo za srednjo šolo v ali blizu domačega kraja, mnogi pa se nastanijo v dijaškem domu v Zavodu in obiskujejo različne srednje šole v Ljubljani. Naj omenim, da ena izmed slepih dijakinj obiskuje Bežigradska gimnazijo, eno najzahtevnejših srednjih šol v Sloveniji in je na dobri poti, da jo zaključi zelo uspešno.

Za mladostnike, ki se iz osnovnošolske segregacije vključujejo v srednješolsko integracijo, je prehod lahko zelo težak. Sprejeti morajo drugačen način dela, prilagojen videčim, ne poznajo vrstnikov (v zavodu je tako malo otrok, da se vsi poznajo med seboj) in morajo sklepati nova prijateljstva. Nekateri se ne čutijo dovolj sposobni in se raje odločijo za dokončanje izobraževanja v zavodu. Med intervjujem z obema slepima osebama, ki sta osnovno šolo zaključili v zavodu, sem izvedela, da si otroci v njem ne pridobijo zadostne samostojnosti, saj jim učitelji in drugi delavci nenehno nudijo pomoč, na katero se otroci hitro navadijo. Na tem mestu so za prehod odločilne osebne lastnosti, sposobnosti otroka in podpora družine. Otroci, ki so integrirani že v osnovni šoli, izobraževanje nadaljujejo manj stresno.

Slepi in slabovidni ne morejo opravljati vseh poklicev, zato morajo pred vpisom v srednjo šolo dobro premisliti, kateri program je za posameznega dijaka primeren glede na vidne sposobnosti. V preteklosti so se navadno integrirano izobraževali predvsem v gimnazijah, danes pa se odločajo še za srednjo zdravstveno in ekonomsko šolo, slabovidni tudi za poklic računalničarja. Vključujejo se lahko na delovna mesta, ki ne zahtevajo veliko gibanja in fizičnih obremenitev. Čim višjo izobrazbo imajo tem večjo možnost imajo, da se zaposlijo. Pri izbiri srednje šole je tako pomembno, da dolgoročno razmislijo katero delovno mesto želijo zasesti in si z izbiro srednje šole pustijo odprte možnosti za študij. Mnogi po končani srednji šoli ne dobijo zaposlitve in nadaljujejo izobraževanje na univerzi, da lažje in bolj koristno premostijo čas, ko bi bili sicer brezposelni.

Slepi in slabovidni študenti niso deležni nobene pomoči razen seveda medicinske. Vpisujejo se na različne fakultete, predvsem družboslovnih smeri, in bi jim tiflopedagogi težko nudili

kvalitetno pomoč. Kader ni strokovno usposobljen, profesorji večinoma ne morejo prilagajati predavanj potrebam slepega ali slabovidnega, so pa, po navedbah intervjuvancev, pripravljeni prilagajati način preverjanja znanja.

Po zakonu so slepi in slabovidni deležni le določenih bonitet pri vpisu in upravičeni do višje štipendije. Vključeni so na prednostni seznam za nastanitev v študentskem domu, organizacijsko in finančno pa so prepuščeni sami sebi. Na tem področju je veliko prispevalo Društvo študentov invalidov Slovenije, ki organizira prevoze na predavanja, omogoča preslikavo in povečavo učnega gradiva za slabovidne, organizira razne druge dejavnosti, zbira finančna sredstva za nakup prilagojene opreme, pomaga študentom pri reševanju pravnih in psihičnih težav, seznanja javnost o težavah študentov invalidov in njihovi pravici do študija itd.

Tako kot pri vseh ostalih stopnjah izobraževanja, je tudi v času študija izrednega pomena vloga družine. Osebe, ki se odločijo za študij morajo biti že dobro pripravljene na življenje v svetu videčih, imeti morajo (izredne) sposobnosti in podporo družine, ki mora študenta podpirati moralno in finančno. V današnjem času si težko predstavljamo slepega ali slabovidnega študenta brez prilagojene računalniške tehnologije, ki je s finančne plati težko dostopna povprečnemu državljanu. Če želimo uresničevati načela enakih možnosti za izobraževanje in s tem zmanjšati njihovo potencialno družbeno neenakost in odvisnost, bi morala država dopolniti zakonodajo, ki zadeva področje organiziranja in financiranja študentov invalidov. Obstoječa zakonodaja je preohlapna in mnogim onemogoča, da bi dosegli izobrazbeni standard, ki bi ga bili sicer, ob podpori države sposobni doseči. Slepi in slabovidni si želijo, da bi imeli manj težav pri doseganju visoke izobrazbe, želijo si zaposlitve in da bi sami lahko poskrbeli za dostojno življenje.

6. POSKUSNA TEORIJA O PRIMERNOSTI IN USPEŠNOSTI INTEGRACIJE SLEPIH IN SLABOVIDNIH OTROK V OBIČAJNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE

Zakon slepim in slabovidnim otrokom omogoča vpis v redne izobraževalne ustanove vse od pričetka vzgojno - izobraževalnega procesa. Določa tudi pravico otroka do pomoči strokovnjaka, usposobljenega za delo s slepim ali slabovidnim otrokom ter pravico otroka in šole do opremljenosti s posebnimi pripomočki. Formalno je tako vse pripravljeno za vstop slepega ali slabovidnega otroka v običajni vrtec, vpis v redno osnovno šolo in odprte vse možnosti, da svoje izobraževanje nadaljuje v smeri in do stopnje po lastnih željah ter zmožnostih. Na prvi pogled so odpravljene vse ovire, ki bi te otroke kakor koli omejevale pri izobraževanju v običajnih izobraževalnih ustanovah in so jim tako rekoč odprta vsa vrata za enakovredno vključenost.

Država je formalno sicer omogočila enake možnosti, vendar se moramo zavedati, da slepe in slabovidne na poti izobraževanja še vedno omejujejo mnogi dejavniki. Ta populacija ima posebne potrebe, ki so posledica senzornega primanjkljaja. Tem večji kot je odstotek preostalega vida, tem manjše prilagoditve posamezniki potrebujejo. Nasprotno pa imajo slepi večje težave pri ustvarjanju predstav, pri funkcioniranju so specifično ovirani in so v vsakdanjem življenju odvisni od pripomočkov in pomoči soljudi. Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani je specializirana izobraževalna ustanova, ki pri izobraževanju upošteva posebne potrebe otrok in mladostnikov. Slepe in slabovidne poučujejo s prilagojenimi tehnikami in jih opremijo z znanjem za čim bolj neodvisno življenje. V zavodu se otroci naučijo brajeve pisave, samourejanja, orientacije, mobilnosti in drugih veščin, ki jih potrebujejo v vsakdanjem življenju. Negativna posledica izobraževanja v zavodu, ki lahko posameznike spremlja celo življenje, pa je pretirana odvisnost od soljudi in pomanjkanje samoiniciative. Otroci se hitro naučijo, da jim je pomoč vedno na voljo, saj jim vzgojitelji posvečajo veliko pozornosti in organizirajo vsakodnevne aktivnosti. Tako velikokrat zunaj zavoda ne znajo uporabiti znanja, s katerim so jih opremili strokovnjaki.

Slepi in slabovidni otroci navadno obiskujejo redne vrtce, saj se v tem obdobju še ne odvijajo procesi formalnega izobraževanja in vzgojiteljice skozi igro ostale otroke z malo truda navajajo na drugačnost in sprejemanje le te. Otroci med seboj navežejo stike, se spoprijateljijo, nato pa so mnogi odtrgani iz znanega okolja in morajo v osnovno šolo v zavod v Ljubljano. Prisiljeni so zapustiti svoj dom, posledično pa se prekinejo tudi prijateljstva med

vrstniki. Ob tem trpijo tako otroci kot starši in družina kot primarna otrokova skupnost izgubi svoj pomen. Predvsem iz tega razloga si starši želijo, da bi otroka lahko vpisali v redno osnovno šolo v domačem kraju. Pri slabovidnih otrocih je to veliko lažje, saj potrebujejo manj prilagoditev in so se že v preteklosti starši velikokrat uspeli dogovoriti z redno osnovno šolo, da sprejmejo otroka (46 "Slabovidnih je bilo seveda več, ker recimo če kdo ni zelo slaboviden, se v bistvu da celo prikrit, pa tudi, če je nekdo slaboviden je lažje. Ni velikih posebnosti. Drugače so skoraj podobno polnočuteči."). Danes pa zakon to omogoča tudi slepim otrokom.

Pri vključevanju otroka v redno izobraževalno ustanovo so zelo pomembne **osebnostne lastnosti** otroka. Starši poznajo svojega otroka najbolje, zato lahko oni najbolje ocenijo ali ima otrok takšne *sposobnosti*, da bo lahko pri pouku in učenju sledil svojim polnočutečim vrstnikom. Otroka morajo ovrednotiti kar se da objektivno, vendar velikokrat sodijo po sebi in se na znajo postaviti v otrokovo vlogo (32 "Včasih so tudi starši krivi, da otroka preforsirajo. Rečejo, pa saj bo, ne vedo pa kaj se odvija v otroku. Ne moreš delat kot ostali. Starši gledajo po sebi in se ne morejo postaviti v položaj slepega otroka. Nekateri starši se ne morejo sprijazniti, da bo njihov otrok samo telefonist."). Enakega pomena so sposobnosti staršev, da otroku pomagajo. Integriran otrok potrebuje več časa za učenje in poseben način dela, da osvoji zahtevano stopnjo znanja. V šoli otrok ni deležen zadostne pomoči, zato morajo biti starši sposobni in motivirani za dodatno delo (18 "Vem, da starši niso zelo izobraženi. Od njih ne morem zahtevati, da se bodo z mano učili.").

Osebnostne lastnosti vplivajo na lažje vključevanje otroka v šolo ali ga zavirajo.

Lastnosti, ki lahko pod pogojem, da ima otrok ustrezne sposobnosti, pozitivno vplivajo so:

1. Samozavest (104 "Drugače pa sem nekako sam zmogel.")
2. Optimizem (121 "Jaz mislim, da bi v redni osnovni šoli lahko zdelal. Navsezadnje mislim, da je dokaz že to, da sem v srednji šoli...da je šlo. Sicer bi imel verjetno nekoliko slabši uspeh kot sem ga imel v zavodu, ampak mislim, da bi šlo.")
3. Samostojnost (191 "Slepi študenti so ponavadi tako samostojni, da sami najdejo do vhoda fakultete in po njej.")
4. Pozitivno dojetje primanjkljajev (132 Na vprašanje koliko vida ima je odgovoril: "Za funkcioniranje je to čisto normalno.")

zavirajo:

1. Strah (23 "Mislim, da bi bila v redni srednji šoli jaz zelo izgubljena. Težko si predstavljam, da bi bila med 25 ljudmi.")
2. Iskanje varnosti, sebi enakih (25 "Vedela sem, da jaz študirat ne grem. Tu sem se počutila varno.") itd.

Za normalen razvoj otroka so pomembni njegovi **odnosi** z okolico, za otroka s posebnimi potrebami pa je še toliko bolj pomemben odnos okolice do njega. Za slepe in slabovidne, ki se izobražujejo v zavodu je pomembno predvsem kakšni so odnosi znotraj zavoda (8 "Bila je predvsem vojaška vzgoja"), integrirani pa so izpostavljeni širši okolici. Integriran otrok se vsakodnevno srečuje z večjimi obremenitvami kot njegovi polnočuteči vrstniki, zato so zanj dobri **odnosi znotraj družine** še kako pomembni. Povezanost družinskih članov omogoča otroku lažje vključevanje v okolico (124 "Meni se zdi, ko gledam ostale slepe ljudi in ko razmišljam, kdo je kaj naredil iz sebe, se mi zdi, da je za njim zelo stala družina. Brez tega pravzaprav ne gre."). Integracijo slepega ali slabovidnega otroka bo uspešnejša, če mu bo družina nudila veliko vzpodbud in moralne podpore (155 "Tukaj je res zelo pomembna vloga staršev. Koliko znajo starši motivirati otroka, koliko je tiste pomoči zraven."), pomoči pri učenju (142 "Se je mama veliko učila z mano. In ata. V 2. razredu, ko smo imeli poštevanko, se je ata z mano učil.") in nenazadnje potrebujejo slepi finančno pomoč za nakup sodobne tehnologije, ki jim olajša delo v šoli (112 "Računalnik so mi kupili starši.").

Namen integracije je, da bi otrok ostal v svojem okolju, da bi se okolica naučila sprejemati drugačne in živeti z njimi. Za otroka ali mladostnika je pomemben **odnos z vrstniki**, da ga ti sprejmejo in mu pomagajo (85 "Pomagali so mi kaj prebrat. Pa še kakšno spremstvo, pa te stvari. V glavnem to se je kar dalo.").

Za uspešno integracijo so pomembni tudi **odnosi med delavci redne šole in otrokom ter med samimi delavci šole**. Dobri odnosi pripomorejo k višji kvaliteti integracije. Predvsem učitelji, prav tako pa tudi ostali zaposleni, so odgovorni, da otrok doseže določeno raven znanja, zraven tega pa lahko s svojimi vrednotami in načeli pripomorejo k boljšemu razumevanju in sprejemanju otroka v razredu (168 "Ko sem že vedel, da se bom vpisal, smo se tudi zmenili. Najprej z ravnateljcem, oba starša in jaz smo imeli pogovor. On je vse razložil razredničarki, ona pa je naprej obveščala vse profesorje.").

Za otroke v integraciji je pomembno, da negujejo dobre **odnose z vsemi službami, ki se ukvarjajo s slepimi in slabovidnimi** in jim na različne načine pomagajo. K uspešnejšemu izobraževanju v rednih šolah lahko pripomorejo vsi od zdravstvenih delavcev, komisije za usmerjanje, tiflopedagogov in drugih strokovnih delavcev, društva, Zveza slepih in slabovidnih Slovenije ter Zavod za slabovidno mladino v Ljubljani. Na njih se lahko slepi in slabovidni ter njihovi starši vedno obrnejo za pomoč in nasvete. (75 "Sem prosil v zvezi slepih v knjižnici. Ponujajo možnost, da se knjiga posname na kaseto.").

K uspešnejši integraciji nenazadnje prispevajo tudi **dobri odnosi z organizacijami, ki so posredno ali občasno povezane s slepimi in slabovidnimi**. Med njimi lahko omenim:

1. državo s sprejemanjem zakonov, ki ureja problematiko šolstva in financiranja opreme,
2. Lions club, z namenskimi zbiranjem sredstev za opremo,
3. obe univerzi, ki urejata problematiko bivanja slepih in slabovidnih med študijem,
4. Društvo študentov invalidov Slovenije, ki organizira prevoze na fakulteto, povečavo učnega gradiva (189 "Organiziran je prevoz. Vsak teden se sestavi urnik prevozov, te zapeljejo na fakulteto."), itd.

Za delo s slepimi in slabovidnimi je potrebna **usposobljenost** kadra. Učitelji morajo biti seznanjeni s posebnimi tehnikami poučevanja in prilagojenimi oblikami dela. Profesorji v rednih šolah se tekom svojega izobraževanja niso odločili in izobrazili za delo z otrokom s posebnimi potrebami, zato je pomembno, da se povezujejo in posvetujejo s strokovnimi delavci, ki delajo na tem področju. Mnogim učiteljem primanjkuje strokovnega znanja, pomembno pa je da imajo čut za otroka, potrebne osebne vrednote, sami poiščejo strokovno literaturo ter aktivirajo lastno iznajdljivost (90 "Vem, da so ti učitelji pogrešali, da bi jim nekdo malo bolj razložil kako naj delajo s slepim. Potem so pač nekako po svoje improvizirali.").

Slep ali slaboviden otrok ne more slediti pouku enako kot njegovi videči vrstniki in nenehno potrebuje **tehnike prilagajanja**, da osvoji zahtevan nivo znanja. Za integrirane je tako še toliko bolj pomembno, da zna učitelj prilagoditi način in metode dela, pri tem pa mora upoštevati tudi potrebe videčih učencev (81 "Za integracijo bi morali biti manjši razredi, da se lahko učitelj bolj posveti učencem. Na to niso nič gledali."). Otrok potrebuje prilagoditve:

1. prostora (169 "Samo v prvi vrsti sem sedel in čas za teste so mi podaljšali."),

2. prilagojen material v brajici ali povečani pisavi (96 "Pri tujem jeziku bi najbolj potreboval »kaj pod prsti«, ker se pri tujih jezikih besede drugače izgovorijo kot napišejo."),
3. časovne prilagoditve (146 "Samo navadit se moraš in nekaj časa več porabiš."),
4. prilagojen način dela (87 "Šli so mi na roko, da sem bolj ustno odgovarjal."),
5. posebne pripomočke (72 "Pravzaprav sem še v gimnaziji pisal na Brajev stroj. Takrat še ni bilo teh elektronskih zadev.").

Integracija bo uspešna le, če bodo pri prilagajanju sodelovali vsi vpleteni: starši, šolski delavci, strokovnjaki in vrstniki (147 "Na začetku nisem hotel zelo motit pouka in so sošolci, takrat še ni bilo fotokopirnih strojev, pisali preko indiga papirja in se je potem to videlo."), vendar se morajo zavedati, da otrok kljub prilagoditvam velikokrat ne more izpolniti določenih nalog tako natančno kot njegovi sošolci (167 Pri matematiki so mu dovolili odstopanja pri risanju kotov.).

Za uspešno integracijo moramo upoštevati **mnenja o integraciji, ocene in predloge** slepih in slabovidnih, ki so zaključili izobraževalni proces. Na podlagi lastnih izkušenj lahko oni najboljše ovrednotijo pomen integracije, njene prednosti in pomanjkljivosti, opozarjajo na napake in pripomorejo k iskanju najboljših rešitev. Prihodnjim generacijam lahko s svojimi izkušnjami pot izobraževanja olajšajo tako tisti, ki so se izobraževali integrirano (151 "Starši so rekli, da me bodo vpisali v redno šolo, za kar sem jim še danes hvaležen."), kot tisti, ki so obiskovali zavod (29 "Ne vidim se med rednimi učenci, ker smo le taka specifika."). Nedvomno pa lahko najboljše informacije prispevajo tisti, ki so izkusili obe obliki. Iz njihovih izkušenj in težav pri prehodu iz segregacije v integracijo se lahko veliko naučimo (120 Na vprašanje ali mu je bilo težje ob prehodu iz OŠ v SŠ ali iz SŠ na fakulteto je odgovoril: "Vseeno iz osnovne v srednjo, čeprav vsaka sprememba je kar huda.") in otrokom, ki sledijo njihovim stopinjam zagotovimo lažje vključevanje v okolje, kvalitetnejše izobraževanje in lepšo prihodnost.

Pri integraciji v običajno osnovno šolo moramo ločiti med potrebami slepih in slabovidnih otrok. Slabovidni si lahko pri izobraževanju pomagajo s preostankom vida in potrebujejo manj prilagoditev, zato je za njih integracija neprimerno lažja. Ne glede na odstotek preostalega vida pa moramo pri otroku, ki se vključuje v običajno šolo upoštevati njegove sposobnosti (lahko ima otrok, ki se izobražuje v zavodu večji preostanek vida kot otrok, ki

obiskuje običajno šolo, vendar ima slednji večje sposobnosti) in osebnostne lastnosti, ki mu omogočajo lažje vključevanje v okolje. Za uspešno integracijo so pomembni dobri odnosi znotraj družine, saj otrok potrebuje veliko pomoči, da osvoji zahtevan nivo znanja. Za doseg funkcionalne integracije je pomembno tudi, da otrok vzpostavi dobre odnose z vrstniki, pri tem pa mu morajo pomagati delavci šole, službe organizirane v okviru Zavoda za slepo in slabovidno mladino in razni prostovoljci. O uspešnosti integracije lahko govorimo le, če so upoštevane omejitve otroka in se pri izobraževanju izvajajo tehnike prilagajanja. Učitelji v osnovnih šolah navadno niso usposobljeni za delo s slepim ali slabovidnim otrokom, zato je pomembno, da se povežejo z zavodom, se izobražujejo na seminarjih in samoiniciativno sežejo po strokovni literaturi. Če so izpolnjeni vsi zgoraj navedeni pogoji, je integracija v osnovno šolo lahko uspešna tako za slabovidnega kot za slepega otroka.

Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani izvaja le en program srednješolskega izobraževanja. Otroci, ki imajo višje sposobnosti, veselje do učenja in željo po opravljanju poklica po lastni izbiri, po končani osnovni šoli nadaljujejo izobraževanje zunaj zavoda. Za uspešen zaključek redne srednje šole morajo biti izpolnjeni enaki pogoji kot pri izobraževanju v običajni osnovni šoli. Mladostniki, ki uspešno zaključijo redno srednjo šolo so navadno v toliki meri integrirani v okolje videčih in samostojni, da brez večjih težav nadaljujejo izobraževanje na višjih šolah in fakultetah.

7. ZAKLJUČEK

S sprejetjem Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami so slepi in slabovidni dobili možnost, da se vključijo v redne vzgojno izobraževalne ustanove, vendar morajo starši in vsi vpleteni objektivno oceniti sposobnosti otroka ter izbrati način izobraževanja, ki bo najbolj primeren za posameznika. Prepričati se morajo, da so izpolnjeni vsi pogoji, ki jih navaja tiflopedagoška stroka. Da ne bo integracija zgolj fizična, temveč tudi socialna, morajo otrok, starši in vsi vpleteni vložiti veliko truda pri vzpostavljanju medčloveških odnosov, saj lahko vrstniki slepega otroka hitro izločijo, ker se ne more udeleževati istih dejavnosti.

Otroka moramo vključiti v obravnavo v predšolskem obdobju in ne šele takrat, ko je otrok že vključen v razred in med vrstnike ter se pojavijo težave. Najpomembnejši člen, ki lahko otroka usposobi in pripravi na integracijo še preden se ta dejansko prične izvajati so starši. Ti se za integracijo odločajo predvsem, ker otroka ne želijo pri 6. letih poslati v zavod v Ljubljano, saj bi otrok tako izgubil vsakdanji stik z družino in vrstniki. Pri odločitvi velikokrat ne upoštevajo sposobnosti otroka in se ne zavedajo odgovornosti, ki jo s tem sprejmejo. Starši morajo biti pripravljene na dodatno delo po šoli in otroka nenehno vzpodbujati, saj lahko z vzpodbujanjem in pozitivnim odnosom prav oni najbolj pripomorejo k uspešnosti integracije svojega potomca.

Integracija v osnovno šolo je, ob upoštevanju navodil strokovnjakov, primerna za slabovidne otroke, pri integraciji slepih pa moramo biti zelo previdni. Slabovidni potrebujejo manj prilagoditev in se v procesu izobraževanja lažje vključijo med ostale vrstnike, med tem, ko imajo slepi težjo nalogo. Naučiti se morajo specialnih veščin, pri čemer nujno potrebujejo pomoč strokovnjakov. V organizaciji Zavoda za slepo in slabovidno mladino sicer deluje tiflomobilna služba, ki otrokom širom Slovenije nudi pomoč v domačem kraju, vendar se ta velikokrat izvaja v manjšem obsegu, kot bi ga otrok potreboval in kot je določeno z zakonom. Prav tako ni jasno, kdo je odgovoren, da se slep otrok vključen v integracijo nauči posebnih veščin. Mobilna tiflopedagoška pomoč bi se morala izvajati najmanj tako pogosto kot jo določa zakon oz. pogosteje. V okviru treh ur na teden, ki jih določa zakon, tiflopedagog ne more otroku nuditi zadostne pomoči na področju predmetnega učenja in učenja specialnih veščin, redni učitelj pa prav tako ne more nadomestiti dela tiflopedagoga na strokoven način. Učitelji bi se morali za delo s slepim in slabovidnim otrokom dodatno izobraževati, saj

pretekle izkušnje kažejo, da se preveč zanašajo na lastno iznajdljivost. V okviru Zavoda za slepo in slabovidno mladino bi morala biti organizirana komisija, ki bi skrbela za usposabljanje in preverjanje usposobljenosti učiteljev rednih šol.

Posebno problematiko na vseh stopnjah izobraževanja predstavlja tudi zagotavljanju potrebne prilagojene opreme. Teh otrok je tako malo, da je težko zagotoviti vsa sredstva za prilagojeno izvajanje pouka, saj se šole zavedajo, da je verjetnost, da se bo v prihodnjih letih v isto ustanovo vpisal še en slep ali slaboviden otrok zelo majhna. Šola, v katero je integriran otrok z okvaro vida, bi morala biti upravičena do tolikšne finančne pomoči, da bi mu lahko zagotovila vse potrebne pripomočke. Rešitev bi bila vzpostavitev sistema izposoje posebnih prilagojenih pripomočkov. Sposojale bi si jih lahko redne šole med seboj ali bi jih posojal zavod.

Če so zagotovljeni vsi pogoji, ki jih navaja tiflopedagoška stroka, lahko slep otrok uspešno zaključi osnovno šolo, kar dokazuje tudi dejstvo, da število integriranih otrok narašča, posledično pa se je zmanjšalo število otrok v Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Ločenost zavoda za slepo in slabovidno mladino tej populaciji preprečuje in otežuje vključevanje in participacijo v družbi. Onemogoča svobodno delovanje in razmišljanje, saj imajo vedno ob sebi pomoč in tako postanejo odvisni od drugega. Otroci, ki se izobražujejo v rednih izobraževalnih ustanovah so v nenehnem stiku z vrstniki in širšim okoljem ter s svojo participacijo opozarjajo na prisotnost hendikepa v družbi, hkrati pa se skozi igro in druženje učijo socializacije v svetu videčih. Kljub temu, pa se morajo slepi in močno slabovidni naučiti opismenjevanja v brajici in posebnih veščin, ki jih lahko najbolje osvojijo v šoli s prilagojenim izvajanjem kjer poučuje strokovno usposobljen kader. Najboljša rešitev bi bil potemtakem kombiniran izobraževalni proces. Potrebno bi bilo zagotoviti tak šolski sistem, ki bi omogočal možnost prehajanja iz segregirane v integrirano obliko izobraževanja na osnovno šolski stopnji oziroma postopno uvajanje integracije. Otroci bi se tako lahko po nekaj letih (odvisno od sposobnosti in pripravljenosti) postopno integrirali v redne osnovne šole.

Po zaprtju centra v Škofji Loki je slepim in slabovidnim ostala zelo majhna izbira na srednješolski ravni izobraževanja. Zavod v Ljubljani izvaja le en srednješolski program s prilagojenim izvajanjem. Ker se želje glede srednješolske izobrazbe med slepimi in slabovidnimi razlikujejo, večina mladostnikov obiskuje redne srednje šole, pri tem pa morajo

izbirati šolo glede na svoje vidne sposobnosti. V tem starostnem obdobju so večinoma že dovolj samostojni, da se vključijo v svet videčih in šolo obiskujejo z videčimi vrstniki, kljub temu pa še vedno potrebujejo veliko pomoči družine in strokovnjakov ter prilagojeno opremo in pripomočke. Za integracijo v srednjo šolo morajo biti zagotovljeni enaki pogoji, kot za integracijo v osnovni šoli. Prehod iz zavoda v redno srednjo šolo je lahko za otroka zelo stresen. Mladostnikom je v veliko pomoč mobilna tiflopedagoška služba, ki je na srednješolski ravni organizirana bolje kot na osnovnošolski oziroma se izvaja bolj skladno z zakonom. Integracija v srednji šoli je zelo pomembna, saj se mladostniki pripravljajo za vstop v poklic in delovno okolje videčih. Izbira srednje šole tako predstavlja tudi pripravo k večji samostojnosti.

Slepi in slabovidni spadajo v kategorijo težko zaposljivih ljudi. Lažje opravljajo intelektualne pisarniške poklice kot dela, ki zahtevajo gibanje in fizičen napor, zato je pri njih še toliko bolj pomembna visoka izobrazba. Najnižja stopnja brezposelnih je med visoko izobraženimi, zato se vedno več slepih in slabovidnih odloča za študij na univerzah in visokošolskih zavodih. Prav tukaj pa naletijo na največ težav. Ustanove niso opremljene s prilagojenimi pripomočki, kader ni usposobljen in študenti niso več deležni nobene pomoči razen medicinske. Zakon sicer ureja posamezna področja, ki se nanašajo na sam vpis in študij, organizacijsko in finančno pa so študenti prepuščeni lastni iznajdljivosti, pomoči prijateljev in družine. K večanju števila študentov s svojimi akcijami prispeva le Društvo študentov invalidov Slovenije. Ustanoviti bi bilo potrebno center, ki bi reševal stanovanjsko problematiko, problematiko osebne pomoči, pomoči pri izobraževanju in finančne težave. Na tem področju sicer deluje društvo študentov invalidov, tovrstna institucija pa bi morala biti podprta tudi s strani države. Društvo lahko študentom invalidom pomaga po lastnih zmožnostih in iznajdljivosti, ni pa zakonske podlage, ki bi sinhrono urejala vsa področja, ki jih vključuje študij (osebna oskrba, pomoč pri učenju, finančne težave, nastanitev).

Vsak študent ali več študentov skupaj bi moralo imeti zagotovljeno pomoč pri vsakdanjih opravilih in dejavnostih. Društvo študentov invalidov sicer organizira prevoz na predavanja, v zdravstvene domove, v knjižnjico itd., slepi in slabovidni pa nimajo zagotavljenega spremljevalca za prosti čas, ki bi jim omogočil enakovredno vključevanje v obštudijske dejavnosti. Študenti so tako v integraciji, vendar na mnogih področjih študentskega življenja še vedno segregirani.

Slepi in slabovidni lahko danes izbirajo med različnimi programi vzgoje in izobraževanja, samostojno se lahko odločajo o načinu življenja, spremenila se je obravnava in zakonodaja, na razpolago imajo več sodobnih tehničnih in ortopedskih pripomočkov, ki jim lajšajo vključevanje v širše socialno okolje. Dobili so torej možnost za enakovredno participacijo v izobraževalnem sistemu. Teoretično imajo odprta vsa vrata za enakovredno vključitev v svet videčih, v praksi pa za njih še vedno obstajajo omejitve, mnoge le v mentaliteti polnočutečih.

SEZNAM VIROV

LITERATURA

- *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS* (1995). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Bobinski, Milan (2000): Društvo slepih in slabovidnih in obravnava predšolskega otroka z okvaro vida. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 117–119. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Cvetko, Irena (1997): Integracija...!? V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 255–258. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Dominkuš, Davor (1997): Uveljavljanje integracije v visokošolskem obdobju. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 50–56. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Dyck, H. Van. (1992): *Ne tako, ampak tako*. Knjižica nasvetov za prijaznejše druženje s slepimi in slabovidnimi – 1.izdaja. SLS, Ljubljana.
- Florjančič, Gerbec, Kermavner, Lotrič (2000): Navodila za prilagojeno izvajanje programa osnovne šole za slepe in slabovidne učence. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 262–265. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Gerbec, Ivo; Florjančič Stane(1997): Izkušnje in problemi ob uresničevanju integracije slepih in slabovidnih v zavodu za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 271–287. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Globočnik, Bojana (1997): Univerzitetni študij za invalide. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 381–388. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.

- Hočevar, Ivanka (2000): Vloga vzgojitelja v vrtcu pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 137–138. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Hrabar, Sonja (2000): Znanje učiteljev. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 276–277. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Jelenc, Z. (1998). *Ciljne skupine pri izobraževanju odraslih – skripta*. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, oddelek za pedagogiko in andragogiko. Ljubljana.
- Jeličič, Ana Marija (2000): Stališča učiteljev do vključevanja otrok s posebnimi potrebami v redne osnovne šole. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 280–282. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Kastelic, Lidija (1997): Uveljavljanje integracije za predšolsko obdobje. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 17–29. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Kocjančič, Marta (2000): Vloga mobilne defektologinje v vrtcu. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 147–148. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Kokotec, Nadja in Mihaela Medved (2000): Kako otroci z govorno jezikovnimi motnjami v osnovni šoli sprejemajo in doživljajo dodatno strokovno pomoč. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 311–313. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Krajnc, Magdalena (1998): Pogled slepih in slabovidnih skozi okna. *Organizacija*. 31(8), 469.
- Novoljan, Egidija (1990a): Razmišljanja o integraciji v svetu. *Sodobna pedagogika* 41(7–8), 423–431
- Novoljan, Egidija (1992b): Da ne bi podirali in znova »gradili«. *Naš zbornik* 25(5) 4–8.

- Novoljan, Egidija (1992c): Kako integrirati, da ne bi segregirali. V dr France Žagar (ur.): *Kaj hočemo in kaj zmoremo*. Zbornik s posveta o problemih in perspektivah izobraževanja učiteljev, 196–202. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.
- Novoljan, Egidija (1997d): Uveljavljanje integracije za osnovnošolsko obdobje. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 30–41. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Opara, Božidar (2005): *Otoci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah*. Založba Centerkontura, Ljubljana.
- Padežnik, Stane (2000): *Ustvarjalnost ne pozna teme*. Življenjske zgodbe nekaterih najbolj uspešnih slepih in slabovidnih Slovencev. Založba Past, Ljubljana.
- Pepelnik Arnerič, Marija 2000: Problematika individualnega pouka v osnovni šoli. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 414. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Plevnik, Peter (2000): Integracija predšolskih otrok. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 174–176. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Skalar, Vinko (1991): Integracija kao inovacija in alternativa. *Pregled problema retarditanih osoba*. 27(3–4), 26.
- Skalar, Vinko (1997): Integracija in kurikularna prenova. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 11–16. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Stančić, Vladimir (1981): *Adaptivni potencial i integracija slijepih*. Fakultet za defektologiju sveučilišta u Zagrebu. Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Šimnic, Katarina (2000): Družina s slepim oziroma slabovidnim otrokom od rojstva do zaključka srednje šole. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 570–571. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.

- Šimnic, Katarina in Branka Terpin (2000): Poklicno usmerjanje slepih in slabovidnih učencev v zavodu za slepo in slabovidno mladino. V Karl Destovnik, Jan Ulaga (ur.): *Družbena skrb za vzgojo, izobraževanje in socialno varstvo oseb s posebnimi potrebami- deset let kasneje*. Zbornik referatov, 574–575. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Šivic, Monika, Janez Celar in Jože Dolenc (1997): Slepi in slabovidni srednješolci v integraciji. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 402–405. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Šprohar, Luj (1995): Posebne institucije kot mesto oblasti: Rehabilitacija kot civilnodružbeni projekt. *Časopis za kritiko znanosti* 23(175), 219–228.
- Ulaga, Jan (1997): Ugotovitve in priporočila strokovnega simpozija na temo »Uresničevanje integracije v praksi«. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 413–420. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Urh, Brigita (1997): Uveljavljanje integracije za srednješolsko obdobje. V Karl Destovnik (ur.): *Uresničevanje integracije v praksi*. Zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997, 42–49. Ljubljana: Društvo defektologov Slovenije.
- Webster Alec and Roe, Joao 1998: *Children With visual impairments. Social interaction, language and learning*.
- Wraber, T. (2003). Zakaj se natakari ne obrne na nas, slepce? *Sobotna priloga, Delo*, 11.10.2003. Ljubljana.
- Zaviršek, Darja (2000): *Hendikep kot kulturna travma: historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Zložba cf.

MEDMREŽJE

- Društvo študentov invalidov Slovenije (2003): *Pravice študentov invalidov*. Dostopno na http://www.dsis-drustvo.si/pravice_stud.htm (25. junij 2006).
- Kačič, Marino (2006): *Komunikacija, ravnanje in svetovanje v interakciji s slepimi in slabovidnimi*. Dostopno na http://marela.uni-mb.si/skzp/Zanimivosti/Rikoss/Rikoss_4.htm (17. julij 2006).
- *Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Koper* (2006). Dostopno na

<http://www.kid-pina.si/~mdsskp/> (1. maj 2006).

- Ministrstvo za šolstvo in šport (2005): *Enakovredni program s prilagojenim izvajanjem za srednje šole*. Dostopno na http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2005/programi/Spi_solska/administrator_slepi/administrator.htm (1. junij 2006).
- *Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami* (2003). Ljubljana: Uradni list RS 2703. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200354&stevilka=2703> (2. junij 2006).
- *Pravilnik o postopku usmerjanja otrok s posebnimi potrebami* (2003). Ljubljana: Uradni list RS 2004. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200354&stevilka=2704> (2. junij 2006).
- *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (2003). Ljubljana: Uradni list RS 115. Dostopno na http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r01/predpis_ZAKO3831.html (2. junij 2006).
- *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami* (2000). Ljubljana: Uradni list RS 2496. Dostopno na <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200054&stevilka=2496> (2. junij 2006).
- Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (2003): *Tiflomobilna služba*. Dostopno na <http://www2.arnes.si/~ljzssm1s/Mobilna/mobilna.htm> (8. maj 2006).
- Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana (2003): *Kdo smo*. Dostopno na <http://www2.arnes.si/~ljzssm1s/kdosmo/dejavnost.htm> (8. maj 2006).
- Zavod za šolstvo in šport (2006): *Navodila za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo*. Dostopno na http://www.zvss.si/doc/PP-prilagojeno_izvajanje_programa_OS_naj.soc (10. julij 2006).
- Zavod RS za šolstvo(2006): *Predmetnik*. Dostopno na <http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=2&pID=57&rID=546> (17. junij 2006).
- *Zveza slepih in slabovidnih Slovenije* (2003). Dostopno na <http://www.zveza-slepih.si> (21. junij 2006).

PRILOGE

PRILOGA A

ŠT.	POGOVOR	KATEGORIJE	DELITEV ZNOTRAJ KATEGORIJ
	POGOVOR S SLEPO ŽENSKO		
1	"Bi bilo lepo, da bi se spomnila barv."	OSEBNOSTNA LASTNOST	DOJEMANJE LASTNE SLEPOTE
2	"Potem sem šla v Škofjo Loko, kjer sem se izobrazila za telefonista in administratorja. Štiri leta za triletno administratorsko. Eno leto zraven za lažji pristop"	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
3	Staršem je hvaležna, da so jo vpisali v vrtec v zavodu: " Se že prej malo privadiš na okolje in vrstnike."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
4	"Sem delala celo osnovno šolo v Ljubljani."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
5	V vrtecu so si urili tip: " Tip si moraš nekako pridobit. Nekaj je pridobljeno, se pa moraš tudi učiti."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
6	" Eni prej ločijo, drugi kasneje."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI
7	" Ne moreš se orientirat na vid, ampak samo na tip."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
8	"Bila je predvsem vojaška vzgoja" (V osnovni šoli)	ODNOS	ZAVOD
9	"Eno učno uro smo imeli vsak dan, da so nam pomagali pri nalogah. Premalo!"	ODNOS	ZAVOD
10	"V zavodu smo bili zelo obremenjeni."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI

11	" Po večerji smo imeli pionirske ure. Navadno smo govorili o kakšni problematiki. V zavodu je bilo 80-90 otrok in smo se morali pogovoriti o marsičem."	ODNOS	ZAVOD
12	"Predmeti so bili enaki kot v drugih šolah, s tem, da so bili malo prilagojeni."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
13	"Imam še vseeno občutek, da ni bilo ravno na taki zahtevnostni stopnji kot drugje. Zato se je pa to nenazadnje poznalo tistim, ki so šli na gimnazijo ali kamorkoli naprej."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOZAVEST
14	"Slabovidni še nekako, jaz pa si nisem znala predstavljati."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI
15	"Več je bilo slabovidnih. Ti danes hodijo večinoma v redne osnovne šole, kar je tudi prav."	MNENJA INTEGRACIJI	O
16	Za slepe mislim, da ni primerno. Ko uporabljaš Braillovo pisavo ne moreš obiskovati rednega razreda. Nekdo te mora prej naučiti Braillove pisave. Mislim, da bi morali slepi v osnovno šolo v zavodu, ali recimo vsaj do devetega, desetega leta starosti, da osvojiš brajico.	MNENJA INTEGRACIJI	O
17	"Mogoče sem jaz sebe vedno malo podcenjevala. Nisem hotela iti preko sebe, da bi hodila v osnovno šolo doma."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOZAVEST
18	"Vem, da starši niso zelo izobraženi. Od njih nisem mogla zahtevati, da bi učili z mano."	ODNOS	DRUŽINA
19	"Nisem jih želela obremenjevati."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH

20	" Ko sem delala bolničarsko šolo za maserja, sem imela nekaj posneto na kasetah, zraven tega pa sem si morala narediti zapiske. Torej sem imela dvojno delo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
21	" Nekdo je te kasete že prej potreboval in so imeli na društvu že posnete..."	ODNOS	SLEPI - SSSZZ
22	"...nekaj pa so mi brali prijatelji."	ODNOS	VRSTNIKI
23	"Mislim, da bi bila jaz v redni srednji šoli zelo zgubljena. Težko si predstavljam, da bi bila med 25. ljudmi. Pri ostalih predmetih mogoče, pri matematiki pa ne."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH
24	"Pa tudi iz zdravstvenih razlogov mislim, da ne bi šlo."	OSEBNOSTNA LASTNOST	NELAGODJE
25	Na vprašanje zakaj se je odločila za šolo telefonista, je odgovorila: "Jaz sem si želela. Vedela sem, da študirat ne grem. Tu sem se počutila varno."	OSEBNOSTNA LASTNOST	ISKANJE VARNOSTI, SEBI ENAKIH
26	"V bistvu sem se vpisala v šolo za telefonista in so videli, da zmorem več. Zato sem se prepisala v administrativno."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOZAVEST
27	"Najprej nisem želela, ker je tam več matematike, sem se malo ustrašila."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH
28	"Če bi bilo po moji izbiri bi bila vzgojiteljica ali zdravnica. Ampak je nemogoče."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	

29	"Ne vidim se med rednimi učenci, ker smo le taka specifika. Ne moreš pričakovati od učitelja, da se bo zaradi enega prilagajal. Če bi bila sama slepa med 25 učenci, ne morem pričakovati, da bi se učitelj posvečal samo meni. Potem bi moral biti 8 ur ob tebi defektolog, tiflopedagog."	MNENJA O INTEGRACIJI	
30	"Bilo nas je 8, v drugih razredih pa tudi 4."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
31	"Eni so samo predavali, večina se jih je pa kar zavzelo."	ODNOS	ZAVOD
32	" Včasih so tudi starši krivi, da otroka preforsirajo. Rečejo: "Pa saj bo", ne vedo pa kaj se odvija v otroku. Ne moreš delati kot ostali. Starši gledajo po sebi in se ne morejo postaviti v položaj slepega otroka. Nekateri starši se ne morejo sprijazniti, da bo njihov otrok samo telefonist."	ODNOS	DRUŽINA
33	"Spremenila bi mogoče to, da bi imeli v osnovni šoli več možnosti, da bi kaj naredili sami. Vse so za nas postorili drugi, mi smo se morali samo učiti."	ODNOS	ZAVOD
34	"Če si najdeš prijatelje v okolju kjer si ti nič ne manjka."	ODNOS	ZAVOD
35	"Meni je bil potem večji problem, ko sem prišla iz srednje šole domov po 14 letih."	ODNOS	DRUŽINA
36	"Je kar velik šok...vse prijatelje sem imela tam, potem sem pa šla kar naenkrat za vedno domov."	ODNOS	VRSTNIKI

37	"V puberteti pa je bilo res hudo. Ko se zaveš vseh svojih hib, daleč stran od staršev, sam si... Takrat sem si pa res prvič želela, da bi imela starše ob sebi. Ampak ne bi menjala."	ODNOS	DRUŽINA
38	"Se mi zdi, da ti internat le da toliko stvari, ki ti jih starši ne morejo dati. Mogoče malo več samostojnosti v določenih stvareh, in trdnosti."	ODNOS	ZAVOD
39	"Zgleda, da sem se počutila dobro v tem okolju. Jaz sem uživala v tem."	OSEBNOSTNA LASTNOST	ISKANJE VARNOSTI, SEBI ENAKIH
40	"Bila sem med vrstniki v družbi, hkrati pa sem lahko bila tudi sama, če sem si želela."	ODNOS	VRSTNIKI
41	"Doma sem imela le eno prijateljico."	ODNOS	VRSTNIKI
42	V osnovni šoli so imeli posebne predmete osebne nege, orientacije...	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
	POGOVOR S SLEPIM MOŠKIM		
43	"V reden vrtec smo skoraj vsi hodili že v preteklosti. Tukaj še ni izobraževanja."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
44	"Jaz sem hodil v šolo v tistih časih, ko še ni bilo kaj dosti možnosti, da bi lahko hodil v redno osnovno šolo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
45	"Spomnim se, da so nekateri hodili, ampak le, če se je kdo uspel dogovoriti s šolo."	MNENJA INTEGRACIJI	O
46	"Slabovidnih je bilo seveda več. Če kdo ni zelo slaboviden, se v bistvu da to celo prikriti. Pa tudi lažje je. Ni velikih posebnosti. Drugače so skoraj podobno polnočuteči."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	

47	"Pri nas je že malo drugače, potrebna je še kakšna druga oprema."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
48	"Če je nekdo slaboviden in če se usede v prvo vrsto, v glavnem vidi kaj se dogaja na tabli. "	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
49	"Nekako ni bilo nikoli v igri to, da bi hodil v osnovno šolo kje drugje. Tako, da sem jo končal pač v zavodu."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
50	"Tako, da sem šel pravzaprav precej daleč od doma. So pa bili starši zelo skrbni, tako, da sem bil praktično vsak vikend doma."	ODNOS	DRUŽINA
51	"Zdaj jih je tako malo v internatu in bi čez vikend ostala samo dva, trije in se ne splača imeti odprtega."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
52	"Zdaj je celo tako, da država plača potne stroške, včasih pa nismo dobili nič. Zato pa smo imeli možnost ostati čez vikend v internatu, oskrba pa je bila zastoj."	ODNOS	SLEPI - 3. OSEBE
53	"Ljubljanci, pa tudi od kod drugod še, so hodili vsak dan domov, če je bila možnost. Saj je še danes tako. Včasih je bila še celodnevna šola, zdaj gredo pa že po kosilu, od dveh, treh domov. Starši pridejo po njih."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
54	"Enega fanta, to je sicer zelo poseben primer, vozijo iz Celja. Je pa njegov oče zaposlen v Ljubljani in ga ni potrebno posebej voziti."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
55	"Meni je bilo pri vsem skupaj to najbolj grozno. In še zdaj, ko se tega spomnim..."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH

56	"Jaz vem, da sem to zelo dramatično doživljal, moji starši pa pravzaprav tudi."	ODNOS	DRUŽINA
57	"Star sem bil malo manj kot 7 let. Niti nisem šel tako zelo zgodaj. Nekateri so že v vrtcu."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
58	" Jaz sem bil samo pol leta prej v mali šoli, potem sem šel pa že v šolo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
59	"Za mene je bil to res hud stres, da sem šel od doma. Eno leto in pol sem vsak vikend, ko so me starši pripeljali, jokal, bruhal. Tega nisem nikoli kasneje doživel. Takrat sem pa recimo, ko smo se peljali vsak vikend do Ljubljane, kar naprej spraševal kje smo. Ko smo prišli v Ljubljano, sem utihnil in kar naenkrat mi je postalo slabo. Na jok mi je šlo. Nekajkrat sem že na dvorišču v zavod bruhal. To je trajalo najmanj eno leto."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH
60	"Doma razen tega, da je bil brat doma, nisem imel nikogar."	ODNOS	DRUŽINA
61	" Moj brat ravno tako ne vidi in je bil tudi v zavodu. Prvo leto sva bila celo skupaj. On je bil osmi, jaz pa prvi razred."	ODNOS	DRUŽINA
62	"Ne vem, meni je bila kar muka."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH
63	"Kasneje se najde neka družba."	ODNOS	VRSTNIKI
64	"Spomnim se, da sem tudi potem, ko sem končal osnovno šolo, šel v gimnazijo v Velenju zato, da sem lahko bil doma. Nekako sem se bolj odločal za to, da bom doma, kakor pa za gimnazijo."	ODNOS	DRUŽINA

65	"Čeprav sem imel tudi uspeh tak, da sem dejansko lahko šel v gimnazijo. Pa tudi želel sem si."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI
66	"Takrat, ko še je obstajala srednja šola za slepe v Škofji Loki, jih je veliko šlo tja. Tu in tam pa se je našel kdo, ki je šel v redno srednjo šolo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
67	"Doma sem dve leti hodil v redni vrtec in takrat sem imel tudi doma kar nekaj prijateljev, ampak potem so se vezi razgubile."	ODNOS	VRSTNIKI
68	"V osnovni šoli se malo drugače oblikujejo zveze, prijateljstva. No ja, v glavnem, potem sem pa šel v srednjo šolo..."	OSEBNOSTNA LASTNOST	NELAGODJE
69	Na vprašanje ali si je želel it domov zaradi družine ali prijateljev je odgovoril: "Ne, v bistvu samo družina."	ODNOS	DRUŽINA
70	"Pravzaprav sem še v gimnaziji pisal na brajev stroj. Takrat še ni bilo teh elektronskih zadev."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
71	"Na fakulteti sem (snemal) na diktafon, prej v srednji šoli, pa kar na en tak navaden kasetofon."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
72	"Sem si pa tudi zapisoval in pač kombiniraš eno in drugo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
73	"Na zvezi slepih sem prosil v knjižnici...ponujajo možnost, da se knjiga posname na kaseto."	ODNOS	SLEPI - SSSZZ
74	" Meni so določene učbenike posneli."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	

75	"Meni je lažje brati knjigo v brajici. Tako sem se navadil na to brajico. Še zdaj, ko imajo računalniki možnost, da ti kaj povedo, jaz raje preberem.....Nekako sem brajice tako navajen, da sem bolj siguren, če sam preberem. Tudi, ko sem snemal kasete, sem se učil bolj iz zapiskov. S kaseto sem kvečjemu malo dopolnil."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
76	"Ja, tam (v OŠ v zavodu) smo bili recimo navajeni majhnih razredov, v gimnaziji pa je bil en tak ogromen razred."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
77	"V zavodu, glede na to kako je zdaj, so bili razredi veliki. Nas je bilo 10, zdaj jih je 5, 6, ker jih je toliko več v integraciji."	MNENJA INTEGRACIJI	O
78	"Gimnazija pač ni bila tako velika, tisto leto je bila dilema ali bo en prvi letnik ali bosta dva. Potem so naredili enega in nas je bilo kar 36."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
79	"Za integracijo bi morali biti manjši razredi, da se lahko učitelj bolj posveti učencem. Na to se niso ozirali."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
80	"Profesorji, videlo se je, da so se precej lovili. Učitelji se le malo ustrašijo, ko dobijo slepega učenca."	USPOSOBLJENOST	
81	"Mislim, da so mi bili v glavnem kar naklonjeni. Nisem občutil, da bi mi kdo namerno nagajal."	ODNOS	SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE
82	"Saj sem se lahko obrnil tudi na sošolce, če je bilo kaj takega. Posebnih vezi pa nisem vzpostavil. Vsakdanjega prijateljstva ni bilo."	ODNOS	VRSTNIKI

83	"Pomagali so mi kaj prebrati. Pa še kakšno spremstvo in podobno. V glavnem to so je kar dalo."	ODNOS	VRSTNIKI
84	"Mlajši lažje sprejmejo neko spremembo. Sigurno je bila sprememba, da je bil slep na šoli. Sošolci so to še lažje sprejeli kot učitelji, čeprav nisem imel nekih težav z učitelji."	USPOSOBLJENOST	
85	"Šli so mi na roko, da sem več odgovarjal ustno."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
86	"Pravzaprav se tisti profesor (matematike) ni bil posebej pripravljen ukvarjati z mano."	USPOSOBLJENOST	
87	"Določene stvari smo pač izpustili, čisto tako. To ni najbolje, lahko ti kasneje kje manjka."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
88	"Vem, da so učitelji pogrešali, da bi jim nekdo razložil kako naj delajo s slepim. Večinoma so pri svojem delu improvizirali."	USPOSOBLJENOST	
89	"Velikokrat sem prosil profesorje, da bi odgovarjal ustno."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
90	"V srednji šoli je čisto drugačen način dela kot v osnovni. V zavodu smo se tudi vsi poznali med seboj, v gimnaziji pa v razredu najprej nisem poznal nikogar."	ODNOS	VRSTNIKI
91	"Zelo sem bil vesel ker sem bil doma."	ODNOS	DRUŽINA
92	"Enostavno ni bilo družbe." (ob vrnitvi iz zavoda)	ODNOS	VRSTNIKI

93	"Učbenika ni bilo nobenega. Spomnim se, recimo pri angleščini, sem dal učbenik posneti na zvezo. Med tem, ko so učbenik končno posneli, smo ga mi že zamenjali."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
94	"Pri tujem jeziku bi najbolj potreboval »kaj pod prsti«, ker se pri tujih jezikih besede drugače izgovorijo kot napišejo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
95	" Je pa danes lažje, ker lahko skeniraš in je stvar hitro urejena."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
96	" Je pa kar hud preskok moram reči. Ko razmišljam nazaj..fakulteto imam v precej lepem spominu, srednje šole, ne da je nimam, ampak se mi zdi, da je bilo kar precej muke. Meni je bilo recimo po eni strani najhuje to, da sem moral nekako na novo navezati stike, ker nikogar nisem poznal. Iz mojega kraja ni bilo nobenega v tisti generaciji."	ODNOS	VRSTNIKI
97	"In recimo težave z učbeniki, gradivom."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
98	"Sem bil pripravljen na to, da bo v srednji šoli potrebno malo več dela. Učenje mi resnično ni predstavljalo večjih težav."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI
99	"Ne vem kako vse zdaj mobilna služba pomaga. Nekaj je, takrat pa ni ravno veliko."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
100	"Nikdar nisem posebej iskal takšne oblike pomoči."	ODNOS	SLEPI - SSSSZZ
101	" Včasih sem prosil kakšnega bratranca, da mi je kaj razložil."	ODNOS	DRUŽINA

102	"Drugače pa sem nekako zmogel sam."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOZAVEST
103	"Videl sem predmetnik, kaj bi bilo lažje. Recimo, če bi vzel zgodovino kot samostojno, bi bilo nemščine in latinščine kar nekaj. Tega sem se nekoliko ustrašil. Če sem pa kombiniral z etnologijo, sem se jezikom malo izognil."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
104	"Pogrešal sem, to sem šele kasneje videl, da bi takrat obstajala neka služba, da bi ti nekdo svetoval: "S tega vidika boš mogoče lažje našel službo, bi se ti pa bolj splačalo študirati to ali ono." Etnologija se recimo bolj malo uporablja. "	ODNOS	SLEPI - SSSSZZ
105	Odziv fakultete je bil dober. Na Filozofski fakulteti je že študiralo nekaj slepih in so že nekako navadili nanje.	ODNOS	SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE
106	"Tudi kasneje nisem imel nobenih težav. Recimo veliko izpitov je bilo pisnih in sem se brez težav dogovoril za ustno. V knjižnici so mi šli toliko na roko, da so mi kakšno knjigo posodili za dalj časa."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
107	"Sem kar precej časa porabil za svoj študij"	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
108	"Diplomo sem že pisal s pomočjo računalnika."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
109	"Računalnik so mi kupili starši."	ODNOS	DRUŽINA
110	"Brajevo vrstico pa sem dobil preko društva."	ODNOS	SLEPI - SSSSZZ

111	Če med študijem ne bi bil prisiljen, vprašanje, če bi kdaj sam začel hodit s palico	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOSTOJNOST
112	"Mene je bilo recimo zelo strah iti na cesto. Misli sem, da se mi bo kaj zgodilo."	OSEBNOSTNA LASTNOST	STRAH
113	"Meni je bil prehod najtežji, ker si v zavodu skoraj preveč zaščiten. Zavedaš se, da karkoli se zgodi, je nekdo ob tebi. "	ODNOS	ZAVOD
114	" Potem, ko sem bil doma je bilo tudi enako."	ODNOS	DRUŽINA
115	" Ko sem prišel v Ljubljano (študirat), sem bil bolj prepuščen sam sebi."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOSTOJNOST
116	Na vprašanje ali je mu je bilo težje ob prehodu iz OŠ v SŠ ali iz SŠ na fakulteto je odgovoril: "I z osnovne v srednjo, čeprav vsaka sprememba je kar huda."	MNENJA INTEGRACIJI	O
117	" Jaz mislim, da bi v redni osnovni šoli lahko zdelal. Navsezadnje mislim, da je dokaz že to, da sem v srednji šoli...da je šlo. Sicer verjetno bi imel nekoliko slabši uspeh kot sem ga imel v zavodu, ampak mislim, da bi šlo."	OSEBNOSTNA LASTNOST	OPTIMIZEM
118	"Čeprav je pa res, da je pravzaprav v osnovni šoli še največ prilagoditev. Opismenjevanje poteka na drugačen način kot pri videčih. Jaz bi bil edini v razredu, ki bi se črke učil na drugačen način kot ostali. Tako da, veliko pomoči, pa mislim, da bi šlo. Ampak mora biti zelo dobro organizirana pomoč in dostopna literatura."	MNENJA INTEGRACIJI	O

119	Na vprašanje v katero šolo bi vpisal svojega otroka, če bi bil slep je odgovoril: "Mislim, da bi vsekakor poskusil z redno. Mislim, da bi bilo meni mogoče celo malo lažje, ker bi mu lahko iz lastnih izkušenj nekako pomagal. Poskusil bi verjetno z redno, ker se mi zdi, da je velika prednost, da lahko ostaneš v svojem okolju, med vrstniki in ti ni potrebno od doma."	MNENJA O INTEGRACIJI	
120	"Ko gledam ostale slepe ljudi se mi zdi, da je za vsemi, ki so nekaj naredili iz sebe, stala družina. Brez tega pravzaprav ne gre."	ODNOS	DRUŽINA
121	"In ustrezna strokovna pomoč."	ODNOS	SLEPI - SSSSZZ
122	"Da se. To marsikdo dokazuje. Mora pa biti zagotovljenih več stvari: družina, posameznik mora imeti določene sposobnosti vključevanja v okolje, šola, ki je pripravljena pomagati in ne nagaja, tehnični pripomočki, literatura. Za vsakega učitelja je to nedvomno dodatno delo, če dobi slepega učenca. So vseeno redke šole, ki so pripravljene sprejeti takega otroka. To je res začaran krog kako narediti, da bi bilo za vse prav. Je kar hud izziv. Za slabovidnega še ne tako, za slepega pa sigurno. Če gre otrok iz svojega okolja tam pri šestih, sedmih letih, se je kasneje kar težko ponovno vklopit. Ne vem, mislim, da se bo vedno dogajalo, da bo recimo komu ustrezalo, komu pa ne."	MNENJA O INTEGRACIJI	

123	<p>"Je zelo individualno. Nekateri, kolikor vidim kar lepo shajajo. Veliko je kombiniranih motenj. Tam je še toliko težje. Se mi pa zdi prav, da sta obe možnosti odprti. Če zavoda kar na enkrat ne bi bilo več, ne bi bilo vrede. Nekaterim je to res edini izhod. Strokovnjaki so le zbrani tam. Po drugi strani pa spet, zakaj ne bi nekdo hodil v redno šolo, če je v njej uspešen. Mislím, da bi se lahko komu zgodila krivica, če bi ne smel, ne imel možnosti. Je pa res dodaten napor. Delovne navade, ki se skozi to lahko pridobijo so pa lahko samo pozitivne."</p>	<p>MNENJA O INTEGRACIJI</p>	
124	<p>"Težko je reči, da nima nobena od obeh oblik svoje prednosti. Res je zelo individualno. Na splošno je, ko se obravnava slepe ali invalide, težko posploševati. Vse je potrebno obravnavati individualno. Res je vsak malo drugačen. Drugačne so okoliščine. Osnovna šola pravzaprav predstavlja največji problem. Z vrtcem je pa največ izkušenj. V reden vrtec smo po večini hodili že v preteklosti. Tukaj še ni izobraževanja."</p>	<p>MNENJA O INTEGRACIJI</p>	
125	<p>"V zavodu so bili vedno taki programi, ki so te izobrazili za nek poklic. V vsaki generaciji pa se je našel kdo, ki je bil dovolj sposoben in je imel željo končati več kot samo poklicno šolo. Nas je bilo 10 v razredu in od teh sva bila dva, ki sva kasneje tudi študirala."</p>	<p>MNENJA O INTEGRACIJI</p>	

126	"Ven so ponavadi šli tisti, ki so bili bolj sposobni. Poklicev v poklicnih srednjih šolah, ki ne bi bili povezani z vidom, je zelo malo. Nekaj se jih je izobrazilo na zdravstveni za maserje. Druge izbire razen gimnazije pa skoraj ni. Z gimnazijo, kaj pa navsezadnje si?! So šli vsi naprej študirat."	MNENJA O INTEGRACIJI	
	POGOVOR S SLABOVIDNIM MOŠKIM		
127	Na vprašanje koliko vida ima je odgovoril: "Za funkcioniranje je to čisto normalno."	OSEBNOSTNA LASTNOST	DOJEMANJE LASTNE SLEPOTE
128	"Jaz sem v osnovno šolo hodil v domačem kraju."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
129	"V redno šolo, ja. Jaz nisem bil nikoli v zavodu."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
130	"Se je pa pri mojem 6. letu, ko se mi je vid poslabšal, pojavila možnost in želja nekaterih s strani komisije za usmerjanje, da bi me dali v zavod."	ODNOS	SLEPI – SSSSZZ
131	"Sem šel samo eno leto kasneje v šolo."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
132	"Sem pa šel v redno šolo, ker so tudi starši takrat vztrajali. Rekli so, da bom poskusil najprej v redni šoli v domačem kraju in šele potem, če mi ne bo šlo, bom šel v zavod."	ODNOS	DRUŽINA
133	"Osnovno šolo sem obiskoval vseh 8 let v domačem kraju v Rušah in tam ni sem imel težav."	ODNOS	SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE

134	"Le v tistem času, ko sem bil največ odsoten zaradi bolezni in zdravljenja, to je bil 2. in 3. razred. Takrat je bilo potrebnega malo več napora učiteljev v šoli, mojih staršev in mene."	ODNOS	DRUŽINA
135	"Spomnim se, da so moji sošolci nosili domov zvezke in mi prepisovali."	ODNOS	VRSTNIKI
136	"Ko sem se vrnil v šolo, sem pisal čez dve vrstici. Mama mi je s flumastri odebelila vsako drugo vrstico, pisal sem z debelejšim flumastrom, da se je bolje videlo. Ogromno sem odgovarjal ustno."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
137	"Učil sem se ravno tako iz zvezkov, s tem, da se je pač takrat mama veliko učila z mano. In ata. V 2. razredu, ko smo imeli poštevanko, se je ata z mano učil."	ODNOS	DRUŽINA
138	"Nisem mogel sam brati, pa so mi brali drugi. Potem, ko sem že lahko, so mi narekovali in sem sam pisal, če je bila potrebna kakšna pomoč pri domači nalogi."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
139	"Tako da je to vse šlo."	OSEBNOSTNA LASTNOST	OPTIMIZEM
140	"V 4. razredu se mi je po operaciji vid izboljšal in sem začel pisati s povečevalnim steklom."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
141	"Samo navaditi se moraš in nekaj časa več porabiš."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
142	"Na začetku nisem hotel zelo motiti pouka in so sošolci, takrat še ni bilo fotokopirnih strojev, pisali preko indigo papirja."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	

143	"Imel sem tak dogovor, da je vsak nekaj časa pisal. Ni venomer nanoslo na enega sošolca, da bi bil obremenjen, ampak so se menjavali."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
144	"Na koncu sem že moral bit malo bolj vztrajen, da je kdo pomaga. Na začetku je bilo, potem se pa to zmanjšuje."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
145	"Enkrat so predlagali na enem izmed očesnih pregledov. Zdravnica je rekla, da bi bilo dobro. Tudi komisija za razvrščanje je zelo toplo priporočala, da bi šel v osnovno šolo v zavod."	ODNOS	SLEPI – SSSSZZ
146	"Starši so rekli, da ne, da me bodo vpisali v redno šolo, za kar sem jim še danes hvaležen."	MNENJA INTEGRACIJI	O
147	"Prepričani so bili, da mi bodo pomagali in da mi bo šla redna šola dobro."	ODNOS	DRUŽINA
148	"Če bi pa videli, da bi imel težave in če bi se mi vid poslabšal ali bi celo oslepel, potem dejansko ne bi imel možnosti. Potem bi verjetno šel v zavod."	MNENJA INTEGRACIJI	O
149	"Na podlagi ostalih, ki jih poznam in so se šolali v rednih šolah, je v večini primerov tako, da so tisti, ki so intelektualno zelo sposobni, uspešno delali šolo in so bili odličnjaki. Pri tistih, ki imajo določene intelektualne težave in niso tako sposobni, pa nastanejo toliko večji problemi."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SPOSOBNOSTI
150	"Tukaj je res zelo pomembna vloga staršev. Koliko znajo starši motivirat otroka in mu pomagat."	ODNOS	DRUŽINA

151	"V preteklosti je bilo v zavodu veliko otrok, ki so videli boljše od mene. Starši so jih dali tja, ker niso tako sposobni pomagati."	MNENJA INTEGRACIJI	O
152	"Ogromno jih je bilo včasih v zavodu, zdaj jih je pa zelo malo. Res taki, ki to potrebujejo. V prilagojenem programu je več takih s kombiniranimi motnjami."	MNENJA INTEGRACIJI	O
153	"Za slepe je pa tako. Po mojem je dobra kombinacija. Največji primanjkljaj integracije je v tem, da integrirani učenci ne dobijo dovolj fizičnih znanj. Od orientacije do drugih veščin in spretnosti, ki se jih dejansko lahko naučiš samo v zavodu, ker je tam specializiran kader. Prva stvar je ta, da se morajo tisti, ki se že od malega izobražujejo v rednih šolah in so slepi - so tudi taki primeri - najprej naučiti Braillove pisave. Tega se v redni osnovni šoli ne moreš naučiti. Naučiti se morajo tudi orientacije in polno drugih stvari."	MNENJA INTEGRACIJI	O
154	"Jaz nisem potreboval posebnih prilagoditev, ker sem še videl. Bilo mi je veliko lažje, kot slepim."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
155	"Pogovarjal sem se z mamo slepega otroka, ki je rekla, da bi njen sin veliko izgubil, če bi obiskoval redno šolo. Zdaj recimo rola, vozi se s kolesom, naučil se je ročnih spretnosti in podobno. Na predmetni stopnji tudi gospodinjskih del."	MNENJA INTEGRACIJI	O

156	"Vpisal sem se na gimnazijo v Rušah. Nameraval sem se vpisati na I. gimnazijo v Mariboru, vendar se je tisto leto odprla gimnazija v Rušah. Ni se mi bilo potrebno voziti, pa tudi v domačem okolju sem lahko ostal."	ODNOS	DRUŽINA
157	"Potem, ko se je moj sošolec odločil, da bo ostal v Rušah, potem pa sploh. Tudi on je vedel kaj rabim in jaz sem se ob njem počutil bolj sigurno."	ODNOS	VRSTNIKI
158	"S časoma so se mi tudi ostali sošolci prilagodili. Nisem imel nobenih težav, ker sem tudi sam lahko funkcioniral na enak način."	ODNOS	VRSTNIKI
159	"Najbolj neprijetno je bilo, ker nisem mogel sam prepisovati s table."	OSEBNOSTNA LASTNOST	NELAGODJE
160	"Ja, kaj sem dal fotokopirat."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
161	Pri matematiki so mu dovolili odstopanja pri risanju kotov itd.	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
162	"Ko sem že vedel, da se bom vpisal, smo se tudi dogovorili. Najprej z ravnateljem, oba starša in jaz smo imeli razgovor. On je vse razložil razredničarki, ona pa je naprej obveščala vse profesorje."	ODNOS	SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE
163	"Samo v prvi vrsti sem sedel in čas za teste so mi podaljšali."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
164	"Nekega posebnega pritiska ni bilo. Mogoče je kdo kdaj nenamerno kaj rekel, naredil. Namerno mi niso škodovali."	ODNOS	SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE

165	"Zdaj se jih večina vpiše v redne programe. V zavodu jih je čisto malo. Za en oddelek."	MNENJA INTEGRACIJI	O	
166	Pojasnil mi je, da se tudi slepi vpisujejo na redne srednje šole: "Na zvezi jih je v oddelku mogoče 5, 6. Ima pa zavod tudi svoj dijaški dom, kjer živijo tudi integrirani. Ena dijakinja je tudi na Bežigranski gimnaziji."	MNENJA INTEGRACIJI	O	
167	"Jaz sem delal maturo v dveh delih. V poletnem roku sem delal tri predmete in v jesenskem dva. Upoštevalo se mi je pa kot, da bi delal vse naenkrat."	TEHNIKE PRILAGAJANJA		
168	"Ja, vprašanja so enaka. Pišeš pa lahko v posebnem prostoru. Jaz sem pisal sam." (pri maturi)	TEHNIKE PRILAGAJANJA		
169	"Za vpis na fakulteto velja, po pravilniku o vpisu na visokošolski program za dijake s posebnimi potrebami, da je dovolj opravljena matura. Ni pomembno število točk."	TEHNIKE PRILAGAJANJA		
170	Pri vpisu na fakulteto ni naletel na težave.	ODNOS		SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE
171	"Zdaj se stanje še izboljšuje. Študenti imajo v indeksu napisano, da imajo urejen status študenta s posebnimi potrebami in se lažje dogovarjajo."	MNENJA INTEGRACIJI	O	
172	"Jaz tega še nisem imel v indeksu, vendar sem se ravno tako dogovarjal."	ODNOS		SLEPI - REDNE IZOBRAŽEVALNE USTANOVE

173	"Pri predavanjih sem imel to prednost, da se je izredno malo pisalo po tabli. Profesor predava, pišeš po nareku, po posluhu. Velikokrat nisem mogel vsega prepisati, ampak prosiš kakšno študentko, ki ima lepo urejene zapiske."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
174	"Na splošno so invalidi predvsem družboslovnih smeri. Veliko jih je na FSD, visoki upravni, pravo, nekaj jih je na ekonomiji, računalništvu."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
175	"Slepi so v bistveno težjem položaju. Prva težava je učni del, težje je zaradi prilagajanja delovnim razmeram, zaradi prilagajanja gradiva, druge opreme ni na razpolago. Drug problem je socializacija in sprejemanje med vrstniki. Slabovidna oseba se bistveno lažje vključi. Jaz sem ravno tako igral nogomet in vse ostalo, pri slepih je pa toliko težje. Pri tistih, ki so se šolali v zavodu in so potem šli v redno srednjo šolo, se je pojavilo veliko težav. Predvsem tisti stik z vrstniki. Na začetku so vsi pripravljene pomagati, se hočejo nekako izkazati, čez nekaj časa pa to postane breme. Gredo na pijačo in te ne vzamejo zraven itd."	MNENJA INTEGRACIJI	O
176	"Moraš veliko delati na medčloveških odnosih."	ODNOS	VRSTNIKI

177	"Dobro je, če lahko otrok ostane v družin, v domačem okolju. V zavodu si odtrgan. Vendar tudi integracija ni tako idealna. Ima svoje prednosti in slabosti."	MNENJA INTEGRACIJI	O
178	"Vzpodbuja se izobraževanje. Število študentov narašča. Največji procent brezposelnih je med tistimi, ki imajo nizko izobrazbo."	MNENJA INTEGRACIJI	O
179	"Danes je bistveno lažje zaradi tehnologije. Knjigo lahko skeniraš in jo bereš v brajici."	TEHNIKE PRILAGAJANJA	
180	Povedal mi je, da opremo in računalnike študenti navadno financirajo sami oz. njihove družine.	ODNOS	DRUŽINA
181	"..za brajeve vrstice pa sredstva zbirajo namensko razni skladi, Lions club itd."	ODNOS	SLEPI - 3. OSEBE
182	Povedal mi je, da večino slepih in slabovidnih študentov biva v študentskih domovih in se zanje upošteva prednostni seznam za pridobitev odločbe.	ODNOS	SLEPI - 3. OSEBE
183	"Organiziran je prevoz. Vsak teden se sestavi urnik prevozov, te zapeljejo na fakulteto."	ODNOS	SLEPI - 3. OSEBE
184	"...samo spremstvo pa ni organizirano. Večinoma se znajdejo znotraj fakultete, prosijo kolege."	ODNOS	VRSTNIKI
185	"Slepi študenti so ponavadi tako samostojni, da sami najdejo do vhoda fakultete in po njej."	OSEBNOSTNA LASTNOST	SAMOSTOJNOST

186	"Mejni primeri intelektualno sposobnih bodo tukaj izpadli in se bo več takšnih otrok usmerjalo v zavode in šole s prilagojenim programom."	MNENJA INTEGRACIJI	O	
187	"Integracija je zelo draga, ker zahteva veliko dodatnih ur in defektologov."	MNENJA INTEGRACIJI	O	

PRILOGA B

Kategorije

TEHNIKE PRILAGAJANJA

2 "Potem sem šla v Škofjo Loko, kjer sem se izobrazila za telefonista in administratorja. Štiri leta za triletno administratorsko. Eno leto zraven za lažji pristop."

3 Staršem je hvaležna, da so jo vpisali v vrtec v zavodu: " Se že prej malo privadiš na okolje in vrstnike."

4 "Sem delala celo osnovno šolo v Ljubljani."

5 V vrtcu so si urili tip: "Ti moraš nekako pridobiti tip. Nekaj je kasneje pridobljeno, se pa moraš tudi učiti."

7 "Ne moreš se orientirati na vid, ampak samo na tip"

12 "Predmeti so bili enaki kot v drugih šolah, s tem, da so bili malo prilagojeni."

20 "Ko sem delala bolničarsko šolo za maserja, sem imela nekaj posneto na kasetah, zraven tega pa sem si morala narediti zapiske. Torej sem imela dvojno delo."

28 "Če bi bilo po moji izbiri bi bila vzgojiteljica ali zdravnica. Ampak je nemogoče."

30 "Bilo nas je 8, v drugih razredih pa tudi 4."

42 V osnovni šoli so imeli posebne predmete osebne nege, orientacije...

43 "V redni vrtec smo skoraj vsi hodili že v preteklosti. Tukaj še ni izobraževanja."

44 "Jaz sem hodil v šolo v tistih časih, ko še ni bilo kaj dosti možnosti, da bi lahko hodil v redno osnovno šolo."

46 "Slabovidnih je bilo seveda več. Če kdo ni zelo slaboviden, se v bistvu da to celo prikriti. Pa tudi lažje je. Ni velikih posebnosti. Drugače so skoraj podobno polnočuteči."

47 "Pri nas je že malo drugače, potrebna je še kakšna druga oprema."

48 "Če je nekdo slaboviden in če se usede v prvo vrsto v glavnem vidi kaj se dogaja na tabli."

49 "Nekako ni bilo nikoli v igri to, da bi hodil v osnovno šolo kje drugje. Tako, da sem jo končal pač v zavodu."

51 "Zdaj jih je tako malo v internatu in bi čez vikend ostala samo dva, trije in se ne splača imeti odprtega."

53 "Ljubljanci, pa tudi od kod drugod še, so hodili vsak dan domov, če je bila možnost. Saj je še danes tako. Včasih je bila še celodnevna šola, zdaj grejo pa že po kosilo, od dveh, treh domov. Pridejo starši po njih."

54 "Enega fanta, to je sicer zelo poseben primer, vozijo iz Celja. Je pa njegov oče zaposlen v Ljubljani in ga ni potrebno posebej voziti."

57 "Star sem bil malo manj kot 7 let. Niti nisem šel tako zelo zgodaj. Nekateri so že v vrtcu."

58 "Jaz sem bil samo pol leta prej v mali šoli, potem sem šel pa že v šolo."

66 "Takrat, ko še je obstajala srednja šola za slepe v Škofji Loki, jih je veliko šlo tja. Tu in tam pa se je našel kdo, ki je šel v redno srednjo šolo."

70 "Pravzaprav sem še v gimnaziji pisal na brajev stroj. Takrat še ni bilo teh elektronskih zadev."

71 "Na fakulteti sem (snemal) na diktafon, prej v srednji šoli, pa kar na en tak navaden kasetofon."

72 "Sem si pa tudi pisal in pač kombiniraš eno in drugo."

74 "Meni so določene učbenike posneli."

75 "Meni je lažje brati knjigo v brajici. Tako sem se navadil na to brajico. Še zdaj, ko imajo računalniki možnost, da ti kaj povedo, jaz raje preberem.....Nekako sem brajice tako navajen, da sem bolj siguren, če sam preberem. Tudi, ko sem si snemal kasete, sem se učil bolj iz zapiskov. S kaseto sem kvečjemu malo dopolnil"

76 "Ja, tam (v OŠ v zavodu) smo bili recimo navajeni majhnih razredov, v gimnaziji pa je bil en tak ogromen razred."

78 "Gimnazija pač ni bila tako velika, tisto leto je bila dilema ali bo en prvi letnik ali bosta dva. Potem so naredili enega in nas je bilo kar 36."

79 "Za integracijo bi morali biti manjši razredi, da se lahko učitelj bolj posveti učencem. Na to se niso ozirali."

85 "Šli so mi na roko, da sem več odgovarjal ustno."

87 "Določene stvari smo pač izpustili, čisto tako. To ni najbolje, lahko ti kje kasneje manjka."

89 "Velikokrat sem prosil profesorje, da bi odgovarjal ustno."

93 "Pa učbenika ni bilo nobenega. Spomnim se, recimo pri angleščini, sem dal učbenik posneti na zvezo. Med tem, ko so učbenik končno posneli, smo ga mi že zamenjali."

94 "Pri tujem jeziku bi najbolj potreboval »kaj pod prsti«, ker se pri tujih jezikih besede drugače izgovorijo kot napišejo."

95 " Je pa danes lažje, ker lahko skeniraš in je stvar hitro urejena."

97 "In recimo težave z učbeniki, gradivom."

99 "Ne vem kako vse zdaj mobilna služba pomaga. Nekaj je, takrat pa ni ravno veliko."

103 "Videl sem predmetnik, kaj bi bilo lažje. Recimo, če bi vzel zgodovino kot samostojno, bi bilo nemščine in latinščine kar nekaj. Tega sem se nekoliko ustrašil. Če sem pa kombiniral z etnologijo, sem se jezikom malo izognil."

106 "Tudi kasneje nisem imel nobenih težav. Recimo veliko izpitov je bilo pisnih in sem se brez težav dogovoril za ustno. V knjižnici so mi šli toliko na roko, da so mi kakšno knjigo posodili za dalj časa."

107 "Sem kar precej časa porabil za svoj študij."

108 "Diplomo sem že pisal s pomočjo računalnika."

128 "Jaz sem v osnovno šolo hodil v domačem kraju."

129 "V redno šolo, ja. Jaz nisem bil nikoli v zavodu."

131 "Sem šel samo eno leto kasneje v šolo."

136 "Ko sem se vrnil v šolo, sem pisal čez dve vrstici. Mama mi je s flumastri odebela vsako drugo vrstico, pisal sem z debelejším flumastrom, da se je bolje videlo. Ogromno sem odgovarjal ustno."

138 "Nisem mogel sam brati, pa so mi brali drugi. Potem, ko sem že lahko, so mi narekovali in sem sam pisal, če je bila potrebna kakšna pomoč pri domači nalogi."

140 "V 4. razredu se mi je po operaciji vid izboljšal in sem začel pisati s povečevalnim steklom."

141 "Samo navadit se moraš in nekaj časa več porabiš."

142 "Na začetku nisem hotel zelo motit pouka in so sošolci, takrat še ni bilo fotokopirnih strojev, pisali preko indiga papirja in se je potem to videlo."

143 "Imel sem tak dogovor, da je vsak nekaj časa pisal. Ni venomer nanoslo na enega sošolca, da bi bil obremenjen, ampak so se menjavali."

154 "Jaz nisem potreboval posebnih prilagoditev, ker sem še videl. Bilo mi je veliko lažje, kot slepim."

160 "Ja, kaj sem dal fotokopirat."

161 "Pri matematiki so mu dovolili odstopanja pri risanju kotov itd."

163 "Samo v prvi vrsti sem sedel in čas za teste so mi podaljšali."

167 "Jaz sem delal maturo v dveh delih. V poletnem roku sem delal tri predmete in v jesenskem dva. Upoštevalo se mi je pa kot, da bi delal vse naenkrat."

168 "Ja, vprašanja so enaka. Pišeš pa lahko v posebnem prostoru. Jaz sem pisal sam."

169 "Za vpis na fakulteto velja, po pravilniku o vpisu na visokošolski program za dijake s posebnimi potrebami, da je dovolj opravljena matura. Ni pomembno število točk."

173 "Pri predavanjih sem imel to prednost, da se je izredno malo pisalo po tabli. Profesor predava, pišeš po nareku, po posluhu. Velikokrat nisem mogel vsega prepisati, ampak prosiš kakšno študentko, ki ima lepo urejene zapiske."

174 "Na splošno so invalidi predvsem družboslovnih smeri. Veliko jih je na FSD, visoki upravni, pravo, nekaj jih je na ekonomiji, računalništvu."

179 "Danes je bistveno lažje zaradi tehnologije. Knjigo lahko skeniraš in jo bereš v brajici."

USPOSOBLJENOST

80 "Profesorji, videlo se je, da so se precej lovili, ker ljudje se le malo ustrašijo, ko dobijo slepega učenca."

84 "Mlajši lažje sprejmejo neko spremembo. Sigurno je bila sprememba, da je bil slep na šoli. Sošolci so to še lažje sprejeli kot pa učitelji, čeprav nisem imel nekih težav z učitelji."

86 "Pravzaprav se tisti profesor (matematike) ni bil kaj posebej pripravljen ukvarjati z mano. "

88 "Vem, da so učitelji pogrešali, da bi jim nekdo razložil kako naj delajo s slepim. Večinoma so pri svojem delu improvizirali."

MNENJA O INTEGRACIJI

15 "Več je bilo slabovidnih. Ti danes hodijo večinoma v redne osnovne šole, kar je tudi prav."

16 "Za slepe mislim, da ni primerno. Ko uporabljaš Braillovo pisavo ne moreš obiskovati rednega razreda. Nekdo te mora prej naučiti Braillove pisave. Mislim, da bi morali slepi v osnovno šolo v zavodu, ali recimo vsaj do devetega, desetega leta starosti, da osvojiš brajico."

29 "Ne vidim se med rednimi učenci, ker smo le taka specifika. Ne moreš pričakovati od učitelja, da se bo zaradi enega prilagajal. Če bi bila sama slepa med 25 učenci, ne morem pričakovati, da bi se učitelj posvečal samo meni. Potem bi moral biti 8 ur ob tebi defektolog, tiflopedagog."

45 "Spomnim se, da so nekateri hodili, ampak le, če se je kdo uspel dogovoriti s šolo."

77 "V zavodu, glede na to kako je zdaj, so bili razredi veliki. Nas je bilo 10, zdaj jih je 5, 6, ker jih je toliko več v integraciji."

116 Na vprašanje ali je mu je bilo težje ob prehodu iz OŠ v SŠ ali iz SŠ na fakulteto je odgovoril: "Vseeno iz osnovne v srednjo, čeprav vsaka sprememba je kar huda."

118 "Čeprav je pa res, da je pravzaprav v osnovni šoli še največ prilagoditev. Opismenjevanje poteka na drugačen način kot pri videčih. Jaz bi bil edini v razredu, ki bi se črke učil na drugačen način kot ostali. Tako da, veliko pomoči, pa mislim, da bi šlo. Ampak mora biti zelo dobro organizirana pomoč in dostopna literatura."

119 Na vprašanje v katero šolo bi vpisal svojega otroka, če bi bil slep je odgovoril: "Mislim, da bi vsekakor poskusil z redno. Mislim, da bi bilo meni mogoče celo malo lažje, ker bi mu lahko iz lastnih izkušenj nekako pomagal. Poskusil bi verjetno z redno, ker se mi zdi, da je velika prednost, da lahko ostaneš v svojem okolju, med vrstniki in ti ni potrebno od doma."

122 "Da se. To marsikdo dokazuje. Mora pa biti zagotovljenih več stvari: družina, posameznik mora imeti določene sposobnosti vključevanja v okolje, šola, ki je pripravljena pomagati in ne nagaja, tehnični pripomočki, literatura. Za vsakega učitelja je to nedvomno dodatno delo, če dobi slepega učenca. So vseeno redke šole, ki so pripravljene sprejeti takega otroka. To je res začaran krog kako narediti, da bi bilo za vse prav. Je kar hud izziv. Za slabovidnega še ne tako, za slepega pa sigurno. Če gre otrok iz svojega okolja tam pri šestih, sedmih letih, se je kasneje kar težko ponovno vklopiti. Ne vem, mislim, da se bo vedno dogajalo, da bo recimo komu ustrezalo, komu pa ne.

123 "Je zelo individualno. Nekateri, kolikor vidim kar lepo shajajo. Veliko je kombiniranih motenj. Tam je še toliko težje. Se mi pa zdi prav, da sta obe možnosti odprti. Če zavoda kar na enkrat ne bi bilo več, ne bi bilo vrede. Nekaterim je to res edini izhod. Strokovnjaki so le zbrani tam. Po drugi strani pa spet, zakaj ne bi nekdo hodil v redno šolo, če je v njej uspešen. Mislim, da bi se lahko komu zgodila krivica, če bi ne smel, ne imel možnosti. Je pa res dodaten napor. Delovne navade, ki se skozi to lahko pridobijo so pa lahko samo pozitivne."

124 "Težko je reči, da nima nobena od obeh oblik neke svoje prednosti. Res je zelo individualno. Na splošno je, ko se obravnava slepe ali invalide, težko posploševati. Vse je potrebno obravnavati individualno. Res je vsak malo drugačen, okoliščine so drugačne. Osnovna šola je pravzaprav še največji problem. Z vrtcem je pa pravzaprav največ izkušenj. V reden vrtec smo po večini hodili že v preteklosti. Tukaj še ni izobraževanja.

125 "V zavodu so bili vedno taki programi, ki so te izobrazili za nek poklic. V vsaki generaciji pa se je našel kdo, ki je bil dovolj sposoben in je imel željo končati več kot samo poklicno šolo. Nas je bilo 10 v razredu in od teh sva bila dva, ki sva kasneje tudi študirala."

126 "Ven so ponavadi šli tisti, ki so bili bolj sposobni. Poklicev v poklicnih srednjih šolah, ki ne bi bili povezani z vidom, je zelo malo. Nekaj se jih je izobrazilo na zdravstveni za maserje. Druge izbire razen gimnazije pa skoraj ni. Z gimnazijo, kaj pa navsezadnje si?! So šli vsi naprej študirat."

146 "Starši so rekli, da ne, da me bodo vpisali v redno šolo...za kar sem jim še danes hvaležen.."

148 "Če bi pa videli, da mi ne bo šlo, če bi se mi vid poslabšal ali bi celo oslepel, potem pa dejansko ni možnosti. Potem bi verjetno šel v zavod."

151 "V preteklosti je bilo v zavodu veliko otrok, ki so videli boljše od mene. Starši so jih dali tja, ker niso tako sposobni pomagati."

152 "Ogromno jih je bilo včasih v zavodu, zdaj jih je pa zelo malo. Res taki, ki to potrebujejo. V prilagojenem programu je več takih s kombiniranimi motnjami."

153 "Za slepe je pa tako. Po mojem je dobra kombinacija. Največji primanjkljaj integracije je v tem, da integrirani učenci ne dobijo dovolj fizičnih znanj. Od orientacije do drugih veščin in spretnosti, ki se jih dejansko lahko naučiš samo v zavodu, ker je tam specializiran kader. Prva stvar je ta, da se morajo tisti, ki se že od malega izobražujejo v rednih šolah in so slepi - so tudi taki primeri - najprej naučiti Braillove pisave. Tega se v redni osnovni šoli ne moreš naučiti. Naučiti se morajo tudi orientacije in polno drugih stvari."

155 "Pogovarjal sem se z mamo slepega otroka, ki je rekla, da bi njen sin veliko izgubil, če bi obiskoval redno šolo. Zdaj recimo rola, vozi se s kolesom, naučil se je ročnih spretnosti in podobno. Na predmetni stopnji tudi gospodinjskih del."

165 "Zdaj jih gre večina v redne programe. V zavodu jih je čisto malo. Za en oddelek."

166 Pojasnil mi je, da se tudi slepi vpisujejo na redne srednje šole: "Na zvezi jih je v oddelku mogoče 5, 6. Ima pa zavod tudi svoj dijaški dom, kjer živijo tudi integrirani. Ena je tudi na Bežigradski gimnaziji."

171 "Zdaj se stanje še izboljšuje. Zdaj imajo recimo ti študenti v indeksu napisano, da imajo urejen status študenta s posebnimi potrebami in se lažje dogovarjajo. "

175 "Slepi so v bistveno težjem položaju. Prva težava je učni del, težje je zaradi prilagajanja delovnim razmeram, zaradi prilagajanja gradiva, druge opreme ni na razpolago. Drug problem je socializacija in sprejemanje med vrstniki. Slabovidna oseba se bistveno lažje vključi. Jaz sem ravno tako igral nogomet in vse ostalo, pri slepih je pa toliko težje. Pri tistih, ki so se šolali v zavodu in so potem šli v redno srednjo šolo, se je pojavilo veliko težav. Predvsem tisti stik z vrstniki. Na začetku so vsi pripravljeni pomagat, se hočejo nekako izkazat, čez nekaj časa pa to postane breme. Grejo na pijačo in te ne vzamejo zraven itd."

177 "Dobro je, če lahko otrok ostane v družin, v domačem okolju. V zavodu si odtrgan. Vendar tudi integracija ni tako idealna. Ima svoje prednosti in slabosti."

178 "Vzpodbuja se izobraževanje. Število študentov narašča. Največji procent brezposelnih je med tistimi, ki imajo nizko izobrazbo."

186 "Mejni primeri intelektualno sposobnih bodo tukaj izpadli in se bo več takšnih otrok usmerjalo v zavode in šole s prilagojenim programom."

187 "Integracija je zelo draga, ker zahteva toliko dodatnih ur, veliko defektologov, učitelji morajo imeti dodatne ure."

OSEBNOSTNE LASTNOSTI

Sposobnosti

6 "Eni prej ločijo, drugi kasneje."

10 "V zavodu smo bili zelo obremenjeni."

14 "Slabovidni še nekako, jaz pa si nisem znala predstavljat."

65 "Čeprav sem imel tudi uspeh tak, da sem dejansko lahko šel v gimnazijo. Pa tudi želel sem si."

98 "Sem bil pripravljen na to, da bo v srednji šoli potrebno malo več dela. Učenje mi resnično ni predstavljalo večjih težav."

149 "Na podlagi ostalih, ki jih poznam in so se šolali v rednih šolah, je v večini primerov tako, da so tisti, ki so intelektualno zelo sposobni, uspešno delali šolo in so bili odličnjaki. Pri tistih, ki imajo določene intelektualne težave in niso tako sposobni, pa nastanejo toliko večji problemi."

Samozavest

13 "Imam še vseeno občutek, da ni bilo ravno na taki zahtevnostni stopnji kot drugje. Zato se je pa to nenazadnje poznalo tistim, ki so šli na gimnazijo ali kamorkoli naprej."

17 "Mogoče sem jaz sebe vedno malo podcenjevala. Nisem hotela iti preko sebe, da bi hodila v osnovno šolo doma."

26 "V bistvu sem se vpisala v šolo za telefonista in so videli, da zmorem več. Zato sem se prepisala v administratorsko."

102 "Drugače pa sem nekako sam zmogel."

Strah

19 "Nisem jih želela obremenjevati."

23 "Mislim, da bi bila v redni srednji šoli zelo zgubljena. Težko si predstavljam, da bi bila med 25. ljudmi. Pri ostalih predmetih mogoče, pri matematiki pa ne."

27 "Najprej nisem želela, ker je tam več matematike, sem se malo ustrašila."

55 "Meni je bilo pri vsem skupaj to najbolj grozno. In še zdaj, ko se tega spomnim..."

59 "Za mene je bil to res hud stres, da sem šel od doma. Eno leto in pol sem vsak vikend, ko so me starši pripeljali, jokal, bruhal. Tega nisem nikoli kasneje doživel. Takrat sem pa recimo, ko smo se peljali vsak vikend do Ljubljane, kar naprej spraševal kje smo. Ko smo prišli v Ljubljano, sem utihnil in kar naenkrat mi je postalo slabo. Na jok mi je šlo. Nekajkrat sem že na dvorišču v zavod bruhal. To je trajalo najmanj eno leto."

62 "Ne vem, meni je bila kar muka."

112 "Mene je bilo recimo zelo strah iti na cesto. Sem kar mislil, da se mi bo nekaj zgodilo."

Optimizem

117 "Jaz mislim, da bi v redni osnovni šoli lahko zdelal. Navsezadnje mislim, da je dokaz že to, da sem v srednji šoli...da je šlo. Sicer verjetno bi imel nekoliko slabši uspeh kot sem ga imel v zavodu, ampak mislim, da bi šlo."

139 "Tako da je to vse šlo."

Iskanje varnosti, sebi enakih

25 "Na vprašanje zakaj se je odločila za šolo telefonista, je odgovorila: "Jaz sem si želela. Vedela sem, da študirat ne grem. Tu sem se počutila varno."

39 "Zgleda, da sem se počutila dobro v tem okolju. Jaz sem uživala v tem."

Samostojnost

111 Če med študijem ne bi bil prisiljen, vprašanje, če bi kdaj sam začel hodit s palico.

115 " Ko sem prišel v Ljubljano (študirat), sem bil bolj prepuščen sam sebi."

185 "Slepi študenti so ponavadi tako samostojni, da sami najdejo do vhoda fakultete in po njej."

Nelagodje

24 "Pa tudi iz zdravstvenih razlogov mislim, da ne bi šlo."

68 "V osnovni šoli se malo drugače oblikujejo zveze, prijateljstva. No ja, v glavnem, potem sem pa šel v srednjo šolo..."

159 "Najbolj neprijetno je bilo, ker nisem mogel sam prepisovati s table."

Dojemanje lastne slepote

1 "Bi bilo lepo, da bi se spomnila barv."

127 Na vprašanje koliko vida ima je odgovoril: "Za funkcioniranje je to čisto normalno."

ODNOSI

Družina

18 "Vem, da starši niso zelo izobraženi. Od njih nisem mogla zahtevati, da bi učili z mano."

32 "Včasih so tudi starši krivi, da otroka preforsirajo. Rečejo: "Pa saj bo", ne vedo pa kaj se odvija v otroku. Ne moreš delati kot ostali. Starši gledajo po sebi in se ne morejo postaviti v položaj slepega otroka. Nekateri starši se ne morejo sprijazniti, da bo njihov otrok samo telefonist."

35 "Meni je bil potem večji problem, ko sem prišla iz srednje šole domov po 14 letih."

37 "V puberteti pa je bilo res hudo. Ko se zaveš vseh svojih hib, daleč stran od staršev, sam si... Takrat sem si pa res prvič želela, da bi imela starše ob sebi. Ampak ne bi menjala."

50 "Tako, da sem šel pravzaprav precej daleč od doma. So pa bili starši zelo skrbni tako, da sem bil praktično vsak vikend doma."

56 "Jaz vem, da sem to zelo dramatično doživljal, moji starši pa pravzaprav tudi."

60 "Doma razen tega, da je bil brat doma, nisem imel nikogar."

61 "Moj brat ravno tako ne vidi in je bil tudi v zavodu. Prvo leto sva bila celo skupaj. On je bil osmi, jaz pa prvi razred."

64 "Spomnim se, da sem tudi potem, ko sem končal osnovno šolo, šel v gimnazijo v Velenju zato, da sem lahko bil doma. Nekako sem se bolj odločal za to, da bom doma, kakor pa za gimnazijo."

69 Na vprašanje ali si je želel it domov zaradi družine ali prijateljev je odgovoril: "Ne, v bistvu samo družina."

91 "Zelo sem bil vesel ker sem bil doma."

101 "Včasih sem prosil kakšnega bratranca, da mi je kaj razložil."

109 "Računalnik so mi kupili starši."

114 "Potem, ko sem bil doma je bilo tudi enako."

120 "Ko gledam ostale slepe ljudi se mi zdi, da je za vsemi, ki so nekaj naredili iz sebe, stala družina. Brez tega pravzaprav ne gre."

132 "Sem pa šel v redno šolo, ker so tudi starši takrat vztrajali. Rekli so, da bom poskušal najprej v redni šoli v domačem kraju in šele potem, če ne bo šlo bom šel v zavod."

134 "Le v tistem času, ko sem bil največ odsoten zaradi bolezni in zaradi zdravljenja, to je bil 2. in 3. razred. Takrat je bilo potrebnega malo več napora učiteljev v šoli, mojih staršev in mene."

137 "Učil sem se ravno tako iz zvezkov, s tem, da se je pač takrat mama veliko učila z mano. In ata. V 2. razredu, ko smo imeli poštevanko, se je ata z mano učil."

147 "Prepričani so bili, da mi bodo pomagali in da mi bo šla redna šola dobro."

150 "Tukaj je res zelo pomembna vloga staršev. Koliko znajo starši motivirati otroka in mu pomagati."

156 "Vpisal sem se na gimnazijo v Rušah. Nameraval sem se vpisati na I. gimnazijo v Mariboru, vendar se je tisto leto odprla gimnazija v Rušah. Ni se mi bilo potrebno voziti, pa tudi v domačem okolju sem lahko ostal."

180 Povedal mi je, da opremo in računalnike študenti navadno financirajo sami oz. njihove družine.

Zavod

8 "Bila je predvsem vojaška vzgoja" (V zavodu)

9 "Eno učno uro smo imeli vsak dan, da so nam pomagali pri nalogah. Premalo!"

11 "Po večerji smo imeli pionirske ure. Navadno smo govorili o kakšni problematiki. V zavodu je bilo 80-90 otrok in smo se morali pogovoriti o marsičem"

31 "Eni so samo predavali, večina se jih je pa kar zavzelo."

33 "Spremenila bi mogoče to, da bi imeli v osnovni šoli več možnosti, da bi kaj naredili sami. Vse so za nas postorili drugi, mi smo se morali samo učiti."

34 "Če si najdeš prijatelje v okolju kjer si ti nič ne manjka."

38 "Se mi zdi, da ti internat le da toliko stvari, ki ti jih starši ne morejo dati. Mogoče malo več samostojnosti v določenih stvareh in trdnosti."

113 "Meni je bil prehod najtežji, ker si v zavodu skoraj preveč zaščiten. Zavedaš se, da karkoli se zgodi, je nekdo ob tebi. "

Vrstniki

22 "...nekaj pa so mi brali prijatelji."

36 "Je kar velik šok...vse prijatelje sem imela tam, potem sem pa šla kar naenkrat za vedno domov."

40 "Bila sem med vrstniki v družbi, hkrati pa sem lahko bila tudi sama, če sem si želela."

41 "Doma sem imela le eno prijateljico."

63 "Kasneje se najde neka družba."

67 "Doma sem dve leti hodil v redni vrtec in takrat sem imel tudi doma kar nekaj prijateljev, ampak potem so se vezi razgubile."

82 "Saj sem se lahko obrnil tudi na sošolce, če je bilo kaj takega. Posebnih vezi pa nisem vzpostavil. Vsakdanjega prijateljstva ni bilo."

83 "Pomagali so mi kaj prebrati. Pa še kakšno spremstvo, pa te stvari. V glavnem to so je kar dalo."

90 "V srednji šoli je čisto drugačen način dela kot v osnovni šoli. V zavodu smo se tudi vsi poznali med sabo, v gimnaziji pa v razredu najprej nikogar nisem poznal."

92 "Enostavno ni bilo družbe." (ob vrnitvi iz zavoda)

96 "Je pa kar hud preskok moram reči. Ko razmišljam nazaj..fakulteto imam v precej lepem spominu, srednje šole, ne da je nimam, ampak se mi zdi, da je bilo kar precej muke. Meni je bilo recimo po eni strani najhuje to, da sem moral nekako na novo navezati stike, ker nikogar nisem poznal. Iz mojega kraja ni bilo nobenega v tisti generaciji."

135 "Spomnim se, da so moji sošolci nosili domov zvezke in mi prepisovali."

157 "Potem, ko se je moj sošolec odločil, da bo ostal v Rušah, potem pa sploh. Tudi on je vedel kaj rabim in jaz sem se ob njem počutil bolj sigurno."

158 "S časoma so se mi tudi ostali sošolci prilagodili. Nisem imel nobenih težav, ker sem tudi sam lahko funkcioniral na enak način."

176 "Moraš veliko delati na medčloveških odnosih."

184 "...samo spremstvo pa ni organizirano. Večinoma se znajdejo znotraj fakultete, prosijo kolege."

Slepi - redne izobraževalne ustanove

81 "Mislim, da so mi bili v glavnem kar naklonjeni. Nisem občutil, da bi mi kdo namerno nagajal."

105 Odziv fakultete je bil dober. Na Filozofski fakulteti je že študiralo nekaj slepih in so že nekako navadili nanje.

133 "Osnovno šolo sem obiskoval vseh 8 let v domačem kraju v Rušah in tam ni sem imel težav."

162 "Ko sem že vedel, da se bom vpisal, smo se tudi dogovorili. Najprej z ravnateljem, oba starša in jaz smo imeli razgovor. On je vse razložil razredničarki, ona pa je naprej obveščala vse profesorje."

164 "Nekega posebnega pritiska ni bilo. Mogoče je kdo kdaj nenamerno kaj rekel, naredil. Namerno mi niso škodovali."

170 Pri vpisu na fakulteto ni naletel na težave.

172 "Jaz tega še nisem imel v indeksu, vendar sem se ravno tako dogovarjal."

Slepi – službe, ki se ukvarjajo s slepimi in slabovidnimi in sodelujejo z Zavodom za slepo in slabovidno mladino

21 "Nekdo je te kasete že prej potreboval in so imeli na društvu že posnete..."

73 "Na zvezi slepih sem prosil v knjižnici...ponujajo možnost, da se knjiga posname na kaseto."

100 "Nikdar nisem posebej iskal takšne oiblike pomoči."

104 "Pogrešal sem, to sem šele kasneje videl, da bi takrat obstajala neka služba, da bi ti nekdo svetoval: "S tega vidika boš mogoče lažje našel službo, bi se ti pa bolj splačalo študirati to ali ono." Etnologija se recimo bolj malo uporablja. "

110 "Brajevo vrstico pa sem dobil preko društva."

121 "In ustrezna strokovna pomoč."

130 "Se je pa pri mojem 6. letu, ko se mi je poslabšal vid, pojavila možnost in želja nekaterih s strani komisije za usmerjanje, da bi me dali v zavod."

145 "Enkrat so predlagali na enem očesnem pregledu. Zdravnica je rekla, da bi bilo dobro, potem pa je bila tudi ena komisija. Komisija za razvrščanje in tudi tam so zelo toplo priporočali, da bi šel v osnovno šolo v zavod."

Slepi - 3. osebe

52 "Zdaj je celo tako, da država plača potne stroške, včasih pa nismo dobili nič. Zato pa smo imeli možnost ostati čez vikend v internatu, oskrba pa je bila zastonj."

181 "...za brajeve vrstice pa sredstva zbirajo namensko razni skladi, Lions club itd."

182 Povedal mi je, da večino slepih in slabovidnih študentov biva v študentskih domovih in se zanje upošteva prednostni seznam za pridobitev odločbe.

183 "Organiziran je prevoz. Vsak teden se sestavi urnik prevozov, te zapeljejo na fakulteto..."

PRILOGA C

INTERVJU S TIFLOPEDAGOGINJO

Izobrazba: prof. športne vzgoje in prilagojene športne vzgoje

Delovno mesto: učitelj športne vzgoje, mobilni tiflopedagog

Kako dolgo že delate s slepimi? 10 let

Kako dolgo že delate v mobilni službi? 7 let

1. Ali je integracija v redne OŠ primerna za slepe in slabovidne otroke?

Slepota in slabovidnost sta senzorni motnji, ki vplivata na pojav sekundarnih motenj, predvsem na treh področjih: komunikacija, orientacija in mobilnost ter socializacija.

Za uspešno vključevanje slepega in slabovidnega otroka je potrebno zagotoviti kar nekaj pogojev:

- v predšolskem obdobju je imel slep ali slaboviden otrok ustrezno specialno tiflopedagoško pomoč
- opremljenost otroka s specialnimi veščinami in pripomočki
- sposobnosti otroka
- čim zgodnejša usmeritev otroka in pridobitev odločbe o usmeritvi, da je otrok lahko strokovno obravnavan s strani Zavoda
- pripravljenost staršev na sodelovanje z vsemi, ki so vključeni v obravnavo in poučevanje njihovega otroka
- v času šolanja mora imeti zagotovljeno ustrezno strokovno pomoč različnih strok (medicinska, tiflopedagoška)
- zagotovljeni morajo biti ustrezni pogoji na šoli, kamor je vključen slep ali slaboviden otrok (materialni, kadrovski)
- medsebojno zaupanje vseh vpletenih

Če so zagotovljeni vsi pogoji, potem je po mojem mnenju integracija lahko uspešna. Na žalost pa je takih primerov v Sloveniji zelo malo. Veliko krat zataji kateri od zgoraj omenjenih pogojev in takrat smo priča zgolj fizični integraciji in ne inkluziji, o kateri danes tako radi govorimo.

2. Kakšne so prednosti in pomanjkljivosti izobraževanja v rednih OŠ?

Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani je danes edina ustanova v Sloveniji, ki izvaja prilagojen program z enakovrednim izobrazbenim standardom. Slepí in slabovidni otroci pa so razpršeni po celotni Sloveniji, oddaljeni od Ljubljane več kot 150 km. Zato se starši pogosto odločajo, da svoje otroke vpišejo v šole, ki so v bližini njihovega doma. V nasprotnem primeru bi bili že 6. letni otroci med tednom v dijaškem domu, saj so razdalje za vsakodnevno vožnjo v šolo predolge in prenaporne.

PREDNOSTI vključitve v redne OŠ vidim predvsem v naslednjem:

- bližina doma
- ohranjanje stikov z vrstniki v domačem okolju, ki jih sicer otroci hitro izgubijo zaradi bivanja v Ljubljani
- možnost za razvoj socialnih veščin
- več socialnih stikov in interakcij z videčimi vrstniki
- otrok se zgodaj uči vključevanja v družbo videčih, ki je za mnoge slepe in slabovidne otroke, ki so v zavodu, težko

POMANJKLJIVOSTI vključitve v redne OŠ pa vidim v naslednjem:

- pomanjkljiva priprava šole na sprejem slepega ali slabovidnega otroka
- neustrezna izobrazba učiteljev
- nefleksibilnost organizacije pouka, ki narašča od 3. razreda dalje
- neustrezni materialni pogoji (ni pripomočkov, prilagojenega didaktičnega gradiva, ni orientacijskih točk)
- premajhna zahtevnost in realno ocenjevanje
- neustrezna organizacija in izvajanje dodatne strokovne pomoči
- poudarek je na osvajanju učne snovi in ne na celostnem razvoju otroka
- slep ali slaboviden otrok pogosto nima možnosti stikov z vrstnikom s podobnimi težavami

3. Kakšne so prednosti in pomanjkljivosti segregiranega izobraževanja v Zavodu za slepo in slabovidno mladino?

PREDNOSTI vidim v naslednjem:

- interdisciplinaren pristop (več strokovnjakov je na enem mestu)
- otrok je bolj individualno obravnavan
- na voljo so prilagojeni pripomočki in didaktično gradivo

- poučuje strokovno usposobljeni kader
- otrok ima možnost, da je v skupini z otroci s podobnimi težavami
- ima več časa za osvajanje znanj in celosten razvoj
- ima na voljo prilagojene učbenike

POMANJKLJIVOSTI vidim v naslednjem:

- oddaljenost zavoda od kraja gibanja mnogih slepih in slabovidnih otrok
- manj stika z videčimi vrstniki
- manjša pripravljenost slepih otrok na vstop v širšo družbo
- včasih prenizek kriterij pri ocenjevanju oz. premajhne zahteve do otrok, ker je v razredu 1-5 otrok in ni primerjave

4. Zakaj se starši in otroci odločajo za integracijo v redno OŠ?

Z Zakonom o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP) so starši dobili možnost in pravico do vključitve otroka v redne OŠ. Starši se v večini primerov najprej odločijo za vključitev otroka v redno OŠ, saj so imeli pred tem zakonom v glavnem le eno možnost – otroka poslati v zavod. S tem, ko otrok dobi Odločbo o usmeritvi, v kateri je zapisana šola, program, prilagoditve in seveda število ur dodatne strokovne pomoči ali specialnih znanj, je na videz vse urejeno in pripravljeno na uspešno integracijo. Kako bo otrok res uspešen, pa je odvisno od pogojev, ki sem jih že omenila. Starši bi si očitali, da otroku niso dali možnosti, da bi se izobraževal v domačem kraju, zato je prva odločitev redna OŠ. Nekateri so že v 2. ali 3. razredu vpisani v Zavod.

Po mojem mnenju starši na program, ki se izvaja v Ljubljani, ne gledajo enakovredno kot na program redne OŠ. Program je seveda enakovreden, celo dopolnjen s specialnimi vsebinami.

Otroci pogosto ne odločajo o tem, kam v šolo.

5. Kako pomagata slepemu otroku v redni OŠ?

Kot mobilna pedagoginja obiskujem slepe in slabovidne otroke v rednih OŠ na 14. dni po 2 šolski uri (vsako leto se način izvajanja spreminja). Mobilni pedagogi izvajamo dodatno strokovno pomoč na različnih področjih, tako da so ure dodatne strokovne pomoči razdeljene na več pedagogov, ki delamo z otrokom (orientacija in mobilnost, področje računalništva, opismenjevanje v brajici, vsakodnevna opravila, socializacija, posamezna predmetna področja, vaje vida,...). Sama delam na področju orientacije in mobilnosti, športne vzgoje in socializacije. Stalno sodelujem z učitelji pri reševanju različnih težav in pripravi ter izvedbi

individualiziranega načrta. Mobilni pedagogi delujemo na šoli otroka ali v dveh regijskih izpostavah, kamor otroci prihajajo na pouk specialnih znanj.

6. Ali otroku dejansko nudite toliko ur pomoči kot mu pripada?

Kot mobilna pedagoginja obiskujem slepe in slabovidne otroke v rednih OŠ na 14. dni po 2 šolski uri (vsako leto se način izvajanja spreminja). Mobilni pedagogi izvajamo dodatno strokovno pomoč na različnih področjih, tako da so ure dodatne strokovne pomoči razdeljene na več pedagogov, ki delamo z otrokom (orientacija in mobilnost, področje računalništva, opismenjevanje v brajici, vsakodnevna opravila, socializacija, posamezna predmetna področja, vaje vida,...). Sama delam na področju orientacije in mobilnosti, športne vzgoje in socializacije. Stalno sodelujem z učitelji pri reševanju različnih težav in pripravi ter izvedbi individualiziranega načrta. Mobilni pedagogi delujemo na šoli otroka ali v dveh regijskih izpostavah, kamor otroci prihajajo na pouk specialnih znanj.

7. Koliko tiflopedagogov je organiziranih v mobilni službi? Ali jih je dovolj, da pokrijejo potrebe vseh slepih in slabovidnih v rednih osnovnih šolah?

V lanskem šolskem letu je v mobilni službi delalo 11 učiteljev. 10 učiteljev je svojo delovno obveznost dopolnjevalo tudi z učenjem na Zavodu.

Mobilnih pedagogov je glede na število ur dodatne strokovne pomoči po mojem mnenju dovolj. Ni nas pa dovolj glede na razpršenost otrok po celi Sloveniji, ker fizično nismo sposobni zagotoviti pomoči. Normativ za mobilnega pedagoga je 22 ur tedensko. Kako naj ji opravi, če si preberete prejšnji odgovor?

8. Ali lahko slep otrok s pomočjo tiflopedagogov in rednega učitelja uspešno zaključi program redne OŠ?

Odvisno od tega kaj razumemo pod uspešnost. Če govorimo o uspešno zaključeni OŠ, potem večina slepih otrok zaključi redno OŠ, nekateri se prej prepisejo v Zavod. Če pa govorimo o uspešnosti kot o celostnem razvoju otroka, potem se s tem žal ne morem strinjati. Vse preveč je poudarka na storilnosti, ki jo od učencev zahteva šolski sistem, slepi otroci pa za življenje potrebujejo veliko več.

Če je otrok "samo" slep in nima drugih zdravstvenih težav, potem slepota ob vsej strokovni pomoči, ki je otroku na voljo in pomembni vlogi staršev, ne bi smela biti ovira, da otrok zaključi OŠ, SŠ, pa tudi univerzitetni študij in se kasneje zaposli. Osvojeno znanje pri vseh predmetih naj bi bilo na enakem nivoju kot pri videčih vrstnikih, opravičeni so le vsebin, ki

temeljijo na vidni zaznavi. Tukaj pa je pomembna vloga učitelja, da zna otroku poiskati prilagoditve in nadomestne vsebine. Otrok ne sme biti opravičen določenega predmeta ali vsebin znotraj predmeta. Pri matematiki slepi otroci uporabljajo geometrijski pribor za risanje. Morajo znati narisati določene like, odmeriti kot v stopinjah, določiti točko na koordinatnem sistemu. Ne zahtevamo pa točnost, kote odmerijo na 10, 20 stopinj in ne na 25 ali 24 stopinj in podobno.

Slepi otroci so lahko zelo uspešni, kar dokazujejo tudi z rezultati pri zunanjih preverjanjih v OŠ, poklicni maturi ali maturi.

9. Kakšno je vaše mnenje o integraciji slepih in slabovidnih v redne OŠ?

Sem zagovornica integriranega izobraževanja, vendar ne za vsako ceno. Na vključevanje slepega ali slabovidnega otroka v katerikoli program moramo biti dobro pripravljene vsi, ki smo v to vpleteni, še pred vstopom v vrtec ali šolo. Prevečkrat pa se dogaja, da pričnemo s pripravami in reševanjem težav, ko je otrok že v skupini ali razredu. Zopet se vračam na odgovor na 1. vprašanje. Če so zagotovljeni pogoji, ne bi smelo biti težav, ki bi ovirale uspešnost integracije oz. v takem primeru celo inkluzije. Moram pa poudariti, da se nove težave in problemi stalno pojavljajo z razvojem otroka, z novimi in novimi potrebami otroka, z zahtevnostjo šolanja, z razvojem pripomočkov in podobno. Vendar jih je lažje reševati, če so temelji dobro postavljeni.

10. Kakšno pomoč nudite mladostnikom, ki se vpišejo v redne SŠ?

Dijaki imajo v povprečju od 3-5 ur dodatne strokovne pomoči, ki je razdeljena na različna področja glede na potrebe dijaka. Nudi se individualno na šoli dijaka ali v skupinski obliki na Zavodu. Predvsem se pomoč nudi na naslednjih področjih:

- posamezna predmetna področja (matematika in tuji jezik) kot priprava na maturo
- orientacija in mobilnost
- vsakodnevna opravila
- športne dejavnosti
- računalništvo
- socializacijski tabori (zimski in letni)
- svetovanje pri vpisu na fakultete

11. Kakšno je vaše mnenje o izobraževanju slepih in slabovidnih v rednih srednjih šolah?

Danes imamo v Zavodu samo en program, kamor se lahko vpišejo slepi in slabovidni dijaki. To je seveda dijakom ne daje možnosti izbire. Zato se odločajo za različne programe in se vpisujejo na SŠ, ki niso nujno v njihovem domačem kraju. Mnogo dijakov je nastanjenih v dijaškem domu v Zavodu in obiskujejo različne srednje šole v Ljubljani. Uspešnost dijaka in integracije je seveda odvisna od povsem enakih pogojev kot pri integraciji osnovnošolcev. Pred vpisom pa je nujno dobro premisliti kateri program je za posameznega dijaka primeren glede na vidne sposobnosti oz. kakšno izobrazbo bo lahko unovčil v svoji poklicni karieri. Kriterij za vpis ne sme biti pripravljenost šole, da dijaka sprejme ali bližina doma.

12. Ali nudite pomoč tudi študentom?

NE

13. ŠTEVILO OTROK V OŠ

- po seznamu iz začetka šol leta 2005/06 je imelo odločbo o usmeritvi 62 otrok (samo otroke z odločbo lahko spremljamo)
- v Zavodu pa je bilo 34 otrok

ŠTEVILO OTROK V SŠ

- v rednih SŠ pa 46 dijakov
- v Zavodu so bili 4 dijaki